

Mentaliseringsteoriens muligheder for at forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse

Specialets samlede antal tegn
(med mellemrum & fodnoter): 191.770
Svarende til antal normalsider: 79,9

Sigrid Schøning Jensen, Studenummer: 20134129
Vejleder: Mette Thuesen

**10. Semester, Psykologi
Speciale**
Aalborg Universitet
31. Maj, 2019

Abstract

The current master's thesis is a theoretical investigation of the mentalization theory's ability to grasp the phenomenon pathological shame and its connection to the development of a negative self-experience.

The thesis builds upon the assumption that pathological shame can become a dynamic, underlying factor with impact on the development of a negative self-experience. Pathological shame is defined as shame occurring in the early development as a result of a caregiver's fail to provide a complementary affective response to the infant's communicative gestures. A negative self-experience is defined on the background of my encounter with the girl, Clara who participated in a group meeting on "self-esteem". Clara stunned me in her utter loathing and spitefulness of herself. It made me interested in the developmental process that can shape a self-experience in that kind of negative and distorted way I witnessed in Clara.

The investigation is divided in two interrelated parts.

In the first part it is investigated how the notion of "self-experience" can be understood through the mentalization theory and how the theory can understand the development of the self-experience.

Through this investigation it is argued that the mentalization theory comprehends the self-experience as the individual's internalized representations of inner self-states which enable the individual to regulate inner mental states. A negative self-experience can be shaped if the caregiver treats the child as unlovable and unvaluable – in this way the child rationalizes that he or she must be unlovable and unvaluable because of the caregiver's treatment.

In the second part of the investigation there is accounted for the mentalization theory's view on shame. It is argued that the mentalization theory has a predominant focus on the individual's ability to regulate shame-feeling. Due to this, other theoretical perspectives regarding pathological shame are included.

Theoretical perspectives from respectively William R.D. Fairbairn, Ana-Maria Rizzuto and Lone Frølund is presented and later synthesized in the attempt to create a more comprehensive outline of pathological shame. In the attempt to synthesize the

theoretical perspectives regarding pathological shame there are deduced four themes, which have central importance in their understanding of pathological shame and its relation to the development of the self-experience.

The four themes are as follows: *the subjectivity of the infant, the function of the caregiver, the motivation behind the development and the unconscious.*

The mentalization theory builds upon a developmental model which assumes that the infant's subjectivity is created through the interactions with the caregiver and that the infant is not capable of consciously registering its own emotions. This deviates from the other theoretical perspectives regarding pathological shame that build upon the assumption that the infant contains expectations and needs in the interaction with the caregiver and therefore is capable of reacting with pathological shame if these needs and expectations are disregarded.

Through the discussion it is argued that the function of the caregiver in the mentalization theory is affect mirroring whereby the child can develop an ability to mentalize and regulate emotions. This is understood in regard to the mentalization theory's predominant focus on the individual's ability to regulate shame-feeling. On the other hand, the included perspectives on pathological shame comprehend the function of the caregiver as important for the child's development of an experience of being. These perspectives enable an understanding where the entire self can be affected by pathological shame and not just the individual's ability to regulate shame.

It is argued that the central motivation behind the development in the mentalization theory is the child's inherent effort to find meaning and intentionality in the conduct of the caregiver. This is different from the included perspectives on pathological shame that all understand the development of the child as motivated by having relations with its caregivers. It is in this relational context that Fairbairn, Rizzuto and Frølund understand that pathological shame can arise if the child's inherent motivation for a relation with the caregiver is denied.

In the theme "the unconscious" it is argued that the ability to mentalize is connected to secondary processes and here by the parts of the psychical apparatus that is attuned to the reality. This leads to an understanding where a self-experience such as Clara's should be adjusted to the "reality".

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING.....	1
PRÆSENTATION AF PROBLEMFOMULERING	4
INDKREDSNING AF PROBLEMFOMULERINGENS BEGREBER.....	4
<i>Patologisk skam</i>	4
<i>Selvoplevelse</i>	5
LÆSEVEJLEDNING OG OPGAVERS OPBYGNING	6
<i>Læsevejledning</i>	6
<i>Opgavens opbygning</i>	7
VALG AF TEORI OG LITTERATUR.....	9
<i>Valg af litteratur om mentaliseringsteorien</i>	9
<i>Valg af litteratur om patologisk skam</i>	9
<i>Begrundelser for valget af mentaliseringsteorien</i>	10
KONCEPTUALISERING AF SKAM	12
AFFEKTTEORETISK BIDRAG TIL EN BIOLOGISK FORSTÅELSE AF SKAM	13
SKAMS ADAPTIVE FUNKTIONER.....	13
DIFFERENTIERING MELLE SKAM OG SKYLD	14
SKAMS FÆNOMENOLOGISKE KARAKTER.....	14
INTRODUKTION TIL MENTALISERINGSTEORIEN	17
MENTALISERING	18
MENTALISERING OG AFFEKTREGULERING	19
MENTALISERINGSTEORIENS EPISTEMOLOGISKE GRUNDLAG	19
DEL 1; HVORDAN KAN MAN UD FRA MENTALISERINGSTEORIEN FORSTÅ UDVIKLINGEN AF ET INDVIDS SELVOPLEVEELSE?.....	21
1.1. MENTALISERINGSTEORIENS UDVIKLINGSMODEL.....	21
1.1.1 <i>Den Sociale Biofeedback-teori om affektspejling</i>	21
1.1.1.1 Patologisk affektspejling	23
1.1.1.2 Den kongruente, men umarkerede spejling	23
1.1.1.3 Den markerede, men kategorimæssigt inkongruente spejling	24
1.1.2 <i>Udviklingen af selvet som mental aktør</i>	24
1.1.2.1 Selvet som fysisk aktør	25
1.1.2.2 Selvet som social aktør	26

1.1.2.3 Selvet som teleologisk aktør	26
1.1.2.4 Selvet og andre som intentionelle mentale aktører.....	26
1.1.2.5 Selvet og andre som repræsentationelle aktører.....	27
1.1.3 Udviklingen af et mentaliseringsmodus af psykisk realitet.....	28
1.1.3.1 Oplevelsen af psykisk realitet i ækvivalensmodus og forestillingsmodus.....	28
1.1.3.2 Mentaliseringsmodus af psykisk realitet – den refleksive indstilling.....	29
1.1.4 Opsamling	30
1.1.5 Det Fremmede Selv	31
1.1.6 Hvordan kan begrebet selvoplevelse forstås inden for mentaliseringsteorien?.....	32
1.1.7 Delkonklusion.....	33

DEL 2; HVORDAN KAN MENTALISERINGSTEORIEN FORSTÅ PATOLOGISK SKAM OG DETTE FÆNOMENS BETYDNING FOR UDVIKLINGEN AF EN NEGATIV SELVOPLEVELSE?..... 35

2.1 HVORDAN BEHANDLER FONAGY SKAM?	35
2.1.1 Jegdestruktiv-skamfølelse	35
2.1.2 Mentaliseringsteoriens perspektiv på skamfølelsens udspring.....	36
2.1.3 Kritisk stillingtagen til mentaliseringsteoriens forståelse af skam.....	37
2.1.4 Opsamling	40
2.2 PRÆSENTATION AF TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ PATOLOGISK SKAM.....	41
2.2.1 Patologisk skam forstået ud fra William R.D Fairbairn.....	41
2.2.2 Patologisk skam forstået ud fra Ana-Maria Rizzuto.....	44
2.2.3 Patologisk skam forstået ud fra Lone Frølund	46
2.2.4 Opsamling	48
2.3 INTRODUKTION TIL EN SYNTENSE AF FAIRBAIRN, RIZZUTO OG FRØLUNDS PERSPEKTIVER PÅ PATOLOGISK SKAM.	49
2.3.1 Forsøg på syntese af Fairbairn, Rizzuto og Frølunds perspektiv på patologisk skam.....	49
2.4 DISKUSSION	53
2.4.1 Spædbarnets subjektivitet.....	54
2.4.1.1 Spædbarnets kapacitet til intersubjektivitet.....	56
2.4.1.2 Udviklingen af en negativ selvoplevelse ud fra mentaliseringsteorien.....	57
2.4.1.3 Udviklingen af en negativ selvoplevelse ud fra Fairbairn	58
2.4.1.4 Opsamling	60
2.4.2 Omsorgspersonens funktion.....	61

2.4.2.1 Opsamling.....	63
2.4.3 Udviklingens Drivkraft.....	64
2.4.3.1 Opsamling.....	65
2.4.4 Det ubevidste.....	65
2.4.4.1 Undersøgelse af mentaliseringsteoriens forståelse af det ubevidste ud fra begrebet om den intentionelle indstilling	66
2.4.4.2 Fra psykisk realitet til psykisk ækvivalens.....	68
2.4.4.3 Opsamling.....	69
2.4.5 Diskussion over kliniske implikationer	70
2.4.5.1 Overvejelser om den terapeutiske behandling af Clara ud fra mentaliseringsteorien.....	71
2.4.5.2 Overvejelser om den terapeutiske behandling af Clara ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam	74
2.4.5.3 Mentaliseringsevnen – en vaccine mod psykisk smerte?	75
KONKLUSION	79
REFERENCELISTE	82

Indledning

For et års tid siden varetog jeg et gruppeforløb igennem mit frivillige arbejde i et rådgivningstilbud for unge. Det overordnede tema i gruppen var selvværd, og de unge havde tilmeldt sig for at blive klogere på emnet. Den første dag gruppedeltagerne skulle mødes, var alle generte, men jeg lagde især mærke til en af pigerne, der virkede overordentligt ubekvem, idet hun skulle præsentere sig selv. Hun kiggede ned i gulvet, bøjede hovedet og kunne nærmest ikke få sit navn hen over læberne – *Jeg hedder Clara*¹.

Tredje gang vi mødtes i gruppen, sagde Clara lidt mere. Hun fortalte bl.a. at hun ”er borderline”. De andre i gruppen var interesserede og spurgte ind til dette, hvortil hun svarede. Da vi skulle til at afrunde dagens gruppemøde, sagde Clara, at hun skulle på toilettet. Vi sad derfor og ventede på hende, men der gik mange minutter, og hun dukkede ikke op. Jeg gik ud af lokalet og fandt hende på toilettet. Her sad hun på gulvet i en bås med ryggen til, men med toilet døren på vid gab. Hun græd og fortalte, at hun ikke havde lyst til at være med i gruppen mere, fordi hun følte, at hun trak gruppen ned. Hun var sikker på, at gruppen ville fungere bedre uden hende, og at hun ikke skulle have fortalt om sig selv. Hun var sikker på, at de andre tænkte, at hun var dum, grim og opmærksomhedskrævende. Hun tilføjede, at hun godt vidste, det måske ikke var sandt, at de andre tænkte sådan om hende, for det ville hun jo heller ikke tænke om en af dem – men tilføjede, at *så føler jeg bare, at de burde tænke sådan*. Hun var ligeledes bange for at spille min og gruppelederens tid, og forstod ikke, at nogen, der var så søde som os, gad bruge tid på en som hende. En halv time efter gruppen skulle være sluttet fik jeg hende sendt af sted, og sad tilbage forundret og rystet over det indblik i hendes indre, hun kort havde lukket mig ind i.

Arbejdet med gruppen, og ikke mindst denne specifikke oplevelse gjorde stort indtryk på mig. Det kan virke klart, at personer med interesse i en selvværdsgruppe er nogen, der har vanskeligheder knyttet til måden, hvorpå de oplever sig selv. Men jeg var alligevel overrasket over at møde unge mennesker, der på den ene side kunne fortælle om ting, der på overfladen kunne tyde på, at de klarede sig godt - gode præ-

---

¹ Navnet er ændret for at værne om pigens anonymitet

---

stationer på gymnasiet, jonglering mellem fritidsjobs, fitness, og travlhed med venner og familie. Samtidig kunne jeg blive ramt af kontrasten mellem, hvordan de i første omgang fremstod for mit øje, og hvordan de derefter kunne beskrive sig selv med barske og dømmende ord – grim, ikke værd at bruge tid på, mindre intelligent end andre, for genert, for stor, for spinkel. Alt for meget og alt for lidt på samme tid. De var ramt dybt på deres selvfølelse og måden, de kunne beskrive sig selv på, forekom mig til tider så forvrænget, at jeg havde svært ved at tro på, at de virkelig kunne opleve sig selv på en måde, der divergerede så meget fra min personlige realitet og opfattelse.

På baggrund af disse oplevelser blev jeg interesseret i udviklingen af et menneskes selvoplevelse. Hvilke udviklingsmæssige dynamikker kan forme et menneskes selvoplevelse på så negativ og selvudslettende en måde som hos Clara? Jeg arbejder i dette speciale ud fra et psykodynamisk ståsted, og det bevirker, at jeg har jeg en forudantagelse om, at følelser af forkerthed ikke vokser frem ud af den blå luft. Mit grundsyn og personlige udgangspunkt for at forstå udviklingen af selvet er influeret af moderne psykoanalytisk teori, hvor der er kommet fokus på relationen mellem barnet og omsorgspersonen i tilgangen til den psykiske udvikling (Pedersen, Zeuthen & Gammelgaard, 2006, p. 920). Pedersen, Zeuthen og Gammelgaard beskriver, hvordan betydningen af denne relation både kommer fra den omsorgsperson, der igangsætter og bevæger barnet i sin udvikling og fra barnet selv, der forsøger at give henvendelsen og responsen betydning. På denne baggrund forstår jeg, at den tidligste² interaktion har betydning for udviklingen af et menneskes selvoplevelse – fordi omsorgspersonerne ”bevæger” barnets udvikling i måden, hvorpå de henvender sig og responderer på barnet, og fordi barnet er aktivt i forsøget på at give denne respons betydning. På baggrund af dette har jeg en antagelse om, at Claras selvoplevelse kan være præget af, at hun i den tidligste interaktion enten har manglet respons eller på anden måde har fået forkert respons fra sine omsorgspersoner.

Netop her kommer min interesse for patologisk skam ind i billedet. Finn Skårderud beskriver, hvordan skam kan gro frem, når det lille barn rækker ud og mangler re-

---

² Jeg vil ikke sætte en skarp aldersangivelse, og igennem specialet kommer jeg til at veksle mellem betegnelser som spædbarnet, det lille barn, det spæde barn og barnet.

---

spons. Objektrelationsteoretikeren William R.D. Fairbairn forstår mennesket som grundlæggende objektsøgende og hævder i tråd med dette, at barnet, der erfarer mental og emotionel utilgængelighed, kan opleve dyb skam. Skammen opstår if. Fairbairn, når det lille barn rækker ud og eksponerer sine relationelle ønsker og behov, og disse ikke bliver mødt. En væsentlig pointe fra Fairbairn er i denne henseende, at det lille barn ikke er i stand til at erfare fravær som fravær eller mangler som mangler. Når barnet møder emotionel og mental utilgængelighed, oplever barnet if. Fairbairn, at det selv er værdiløst, stygt, defekt og derfor ikke værd at elske (Fairbairn if. Landmark, 2018).

Den dybe skam er smerten ved at se sig selv som en, der ikke fortjener at blive elsket. Vi rækker alle ud efter gensidighed og respons. Skam er blotstillelsen af en selv, som den uelskede og elendige – fantaseret eller virkelig (Skårderud, 2013, p. 169).

Måden Skårderud beskriver skam på i dette citat, rammer den oplevelse, jeg fik af Clara. Jeg fornemmede netop, at hun følte sig uelsket, elendig og, at hun ikke havde ret til at være der. Ud fra Skårderud og Fairbairn har jeg dermed fået en hypotese om, at skam kan blive en patologisk, underliggende dynamisk faktor, der har betydning for udviklingen af måden, hvorpå man oplever sig selv.

Både jeg selv og lederen i selvværdsgruppen var efter første møde overraskede over, hvor negativt de unge mennesker havde omtalt og oplevet dem selv. Lederen foreslog, at vi efterfølgende skulle have fokus på deltagernes evne til at forholde sig mentaliserende over for dem selv og andre. Hun antog, at måden de unge forstod både dem selv og andre på indebar et slags mentaliseringsbrist – en slags fejl i deres selvrefleksive og interpersonelle tolkninger. Blandt andet af denne grund blev jeg interesseret i at forstå den udviklingsmodel, der ligger bag Peter Fonagys mentaliseringsteori, især fordi Fonagy beskriver mentalisering som værende intimt forbundet med udviklingen af selvet. Mentaliseringsteorien beskæftiger sig i høj grad med udviklingspsykopatologi og i særdeleshed udviklingen af borderline-personlighedsforstyrrelse. Teorien har hverken direkte fokus på skam eller selvoplevelsen, men gennem dens rettedhed mod det udviklingspsykopatologiske kan der argumenteres for, at den bør være et relevant afsæt for at forstå den grad af selvforagt og forvrængning i selvoplevelsen, jeg mærkede hos Clara.

Præsentation af problemformulering

Ud fra disse indledende betragtninger er jeg interesseret i at undersøge, hvordan man ud fra mentaliseringsteorien kan forstå et menneske som Clara, der kæmper med en selvoplevelse, der fremstår negativ og forvrænget. Dette har ledt mig til følgende problemformulering:

1) Hvordan kan man ud fra mentaliseringsteorien forstå udviklingen af et individs selvoplevelse? og 2) Hvordan kan man ud fra teorien forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse?

Når jeg i ovenstående fremhæver, at mentaliseringsteorien især beskæftiger sig med borderline-personlighedsforstyrrelse, så er det væsentligt for mig at markere, at det ikke er min hensigt at beskæftige mig med denne diagnose, og det er ikke min antagelse, at den stærke negative selvoplevelse, jeg oplevede hos Clara, er begrænset til mennesker med denne diagnose. Eksemplet med Clara har jeg ikke taget med som baggrund for en decideret caseanalyse. Jeg vil anvende det som et illustrerende eksempel på, hvad jeg mener med begrebet selvoplevelse og ikke mindst, når denne fremstår negativ og forvrænget ud fra mit synspunkt som kommende psykolog, og som medmenneske.

Indkredsning af problemformuleringens begreber

Patologisk skam

Jeg vil i det følgende indkredse, hvad jeg mener med begrebet patologisk skam i min problemformulering. Denne indkredsning vil fungere som en arbejdsbetegnelse, jeg vil støtte mig til, inden jeg i specialets anden del udfolder nogle uddybende teoretiske perspektiver på begrebet. Gennem mine litteratursøgninger er jeg blevet bekendt med, at der findes mange teoretiske sondringer og perspektiver, der indkredser de negative aspekter af skam – så som tidlig skam, primitiv skam, hvid skam og patologisk skam. Begrundelsen for at vælge betegnelsen patologisk skam kobler sig først og fremmest til, at denne rummer en klar association til det negative. Hermed ikke sagt, at skam ikke kan tjene nogle adaptive funktioner, men jeg vil med betegnelsen

---

patologisk skam markere, at jeg i dette speciale interesserer mig for en form for skam, der er negativ og usund for individet. I indledningen henviser jeg til Skårderud og Fairbairn for at konceptualisere min forforståelse af skam. Skårderud anvender netop betegnelsen patologisk skam, når han refererer til skam tidligt i udviklingen, hvor en manglende respons fra omsorgspersonen kan opleves som traumatisk (Skårderud, 2013, p. 186f). Fairbairn anvender ikke betegnelsen patologisk skam. På baggrund af hans synspunkt om, at barnet, der møder emotionel og mental utilgængelighed fra omsorgspersonen, kan opleve skam og erfare sig selv som værdiløs, vil jeg dog argumentere for, at hans perspektiv kan anvendes i tråd med Skårderuds betegnelse for patologisk skam. Ud fra Skårderud og Fairbairn udleder jeg derfor følgende arbejdsbetegnelse: Patologisk skam er en form for skam, der knytter sig til den tidlige udvikling, hvor barnet har manglet respons fra omsorgspersonen.

I afsnit 2.1 vil jeg undersøge, hvordan mentaliseringsteorien kan forstå patologisk skam og betydningen af dette for udviklingen af en negativ selvoplevelse. I denne forbindelse er det væsentlig at nævne, at betegnelsen patologisk skam ikke anvendes inden for mentaliseringsteorien.

Selvoplevelse

Igennem min undersøgelse har det stået mig klart, at ”selvoplevelse” er et begreb, hvor der eksisterer uklarhed og flertydighed i den teoretiske litteratur, og begrebet anvendes forskelligt alt efter den teori, der beskæftiger sig med det. Begrebet kan dække over alt fra en manglende fornemmelse af at have et selv, oplevelsen af egen værdi eller alskens forvrængninger i oplevelsen af en selv. Denne uklarhed omkring begrebet vil jeg argumentere for, afspejles i de mange betegnelser, jeg er stødt på: selvrepræsentation, selvevaluering, selvforfølelse, selvopfattelse, selv billede.

Min baggrund for at anvende betegnelsen selvoplevelse er inspireret af Dahlberg, Dahlberg og Nystrøms fortolkning af Merleau-Pontys begreb livsverden. Her sondrer de mellem henholdsvis sproglige, symboliserede beskrivelser af fænomener og såkaldte ”levede erfaringer” af fænomener – livsverden er netop denne levede erfaring (Dahlberg, Dahlberg & Nystrøm, 2008, p. 37f).

For mig konnoterer begreber som selvrepræsentation eller selv billede til et individs symbolisering af sig selv – dvs. der er kommet tegn og symbol på den levede erfa-

---

ring. Dahlberg et al. beskriver, hvordan et tegn eller en repræsentation altid peger tilbage på en større helhed af levet erfaring, hvor repræsentationen først bliver meningsfuld på baggrund af denne levede erfaring. På den måde advarer de om at forveksle den sproglige beskrivelse eller repræsentation af et fænomen med den levede erfaring af fænomenet (ibid.). Ved en pige som Clara bliver de ord (symboler), hun anvender om sig selv en del af den viden, jeg i første omgang får adgang til. Jeg er dog også interesseret i de udviklingsmæssige dynamikker, der har formgivet Claras fænomenologiske oplevelse af sig selv – forstået som hendes livsverden eller levede erfaring over sig selv, der ikke nødvendigvis er sprogliggjort. I opgaven kommer jeg imidlertid til at anvende teori, der baserer sig på andre betegnelser end selvoplevelse.

Gennem første del af min problemformulering vil jeg holde mig åben for, hvordan mentaliseringsteorien kan forstå begrebet selvoplevelse, da jeg netop undersøger teoriens syn på udviklingen af denne. I anden del af min problemformulering anvender jeg betegnelsen *negativ selvoplevelse*. På baggrund af ovenstående begrebsmæssige flertydighed, vil jeg anvende en stipulerende definition, jeg bygger på oplevelsen med Clara (Katzenelson, 2001, p. 28). Det betyder, at jeg er interesseret i udviklingen af en selvoplevelse, der er negativ og forvrænget som Claras - med inspiration fra Fairbairns ord i indledningen – når man fx oplever sig selv som defekt og ikke værd at elske.

Læsevejledning og Opgavens opbygning

Læsevejledning

Inden jeg uddyber min litteratursøgning og begrundet mine kildevalg, finder jeg det væsentligt at indvie læseren i den proces, der har formet dette speciale. Som jeg beskriver i indledningen, er jeg på baggrund af Skårderud og Fairbairn gået til specialet med en hypotese om, at skam kan blive en patologisk underliggende, dynamisk faktor, der har betydning for udviklingen af måden, hvorpå man oplever sig selv. Således havde jeg stiftet bekendtskab med teori, hvor jeg kunne ”genkende” Clara, og få et begyndende sprog for den oplevelse jeg havde haft.

Jeg havde mange overvejelser over mentaliseringsteoriens relevans for at kunne belyse dette – overvejelser jeg allerede har præsenteret kort i indledningen, men som også vil blive uddybet yderligere i et separat afsnit.

Der opstod imidlertid et problem i løbet af min proces. Da jeg kom dybere ind i min undersøgelse af, hvordan man kunne forstå selvoplevelsen inden for mentaliseringsteorien, og da jeg kom dybere ind i teoriens udviklingsforståelse, og holdt denne op imod mine forudantagelser om patologisk skam - så stødte min forforståelse og min hypotese mod en mur. Der var nogle centrale aspekter i mentaliseringsteorien, der bevirkede, at teorien ikke kunne hjælpe mig til at forstå den grundlæggende undren, jeg havde fået efter oplevelsen med Clara. På samme tid havde jeg mit forudgående kendskab til teorier om skam, der tillod mig at forstå oplevelsen med Clara på en frugtbar måde. Skulle jeg sadle om og opgive min udforskning ud fra mentaliseringsteorien? Og hvad med de overvejelser jeg havde gjort ift. mentaliseringsteoriens relevans for at kunne forstå min grundlæggende undren? Jeg valgte i stedet at forme mit speciale på en måde, hvor man som læser igennem indledningen begynder samme sted, som jeg gjorde i min proces. Jeg har dermed ikke fjernet alle de indledende tanker, jeg havde, fordi jeg både vil argumentere for, at de viser min læringsproces samtidig med, at de giver anledning til en diskussion omkring visse aspekter af mentaliseringsteorien.

Samlet har dette haft betydning for udformningen af min opgave, der tager sig ud som følger.

Opgavens opbygning

Opgaven er overordnet opbygget så den følger min todelte problemformulering. Inden jeg påbegynder besvarelsen af første del af min problemformulering, følger nogle afsnit, hvor jeg vil introducere og begrunde valget af den teori, der danner udgangspunkt for besvarelsen af opgaven.

Det betyder, at jeg i de følgende to afsnit vil uddybe mine *valg af litteratur* om henholdsvis mentaliseringsteorien og patologisk skam. Herefter vil jeg fremlægge mine *begrundelser for valget af mentaliseringsteorien* som afsæt til at forstå patologisk

---

skam, og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse – begrundelser jeg som sagt har ladet stå, selvom jeg ikke fandt, hvad jeg havde forventet. Dernæst vil jeg i afsnittet: *Konceptualisering af skam* danne en kort og overordnet indkredsning af nogle mere generelle aspekter af skam, jeg finder nødvendige at redegøre for inden, jeg udelukkende beskæftiger mig med patologisk skam. Efter denne redegørelse følger en *introduktion til mentaliseringsteorien*, og herindunder en redegørelse for teoriens epistemologiske grundlag.

Efter disse afsnit påbegynder jeg den egentlige besvarelse af *første del* af problemformuleringen gennem en uddybende redegørelse for mentaliseringsteoriens udviklingsmodel. På baggrund af denne redegørelse vil jeg analysere, hvordan begrebet selvoplevelse kan forstås inden for mentaliseringsteorien. Jeg vil afslutte første del af specialet med en delkonklusion for, hvordan udviklingen af selvoplevelsen kan forstås inden for mentaliseringsteorien.

I *anden del* af opgaven vil jeg starte med at udlægge, hvordan Fonagy beskæftiger sig med skam. Som beskrevet i ovenstående var jeg ikke i stand til at forstå min grundlæggende undren ud fra mentaliseringsteorien. Derfor følger en præsentation af tre perspektiver på patologisk skam, der vil kunne hjælpe mig i en forståelse af Clara. Jeg vil herefter forsøge at syntetisere de tre perspektiver, hvorigennem jeg uddrager fire temaer.

Disse fire temaer bliver strukturerende for min diskussion over mentaliseringsteoriens muligheder for at forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Herefter følger en diskussion over de kliniske implikationer på baggrund af de fire temaer. Jeg vil her fortsætte tråden fra diskussionen af de foregående temaer, men med et mere overordnet blik for – som titlen indikerer – hvilke implikationer dette speciales fund kan have for den kliniske praksis. Slutteligt følger en konklusion på baggrund af både første og anden del af opgaven.

Valg af teori og litteratur

Valg af litteratur om mentaliseringsteorien

Peter Fonagy er en nøgleperson i udviklingen af mentaliseringsteorien og den mentaliseringsbaserede behandling (MBT). Igennem specialet vil jeg anvende betegnelsen ”Fonagy” som samlebetegnelse, selvom jeg er klar over, at de teoretiske perspektiver, der fremføres, er udviklet på baggrund af flere bidragsydere. Af væsentlige bidragsydere kan fremhæves Anthony Bateman, Mary Target, György Gergely, John Watson og John Allen. Når jeg beskæftiger mig med den sociale biofeedback-teori, vil jeg enkelte steder henvise direkte til Gergerly og Watson, der står bag denne (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 19). Jeg betragter bogen *Affektregulering, Mentalisering og Selvets Udvikling* som et hovedværk omkring mentaliseringsteorien, og det vil udgøre mit grundlag i besvarelsen af min problemformulering. Enkelte steder har jeg inddraget andre værker omkring mentalisering, hvis jeg har fundet relevante uddybelser til specifikke begreber, men jeg har stadig holdt mig til litteratur af Fonagy og andre centrale repræsentanter, der har været med til at udvikle mentaliseringsteorien- og behandlingsmetoden. Enkelte steder inddrager jeg materiale fra Center For Mentalisering. Dette har jeg gjort af to årsager. For det første har jeg søgt viden om, hvordan MBT er implementeret i Danmark. For det andet har pågældende center udgivet en artikel med navn *Skam og Mentalisering*, som jeg anvender som supplement til forståelse af patologisk skam ud fra mentaliseringsteorien.

Valg af litteratur om patologisk skam

Jeg har søgt litteratur gennem fritekst-søgninger på Aalborg Universitetsbiblioteks samt bibliotek.dk's databaser, hvor jeg søgte efter relevante emneord som fx *skam* og *selvoplevelse*. Grundet de mange termer, der kan bruges ift. selvoplevelsen søgte jeg ligeledes på disse betegnelser. Jeg har foretaget søgningerne på dansk og engelsk. Jeg supplerede med søgninger i bibliotekernes klassifikationssystem for at få fat i bøger, der ikke nødvendigvis indeholder ”skam” i overskriften. Jeg har desuden igennem specialet søgt litteratur ved at undersøge citationer i den litteratur og de artikler (Katzenelson, 2001, p.191), jeg har fundet gennem de ovennævnte litteratursøgningsmetoder, og ikke mindst gennem Skårderud og Fairbairn, der har formet min

---

forforståelse og den introducerede hypotese om patologisk skams betydning for udviklingen af selvoplevelsen.

Mine inddragede perspektiver på patologisk skam består af Ronald Fairbairn, Ana-Maria Rizzuto og Lone Frølund. Valget af Fairbairn er baseret på, at han tilbyder en forståelse af, hvordan skam kan opstå i barnets tidligste udvikling og netop sætter disse udviklingsprocesser i relation til udviklingen af måden, hvorpå man oplever sig selv. Gennem citationssøgning blev jeg klar over, at Skårderud (2013, p. 186ff) i høj grad trækker på Frølunds teori om skam. Jeg finder hendes artikel *Early Shame and Mirroring* relevant, idet den tilbyder et teoretisk perspektiv på, hvordan skam kan opstå i de tidligste spejlingsprocesser. Ana-Maria Rizzuto fandt jeg frem til gennem referencer fra Frølund og Else-Britt Kjellqvist. Rizzuto har fokus på, hvordan ubevidste fantasier har betydning for patologisk skam, og beskriver hvordan disse kan komme til udtryk i de metaforer, skamramte individer anvender om sig selv. Disse beskrivelser ramte i høj grad den oplevelse, jeg havde med Clara, og derfor har jeg fundet Rizzutos bidrag relevant. På denne måde er mit valg af netop disse tre teoretikere begrundet af, at jeg oplevede, at de kunne hjælpe mig til en forståelse af Clara, hvilket ikke på samme måde var muligt gennem mentaliseringsteorien.

Begrundelser for valget af mentaliseringsteorien

Jeg vil i det følgende uddybe de overvejelser, jeg har gjort mig ved specialets start ift. mentaliseringsteoriens relevans som afsæt for at kunne forstå patologisk skam og betydningen af dette for udviklingen af en negativ selvoplevelse.

Min baggrund for at tage teoretisk afsæt i mentaliseringsteorien er for det første relateret til, at Fonagy igennem det enorme batteri af artikler og litteratur omkring affektregulering, mentalisering og selvets udvikling kan siges at udgøre ”state of the art” inden for nutidens psykoanalytisk baserede spædbørnsforskning (Simonsen & Beck, 2006, p. 1023). Mentaliseringsteoriens fokus på den tidligste udvikling af selvet vil jeg argumentere for, bør være et relevant afsæt for at forstå, hvordan et individs selvoplevelse udvikles, og derigennem besvare første del af min problemformulering.

Fonagy argumenterer for, at mentaliseringsteorien har generel anvendelighed til forståelse af traumerelateret udviklingspsykopatologi (Allen, 2009, p. 17f). Center for Mentalisering beskriver i tråd med dette, at MBT er anvendeligt i arbejdet med omsorgssvigtede og traumatiserede børn og unge samt i behandlingen af voksne med traumer (Hagelquist & Rasmussen, Center for mentalisering, 20.04.19). Det uddybes hvordan: ”Teori om mentalisering opstiller en teoretisk ramme om børns udvikling samt om konsekvenserne af traumer og omsorgssvigt” (Hagelquist & Rasmussen, Center for mentalisering, 20.04.19). Thimmer og Hagelquist uddyber i denne sammenhæng, at traumbegrebet både klinisk og teoretisk kan forstås som omfattende mindre øjensynlige traumer såsom omsorgssvigt og neglekt (Thimmer & Hagelquist, 2016, p. 166),

Jeg læner mig som beskrevet op ad Skårderuds betegnelse af patologisk skam som en form for skam tidligt i udviklingen, hvor mangel på respons fra omsorgsgiveren, kan erfares som traumatisk (Skårderud, 2013, p. 186f). Dermed vil jeg argumentere for, at jeg med betegnelsen patologisk skam arbejder med en form for skam, der kan perspektiveres til Thimmer og Hagelquists forståelse af traumbegrebet.

Da mentaliseringsteorien rummer et fokus, der netop indbefatter forstyrrelser relateret til den tidligste udvikling af selvet, og Fonagy beskriver, at teorien har generel anvendelighed ift. traumerelateret udviklingspsykopatologi, så vil jeg på denne baggrund argumentere for, at teorien er et relevant afsæt for at belyse patologisk skam og dette fænomens indvirkning på udviklingen af en negativ selvoplevelse.

Et relateret aspekt, der begrundet mit kildevalg er mentaliseringsteoriens fokus på affektspejling, hvor patologiske affektspejlingsprocesser anses som centrale for udviklingen af psykopatologi (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p.19ff). Frølund placerer udviklingen af skam i de tidligste spejlingsprocesser (1997). På den måde arbejder både mentaliseringsteorien og Frølund med ikke-afstemte spejlingsprocesser som grundlag for senere psykopatologi. Benævnte artikel fra Center for Mentalisering kobler skam til de to typer af affektive fejlfestemninger, som Fonagy arbejder med (Østergaard, Ladefoged & Pedersen, 2018, p. 47f). Dette har samlet haft betydning for, at jeg vurderede mentaliseringsteorien som et relevant afsæt til at forstå patologisk skam.

Et yderligere kriterium for mit valg af mentaliseringsteorien er teoriens synlighed og udbredthed. Udover, at MBT er en af de bedst empirisk understøttede behandlingsmetoder til borderline-personlighedsforstyrrelse (Jørgensen, 2009, p. 10), så har metoden også bredt sig til behandlingen af andre psykiske lidelser – eksempelvis PTSD, OCD, misbrugslidelser og spiseforstyrrelser (Allen, Fonagy & Bateman, 2010; Institut for Mentalisering). Både misbrugslidelser og spiseforstyrrelser går under dét, der af Skårderud og Kaufman betegnes som skambaserede syndromer, hvor det antages, at skam spiller en væsentlig rolle som baggrund for udviklingen af syndromerne (Skårderud, 2013, p. 173; Kaufman, 1993, preface). Særligt inden for området af spiseforstyrrelser har MBT bredt sig, og har affødt den nyere systematiserede behandlingsform *Mentalization-based treatment for Eating Disorders* (MBT-ED) (Robinson, Skårderud & Sommerfeldt, 2014). Skårderud antager, at spiseforstyrrelser på et dybere plan knytter sig til en skam over at være, den man er (Skårderud if. Christiansen, 2012, p. 15; Robinson, Skårderud & Sommerfeldt, 2014 p. 200), og han hævder yderligere, at negativ selvoplevelse spiller en hovedrolle i symptomdannelsen hos spiseforstyrrede (Skårderud if. Christiansen, 2015; Vammen og Christoffersen, 2013, p. 22). Når skam og negativ selvoplevelse ud fra Skårderud, Vammen og Christoffersen forstås som grundlæggende aspekter i symptomdannelsen ved spiseforstyrrelse, og MBT sigter mod at kunne behandle dette, vil jeg argumentere for, at teorien bør være velvalgt til at forstå den udviklingsmæssige baggrund for patologisk skam og for betydningen heraf på udviklingen af en negativ selvoplevelse

Konceptualisering af skam

Formålet med dette afsnit er at skabe en mere generel og overordnet indkredsning af skam, hvilket jeg finder nødvendigt som grundlag inden jeg udelukkende beskæftiger mig med patologisk skam. Jeg vil i dette afsnit præsentere Silvan Tomkins' affektteori som grundlag for en biologisk funderet forståelse af skam. Dernæst vil jeg inddrage korte afsnit omkring de adaptive funktioner skam kan varetage samt differentiere skam fra skyld. Jeg vil afslutte med nogle udvalgte perspektiver på, hvordan skam kan opleves.

Affektteoretisk bidrag til en biologisk forståelse af skam

Silvan Tomkins' affektteori kan anvendes til at indfange de biologiske aspekter af skam, og det er med baggrund i denne teori, at jeg betragter skam som en affekt. If. Tomkins er et menneskes udvikling rodfæstet i såkaldte "affektdynamikker", idet han anser affekt som den primære biologiske motiverende mekanisme (Tomkins, if. Kaufman, 1993). Tomkins antager, at skam er én ud af ni grundlæggende, kropsligt forankrede affekter mennesker fødes med. Hver af de ni grundlæggende affekter har et "tilhørende" ansigtsudtryk, og ansigtsudtrykket for skam beskrives som sænkelse af ansigtet og blikket (Nathanson, 1997, p. 112). Affekterne er ud fra Tomkins biologiske egenskaber, der fungerer som vores primære motivationssystem, idet de har til opgave at motivere til handling. At opleve en affekt som glæde og lyst er et mål i sig selv, såvel som det at undgå negativ affekt som afsky også fungerer som et mål i sig selv (Nathanson, 1997). Affekterne fungerer if. Tomkins som forstærkere af betydning, hvor de gode oplevelser gøres bedre og de onde oplevelser gøres værre. Det er på den måde det affektive system, der bidrager med mening gennem denne følelsesmæssige forstærkning af oplevelser. Ingenting ville betyde noget uden denne forstærkning, på samme måde som alting kan komme til at betyde mere gennem affekt-systemets forstærkning (Nathanson, 1997, p. 111ff). Skam betragtes ud fra Tomkins' perspektiv ikke som en selvstændig affekt, men er identificeret som en *hjælpefølelse* (affect auxiliary), der har til opgave at hæmme positive effekter, navnlig interesse og glæde. Ud fra dette synspunkt optræder skam dermed i konteksten af positive affekter, og skam opstår, hvis disse pludseligt, uventet, og uønsket afbrydes (Nathanson, 1997, p. 124f).

Skams adaptive funktioner

Selvom jeg i dette speciale har fokus på patologisk skam, så er det nødvendigt at understrege, at skam også kan opfattes som en personlig, individuel og social nødvendighed (Skårderud, 2013). Mennesker lever if. Skårderud som halvåbne mennesker, idet vi altid er sårbare over for krænkelser og har brug for beskyttelse mod dele af virkeligheden. For at beskytte os, må vi have en vis grad af forbeholdenhed og blufærdighed både ift. andre såvel som ens forhold til sig selv, og skammen er netop central for denne beskyttelse. Skam har en medfølgende handletilskyndelse for tilbagetrækning, og på denne måde kan skam værne om, at en persons selv ikke bliver

---

invaderet af andre (Sørensen, 2013, p. 35f) Kjellqvist beskriver i forbindelse med dette, hvordan skam kan få et menneske til at rette ind, hvis det oplever at have ”stukket snuden for lang frem” og på den måde kan skam betragtes som dæmpende og hæmmende, så en person ikke går til yderligheder i sine storhedsfantasier (Kjellqvist, 1999). Skam markerer grænser for det private, og varetager på denne måde en social reguleringsfunktion (Skårderud, 2013, p. 170). Skammen kan fx værne om relationer, når individer undgår at udsætte andre mennesker for ubehageligheder, når de bl.a. grundet frygt for skam opfører sig ordentligt over for andre. På denne måde kan skammen varetage både individuelle og relationelle funktioner (ibid.).

Differentiering mellem skam og skyld

Skam og skyld optræder ofte sammen i litteraturen. Meget tyder dog på, at der er tale om to distinkte affekter, der også udviklingsmæssigt placerer sig forskelligt. Skam anses if. Frølund for at være en mere primitiv eller tidlig affektiv tilstand end skyld. Hun betegner skam som en ordløs tilstand knyttet til det visuelle element med tilhørende aktivering af de autonome funktioner – dvs. elementer, der if. Frølund kobler sig til den allertidligste psykiske udvikling. Skyld knytter Frølund derimod til det auditive element og sproget, der først udvikles i løbet af barnets anden leveår (Frølund, 1999, p. 139f). Frølund argumenterer for, at skyld refererer til en handling. På den måde kan dét aspekt af selvet, der har været involveret i den respektive handling rammes af skyld. Ved skamfølelse er hele selvet if. Frølund på spil. Skam handler ikke om at have gjort noget galt, men at noget er galt med personen selv (ibid.).

Skams fænomenologiske karakter

”Skam er så fænomenologisk, at den er tæt på uforklarlig” (Sørensen, 2013, p. 57). Sådan indleder Lars Sørensen i sin bog *Skam*, og uddyber i denne forbindelse, hvordan et forsøg på at forstå og håndtere skam teoretisk, abstrakt eller ude af kontekst kan være tæt på umuligt, idet skammen er så fænomenologisk knyttet til oplevelser eller tilstande (ibid.). På trods af denne udmelding findes der i skamlitteratur- og teori mange forskellige beskrivelser og teoretiske bud på, hvordan skam netop opleves. Jeg vil i det følgende gennemgå et udpluk af disse.

En forståelse af skam må først og fremmest rumme de mange grader, nuancer og fremtrædelsesformer skamaffekten kan antage i vores dagligdag. Wurmser har beskrevet en hel familie af skamrelaterede fænomener med lettere familiemedlemmer som generthed, pinlighed, flovhed og blufærdighed til de tungere former som krænkelse, ydmygelse, foragt, degradering og uværdighed. Den tungeste form for skam beskriver Wurmser som oplevelsen af at være uelsket og uelskelig (1981).

Dét at føle skam er if. Kaufman at føle sig set på en pinefuld måde. Når en person skammer sig, vendes opmærksomheden indad i en pinefuld og forøget selvbevidsthed, der melder sig, når de mest sårbare og betydningsfulde sider af ens selv eksponeres både for en selv og for øjnene af andre.

Kaufman beskriver, hvordan skam vedrører hele selvet: "When individuals feel shame their entire self is involved" (Kaufman, 1993, p. 6). Kaufman uddyber, hvordan skam kan optræde i forbindelse med oplevelsen af personlig svaghed, mangelfuldhed og underlegenhed og ikke mindst med oplevelsen af at være genstand for andre menneskers hån, foragt eller afvisning – både konkret såvel som forestillet (Kaufman, 1993, p. 17ff). Kaufman trækker på Tomkins' affektteori og har i denne forbindelse beskrevet, hvordan skam kan aktiveres, hvis barnet afbrydes eller forhindres i sin kommunikation med omsorgspersonen. Han bruger i denne sammenhæng metaforen om, at der forekommer et *brud på den interpersonelle bro* – en bro, der består af den gensidige glæde og interesse i relationen mellem barn og omsorgsperson, og som indbefattes af en delt oplevelse af tillid (Kaufman, 1989, p. 34).

Skårderud har ligeledes forsøgt at integrere Tomkins' affektteori med moderne psykoanalytisk teori. Her beskriver han, hvordan relationen vil stå centralt som udgangspunktet for interesse og glæde i moderne psykoanalytisk teori. På denne måde argumenterer han gennem affektteorien for, at fravær eller afvisning fra omsorgspersonens side over for det lille barn netop kan illustrere tab af positive emotioner, der kan lede til skam (Skårderud, 2001, p. 61ff).

Skårderud beskriver, at den dybeste form for skam er oplevelsen af at være uelsket og uønsket (2013, p. 327). Oplevelsen af skam handler ikke om, at man har gjort noget galt, men at der er noget galt med hele ens selv. Skårderud beskriver, hvordan skammens indhold knytter sig til selviagttagelsen, det at se sig selv både ud fra sit eget såvel som andres blik. Dette betyder, at den selvoplevelse, der normalvis blot

---

danner baggrundstæppet for en persons tanker og handlinger træder i forgrunden, og bliver det pinefulde fokus for personen, der skammer sig. Skårderud beskriver, hvordan skammen rummer en indadvendthed, der i visse tilfælde kan virke paradoksal – det er forestillingerne om, hvordan man ser ud eller opfattes i andres øjne, men det er forestillinger andre ofte ikke får lov til at tage del i at rette op på (ibid., p. 172). Han tilføjer i denne forbindelse, at mennesker godt kan skamme sig alene, idet andre altid er med en som fantasi (Skårderud, 2002, p. 43). Skårderud inddrager i sine beskrivelser af skam et citat fra Jean-Paul Sartre, der formulerer, hvordan: ”skammen er en skam over sig selv, over for den anden, de to strukturer er uadskillelige” (Sartre, 1980 if. Skårderud, 2013, p. 175).

Frølund argumenterer for, at det fænomenlogiske indhold i skam ændres med udviklingen af et stabilt selv (Frølund, 1999, p. 146). Frølund skelner i denne sammenhæng mellem individer, der personlighedsmæssigt er struktureret på henholdsvis neurose eller borderlineniveau. Den modne skamfølelse angår introspektion og selvrefleksion og er forbundet med oplevelser af ikke at leve op til egne mål, moral og idealer, og på den måde argumenterer Frølund for, at den modne skam primært er et intrapsykisk anliggende. Denne mere modne form for skam tilskriver Frølund individer, der er struktureret på neuroseniveau (ibid.). Hos personer, der personlighedsmæssigt er organiseret på borderlineniveau, vil skam if. Frølund være forbundet med en katastrofelignende oplevelse af at blive degraderet og afvist som menneske. Frølund peger på, at individer, der er struktureret på dette niveau typisk, vil være hypersensitive i deres opfattelse og oplevelse af situationer som værende skamfulde, og de vil typisk reagere på en måde, hvor hele deres psykiske funktion trues af skamfølelsen. Frølund betegner også denne form for skam som primitiv eller tidlig skam, og hun argumenterer for, at denne form for skam er en reaktion på mangelfuld spejling (ibid.). Denne tidlige form for skam uddybes senere i specialet.

Severino et al. argumenterer ligeledes for, at der kan skelnes mellem individer, der har udviklet en evne til at opleve og tolerere skam som en smertefuld følelse, hvorfor skam hos disse individer kan have en regulerende, adaptiv funktion. Hos andre individer er evnen til at tolerere skam ikke udviklet. Patologisk skam anser Severino som en vedvarende tilbøjelighed hos individet til at opleve global og absorberende skam, hvor hele individets psykiske funktion forstyrres. Sådanne individer kan dermed rea-

---

gere med betydelig egoregression, forstyrret realitetstestning eller primitive forsvar i form af paranoide eller omnipotente forestillinger (Severino, McNutt & Feder, 1987, if. Frølund, 1999, p. 148).

Introduktion til Mentaliseringsteorien

Jeg vil i det følgende kort introducere mentaliseringsteorien. Dette tjener til at skabe et overblik over teoriens overordnede fokus – eller som Fonagy beskriver det – den begrebmæssige treenighed, der består af mentalisering, affektregulering og selvets udvikling. Herefter vil jeg redegøre for mentaliseringsteoriens empiriske grundlag inden jeg vil udfolde en mere dybdegående redegørelse for teoriens udviklingsmodel.

Mentaliseringsteorien er opstået med inspiration fra henholdsvis psykoanalysen og tilknytningsteorien (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 16). If. Fonagy kan essensen af de processer, der indbefattes i mentaliseringsbegrebet og som udgøres af den refleksive funktion, føres tilbage til Sigmund Freuds begreb *binding*. En referencen jeg kommer til at udfolde senere i specialet. Fonagy beskriver desuden, hvordan Wilfred Bion og Donald Winnicott har været centrale psykoanalytiske inspirationskilder til nogle af de mest centrale elementer i mentaliseringsteorien - udviklingen af en reflektiv funktion samt betydningen af omsorgspersonen og ikke mindst disse uadskillelige aspekters betydning for udviklingen af selvet (ibid., p. 37f).

Fonagy beskriver sig selv som tilknytningsteoretiker, men har dog omfortolket John Bowlbys oprindelige tilknytningsteori. For Bowlby eksisterede tilknytningsrelationerne primært for at kunne danne udviklingsgrundlaget for barnets repræsentationelle skemaer for senere relationer. I dag argumenterer Fonagy for, at tilknytningsrelationerne ikke decideret er et formål i sig selv, men er væsentlige for to relaterede udviklingspsykologiske forhold, der træder i forgrunden hos den mentaliseringsbaserede udviklingsmodel - tilegnelsen af en reflektiv forståelse af den indre verdens repræsentationelle karakter samt evnen til affektregulering (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 19). Køppe og Zeuthen beskriver rammende i henhold til dette, hvordan mentaliseringsteorien har fokus på det reflekterende og det regulerende individ (2014, p. 187). Jeg vil i det følgende kort uddybe disse udviklingspsykologiske aspekter.

Mentalisering

Mentalisering betegner if. Fonagy den proces, hvorigennem vi bliver klar over, at vores sind medierer vores opfattelse af verden. Det indbefatter udviklingen af en evne til forståelse og fortolkning af, hvordan egen og andres adfærd meningsfuldt kan betragtes som udtryk for intentionelle mentale tilstande som fx ønsker, intentioner og antagelser (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 197). På den måde kan egen og andres adfærd komme til at fremstå meningsfuld og forståelig, fordi det mentaliserende individ har udviklet en refleksiv bevidsthed om, hvad der kan ligge bag et menneskes umiddelbare adfærd. Det er i denne henseende væsentligt at notere sig, at Fonagy kan veksle mellem betegnelsen mentalisering og refleksiv funktion, og han betegner refleksiv funktion som operationaliseringen af de psykologiske processer, der ligger bag evnen til mentalisering (ibid., p 34).

Fonagy beskriver, at mentalisering er intimt forbundet med udviklingen af selvet, og det er centralt, hvordan individet udvikler mentale repræsentationer af psykologiske tilstande (ibid., p. 14). Det refleksive selv kan dermed udviklingsmæssigt distingveres fra det prærefleksive selv – dvs. individet, der endnu ikke kan mentalisere og som derfor oplever verden umiddelbart, umedieret og ude af stand til at indtage et observerende, refleksivt førstepersonsperspektiv ift. sig selv (ibid., p. 250f). Denne evne til at anlægge et førstepersonsperspektiv på sig selv og til at opfatte sig selv som en intentionel mental aktør betegner Fonagy også som henholdsvis *det psykologiske selv*, *det handlende selv* eller *selvet som mental aktør*. Udviklingen af selvet som mental aktør er if. Fonagy en relationelt tillært færdighed, der udvikles fra spædbarnsalderen og op gennem barndommen. Det er if. Fonagy især gennem primærobjektrelationerne, at selvet som mental aktør konstrueres, hvor udviklingen er helt og aldeles afhængig af mentalt modne omsorgspersoner, der er refleksive og venligt stemte over for barnet og som ikke mindst behandler barnet som et intentionelt væsen, dvs. som en organisme med et sind, der indeholder intentionelle mentale tilstande (ibid., p. 15ff). Selvet som mental aktør indbefatter dermed udviklingen af en såkaldt intentionel indstilling eller intentionalitet. Evnen til at reflektere over mentale tilstande afhænger netop af, at individet forstår, hvordan mentale tilstande altid har en intentionel henvisningskarakter. Mentale tilstande er repræsentationelle, og er altid rettede mod noget – de er der ikke blot (Allen, Fonagy & Bateman, 2010, p. 28).

Mentalisering og affektregulering

Mentalisering begynder med Fonagys ord gennem ”opdagelsen” af affekter i primær-objektrelationerne (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 16). En integreret del af udviklingsmodellen i mentaliseringsteorien er Gergerly og Watsons *Sociale Biofeedback-teori*. Den sociale biofeedback-teoris omdrejningspunkt er if. Fonagy affekternes funktion og rolle i selvudviklingen (ibid., p. 19f; 145; 156f). Teorien er netop et forsøg på at forklare, hvordan affektspejling både har en strukturoppbyggende og regulerende funktion i udviklingen af selvet (ibid.). Affektregulering betegner Fonagy som evnen til at modificere affekttilstande og der argumenteres for, at affektregulering hænger nøje sammen med mentalisering, idet affektregulering spiller en afgørende rolle i forbindelse med dannelsen af en fornemmelse af selvet og det at være mental aktør. Fonagy skelner mellem to forskellige former for affektregulering. Den grundlæggende form består i en tilpasning af de affektive tilstande i sig selv. Den mere avancerede form, der kan fremkomme når mentaliseringsevnen er opnået bevirker, at det ikke blot er affekttilstanden, men også individets selv, der reguleres (ibid., p. 16).

Mentaliseringsteoriens epistemologiske grundlag

Mentaliseringsteorien er udviklet med henblik på at integrere psykoanalyse med videnskabelig undersøgelse (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007). Dermed forsøger Fonagy at integrere to meget forskellige empiriske tilgange, henholdsvis en klinisk terapeutisk og en eksperimentel, observationsbaseret tilgang. Forsøget på denne integration af psykoanalyse med videnskabelig undersøgelse kommer eksempelvis til udtryk gennem Fonagys forsøg på at opbygge og verificere teoriens indlejrede teoretiske konstruktioner gennem empiriske eksperimentelle undersøgelsesformer baseret på bl.a. neuropsykologiske fund og spædbarnsforskning, der i høj grad bygger på observationer (Zeuthen, Pedersen & Gammelgaard, 2008).

Netop betydningen af observation som empirisk metode vil jeg fremhæve som centralt for Fonagys mentaliseringsteori, og her kan man if. Zeuthen, Pedersen & Gammelgaard trække tråde til mentaliseringsteoriens rod i Bowlbys tilknytningsteori. Bowlbys mål var at gøre psykoanalysen empirisk verificerbar ved at bygge den op omkring observerbar adfærd (Møhl, 2003, p. 477). I tråd med dette beskriver Zeu-

---

then, Pedersen og Gammelgaard, at Bowlby forkastede Freuds dynamiske synsvinkel, og i stedet opbyggede en model af det psykiske baseret på biologiske og adfærdsmæssige kontrolsystemer. If. Pedersen, Zeuthen og Gammelgaard ændrer nyere tilknytningsteori ikke på Bowlbys basale præmis om, at viden alene skal opnås gennem observation. Dette kommer eksempelvis til udtryk i Mains Adult Attachment Interview, der bruges til at undersøge et individs tilknytningstype og som scores ud fra *hvordan* en respondent svarer og ikke *hvad* respondenterne svarer (Zeuthen, Pedersen & Gammelgaard, 2006, p. 916). Dette betyder, der grundlæggende er fokus på de observerbare og målelige (før) bevidste lag i tilknytningsteoriens epistemologi (Zeuthen, Pedersen & Gammelgaard, 2008, p. 439).

En integreret del af udviklingsperspektivet i mentaliseringsteorien er som beskrevet Gergely og Watsons *Sociale Biofeedback-teori*, hvor de netop baserer deres teori om affektspejling på baggrund af observationer af spædbørn (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2002). I *Mentalisering i Klinisk Praksis* beskrives det endvidere i forordet, hvordan fremtidsperspektivet for mentaliseringsteorien bl.a. går på at integrere forskning baseret på hjernescanningsprocesser, der vil kunne lokalisere de hjerneområder, der er involverede i mentalisering for at kunne afgøre, om der findes hjernebaserede forandringer mht. hvilke personer med relationsforstyrrelser, der opnår forbedringer efter MBT. Det beskrives yderligere, hvordan et veldefineret, brugbart og efterprøvet begreb om mentalisering vil kunne fremme forståelsen og den evidensbaserede behandling af mennesker, der lider af relationsforstyrrelser (Allen, Fonagy & Bateman, 2010, p. 20). Når det bl.a. er på baggrund af hjernescanningsprocesser, at det ønskes afgjort om personer med relationsforstyrrelser opnår forbedringer efter MBT, kan dette forstås som et udtryk for, at mentaliseringsteorien netop forsøger at opbygge og verificere dens indlejrede teoretiske konstruktioner gennem observation som empirisk grundlag.

Del 1; Hvordan kan man ud fra mentaliseringsteorien forstå udviklingen af et individs selvoplevelse?

1.1. Mentaliseringsteoriens udviklingsmodel

I det følgende kapitel vil jeg redegøre mere udførligt for mentaliseringsteoriens udviklingsmodel. Formålet med denne redegørelse er tosidet. For det første arbejder Fonagy ikke med begrebet selvoplevelse. Jeg finder det derfor nødvendigt at redegøre for hans udviklingsmodel og syn på selvet for at indkapsle, hvordan man inden for mentaliseringsteorien kan forstå begrebet selvoplevelse. De følgende afsnit vil tilsammen danne grundlag for, at jeg kan besvare første del af min problemformulering – *Hvordan kan man ud fra mentaliseringsteorien forstå udviklingen af et individs selvoplevelse?*

For det andet beskriver jeg i indledningen, at jeg forstår patologisk skam som et fænomen, der knytter sig til den tidligste udvikling af selvet, og derfor finder jeg det relevant at skabe et overblik over Fonagys perspektiv på den tidligste udvikling af selvet. På denne måde vil følgende redegørelse også fungere som et springbræt til besvarelsen af anden del af min problemformulering.

Fonagy beskriver, hvordan den mentaliseringsbaserede udviklingsmodel indbefatter en bred række af begreber, og det er ikke min hensigt at redegøre udtømmende for disse. Følgende redegørelse har jeg skabt ud fra et kompromis, hvor jeg forsøger at følge opbygningen i den udviklingsmodel Fonagy selv fremsætter, men jeg vægtlægger og uddyber særligt de begreber og aspekter, jeg finder relevante for besvarelsen af min problemformulering.

1.1.1 Den Sociale Biofeedback-teori om affektspejling

Barnet er if. Fonagy fra start orienteret mod den ydre verden, og er helt igennem afhængigt af omsorgspersonen til at spejle og regulere dets affektive tilstande. Spædbarnet kan if. Fonagy ikke skelne imellem eller kategorisere følelser, det er kun i stand til at *være* i sine følelser (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p.153f). Afstemte samspil med omsorgspersonen må involvere affektspejling, hvor omsorgspersonen gennem mimik eller stemmelyde fremstiller de følelser, vedkommende

---

opfatter som værende udgående fra barnet. Gennem den rette, empatiske spejling skabes der i barnet såkaldte anden-ordensrepræsentationer af dets primære konstitutionelle affekttilstande - sekundære repræsentationer som barnet internaliserer (ibid., p.19). Hvis affektspejlingen skal være i stand til at skabe grundlaget for udviklingen af en repræsentationel ramme, så er det væsentligt at omsorgspersonen tilkendegiver, at det affektive udtryk ikke er alvorligt ment, eller er udtryk for hvad vedkommende selv føler. Inden for den sociale biofeedback-teori forstås dette som spejling, der er *markeret*. Den markerede spejling er på denne måde overdrevet eller blandet med andre følelser, hvorved barnet bliver i stand til at forstå, at omsorgspersonen viser en ”som-om” følelse, der ikke har udspring i omsorgspersonen selv (ibid., p. 173)

Den sociale biofeedback-teori beskæftiger sig på denne måde med, hvordan spædbarnets automatiske emotionsudtryk og omsorgspersonens konsekvente affektspejlende mimik og stemmelyde forbindes i det lille barns sind. I den tidligste udviklingsperiode er barnet stadig ikke bevidst om omsorgspersonens distinkte subjektivitet, og derfor henviser det også omsorgspersonens spejlingsudtryk til sig selv (ibid., p.171f). Det er igennem omsorgspersonens ydre emotionsindtryk, (der må være kontingente ift. det spæde barns aktuelle indre tilstand), at der forekommer en sensibilisering over for, samt en genkendelse af den indre tilstand. Dvs. at gentagne præsentationer af spædbarnets affektudtryk, kan gøre barnet i stand til at identificere og repræsentere sine særlige dispositionelle emotionstilstande. Ideen om, at der i spædbarnet forekommer en sensibilisering over for indre tilstande er knyttet til et centralt element i Gergerly og Watsons teori, det såkaldte *sporingsmodul for kontingens*. Denne mekanisme er relevant ift. omsorgspersonens affektspejling, idet barnet gennem en medfødt evne til at spore sammenhænge opdager, at der er en relation mellem dets egne følelser, og måden hvorpå forældrene reagerer og spejler det. På denne måde skaber sporingsmekanismen for kontingens grundlag for, at barnet kan foretage en såkaldt *referentiel forankring* mellem omsorgspersonens spejlingsudtryk og spædbarnets egen emotionstilstand (ibid., p. 173). Det er igennem omsorgspersonens bekræftelse af barnets intentionelle indstilling, at barnet kan opleve en følelse af ejerskab over følelser, handlinger og tanker og derved udvikle en forståelse af sig selv som mental aktør (ibid., p. 34f). Dette skaber selve kernen i selvet, og er strukturerende for barnets emotionelle liv (ibid., p. 271). Fonagy hævder derigennem, at selvet konstitueres gennem samspillet med det sociale miljø og beskriver, hvordan selvet

---

oprindeligt kan forstås som en forlængelse af oplevelsen af den anden (ibid., p. 19). På den måde argumenterer Fonagy ligeledes for, at den sociale biofeedback-teori er central til at forstå, hvordan tidlige traumatiske erfaringer i form af insensitiv og ikke-afstemte affektspejlinger kan skabe en fejlagtig konstruktion af selvet (ibid., p. 22).

1.1.1.1 Patologisk affektspejling

Gergerly og Watson anvender som beskrevet primært deres sociale biofeedback-teori om affektspejling i et udviklingspsykopatologisk øjemed, og de indkredser i denne forbindelse to forskellige former for patologisk affektspejling. Jeg vil i det følgende kort gennemgå disse (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p.21).

1.1.1.2 Den kongruente, men umarkerede spejling

Den ene måde, hvorpå affektspejling kan få et patologisk udfald er hvis spejlingen er kongruent, men umarkeret. Dette indebærer, at en affekt bliver spejlet kategorimæssigt korrekt, men alt for realistisk. Et eksempel kan være hvis barnets angst vækker en tilsvarende ubearbejdet angst i omsorgspersonen, hvorved omsorgspersonen fremkommer med et udtryk, der er i overensstemmelse med barnets tilstand, men som er alt for realistisk. Dette kan overvælde barnet gennem en skræmmende oplevelse af, at indre tilstande ”smitter” eller bekræftes af den ydre verden. Denne form for patologisk affektspejling underminerer også oplevelsen af, at der går en grænse mellem selvet og den anden, fordi en indre oplevelse bliver ydre gennem en form for afsmitning (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 21). Den umarkerede spejlingsform har på denne måde både betydning i samreguleringen af affekter i her og nu øjeblikket og på længere sigt. Her og nu, fordi den kan ende med at eskalere i stedet for at regulere barnets tilstand. På længere sigt, fordi den umarkerede spejlingsform ikke giver barnet mulighed for at opbygge repræsentationer af egne basale affekter og dermed mulighed for at opnå evne til at regulere egne affekter (Sørensen, 2009, p. 174ff). Hvis barnet ikke får opbygget et sekundært repræsentationssystem over egne affektive tilstande, så ender barnet med at være fanget i de oprindelige affektive tilstande – ude af stand til at forholde sig til eller modulere disse. Fonagy uddyber, hvordan dette kan henvise individet til at regulere følelser gennem forskellige former for eksternalisering – fx gennem projektiv identifikation (ibid.).

1.1.1.3 Den markerede, men kategorimæssigt inkongruente spejling

Den anden form for patologisk spejling Gergerly og Watson arbejder med er den markerede, men kategorimæssigt inkongruente spejling. Denne patologiske spejling handler om, at omsorgspersonen ikke opfatter spædbarnets følelse korrekt, men idet spejlingen er markeret, vil spædbarnet stadig opleve omsorgspersonens affektudtryk som en afbildning af dets primære følelsesmæssige tilstand (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 22). Når spejlingen ikke er kategorimæssigt korrekt, vil den sekundære repræsentation blive forvrænget og barnet vil dermed fejlbetegne den primære, konstitutionelle følelsesmæssige tilstand (ibid. p. 22). Barnets selvrepræsentation vil på denne måde ikke blive knyttet til den underliggende følelsesmæssige tilstand. Når det sekundære repræsentationssystem for affekt aktiveres, mangler disse repræsentationer dermed forbindelse til det konstitutionelle selv. Fonagy beskriver, hvordan individer der har været udsat for denne form for patologisk spejling, kan give udtryk for en fornemmelse af virkeligheden, men ofte vil føle sig tomme inden i, da den konstitutionelle tilstand ikke er blevet anerkendt af omsorgspersonen (ibid.).

1.1.2 Udviklingen af selvet som mental aktør

Fonagy beskriver, hvordan mentalisering er intimt forbundet med udviklingen af selvet - både de handlingsorienterede og de repræsentationelle aspekter af selvet (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 14f). Fonagy refererer i denne forbindelse til William James' distinktion mellem jeg'et (selvet som subjekt) og mig'et (selvet som objekt). Fonagy beskriver, hvordan "mig'et" er den mentale repræsentation af selvet, hvilket han også betegner det empiriske selv. Han beskriver, at selvrepræsentationen omfatter udviklingen af det system af kendetegn, vi forstår os selv ud fra, og som vi opfatter som værende sande omkring os selv. Fonagy giver eksempler som blåøjet eller smuk og beskriver, at denne viden ofte er noget vi slutter os til på baggrund af de reaktioner vi møder i vores omgivelser (ibid., p. 15; 197). "Jeg'et" er udtryk for selvet som mental aktør, eller det handlende selv, der står for de mentale processer eller funktioner, der understøtter repræsentationen af selvet (ibid., p. 34). If. Fonagy er det jeg'et, der står for de processer, der til sammen udgør organiseringen af selvet – det er jeg'et, der organiserer og fortolker oplevelser, garanterer en oplevelse af kontinuitet over tid, og frembringer de oplevelser, der gør, at der med Fonagys ord, træder en selvstændig person frem (ibid., p. 34). Selvom det beskrives, at mentalise-

---

ring er intimt forbundet med både de repræsentationelle og handlingsorienterede aspekter af selvet, så har Fonagy et betydeligt fokus på de handlingsorienterede aspekter, hvilket fx fremstår idet hele Fonagys udviklingsforståelse er bygget op omkring udviklingen af selvet som mental aktør (ibid., p. 196). Fonagygruppen skelner mellem fem stadier i udviklingen af selvet som mental aktør og jeg vil i det følgende redegøre for disse. Min gennemgang af stadierne er udvalgt efter de udviklingsaspekter, jeg finder relevante for besvarelsen af problemformuleringen.

1.1.2.1 Selvet som fysisk aktør

Fonagy beskriver, hvordan man traditionelt er gået ud fra, at spædbørn er ude af stand til at skelne sig selv fra andre. Fonagy argumenterer for, at den seneste forskning har sat spørgsmålstegn ved den traditionelle forestilling om en oprindelig udifferentieret tilstand, idet en differentiering synes at være en forudsætning for, at der kan udvikle sig en fornemmelse af selvet som fysisk aktør. Fonagy beskriver, hvordan en række undersøgelser tyder på, at helt små børn er i stand til at bearbejde information på en måde, der gennem de første seks måneder af deres liv sætter dem i stand til at danne repræsentationer af deres kropslige selv som et differentieret rumligt objekt, der er i stand til at udøve en kausal påvirkning af sit miljø (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 199). Der er if. Fonagy grundlag for at antage, at dette forekommer på baggrund af sporingsmodulet for kontingens, hvorfra spædbarnet afdækker graden af sammenhæng mellem dets egne motoriske reaktioner og de efterfølgende sensoriske begivenheder. Watson har i denne sammenhæng opstillet en hypotese, der går på at sporingsmodulet for kontingens er genetisk kodet på en måde, hvor barnet i de første to-tre måneder søger efter og udforsker stimuli, der er kendetegnet ved fuldstændig kontingens mellem reaktion og stimuli. Denne primære opmærksomhedspræference udfylder if. Watson den evolutionære funktion i form af udviklingen af *en primær repræsentation af kropsselvet* som et adskilt objekt ift. omgivelserne. Dette forekommer gennem identifikation af stimuli, der er nødvendige sensoriske konsekvenser af kroppens motoriske handlinger og som spædbarnet har absolut kontrol over. Efter 3-månedersalderen foretrækker barnet stadig høj kontingens, men begynder dog at foretrække stimuli, der er lidt ude af synkronitet fx stimuli, der er lidt nye eller overraskende (Sørensen, 2009, p. 156).

1.1.2.2 Selvet som social aktør

Selvet som social aktør vedrører spædbarnets kapacitet til intersubjektivitet. Fonagy præsenterer, hvordan den biopsykosociale opfattelse af det spæde barns emotionelle udvikling peger på, at spædbarnet allerede fra dets livs begyndelse danner et affektivt kommunikationssystem, hvor omsorgspersonen spiller en afgørende rolle i moduleringen af barnets affektive tilstande (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 202). Fonagy argumenterer for, at de tidlige samspil mellem spædbarn og omsorgsperson udfylder en primær biologisk funktion, der består i at fremme udviklingen af de mentale mekanismer, der er grundlæggende for, at barnet kan etablere en følelse af subjektivitet og en forudsætning for de interpersonelle fortolkningsprocesser, der understøtter oplevelsen af at være en social aktør. Det antages ikke, at barnet besidder en subjektivitet fra fødslen, men at dette tilegnes igennem de affektive samspil. Gergely og Watson har i denne forbindelse hævdet, at de tidlige, kontingente affektregulerede samspil ikke tjener som medium for intersubjektiv kommunikation i sig selv, men derimod (sammen med andre funktioner) til at etablere en grundlæggende forhåndsbetingelse for, at senere intersubjektivitet kan grundlægges – her forstået som introspektiv adgang til selvets differentierede og intentionelle tilstande (ibid., p. 210).

1.1.2.3 Selvet som teleologisk aktør

Ved barnets 8-9. levemåned undergår dets forståelse af målrettet handling en kvalitativ forandring, hvorfor denne periode også er blevet betegnet som den 9. måneds social-kognitive revolution. Udviklingen i denne livsperiode indebærer evner til at skelne mellem mål og midler, og gør barnet i stand til at skelne mellem en handling og udfaldet af denne. Derudover muliggør denne udvikling fremkomsten af en række kvalitativt forskellige kommunikative adfærdsformer. Barnet kan fx begynde at anvende en kommunikativ gestus fx det at pege, for at styre den voksnes opmærksomhed. Barnet begynder at kunne følge den voksnes blikretning, og kan begynde at ændre sin adfærd i overensstemmelse med omsorgspersonens mimik og adfærd (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 214ff).

1.1.2.4 Selvet og andre som intentionelle mentale aktører

Ved to-årsalderen begynder barnet at udvise de første tegn på, at det kan opfatte sig selv som en intentionel mental aktør, der handler på baggrund af indre ønsker eller

---

intentioner. Barnet kan ligeledes begynde at tillægge andre intentioner. Den intentionelle indstilling, og evnen til at repræsentere andre ud fra generaliserede og stabile intentionelle egenskaber udgør et kvalitativt spring i barnets selvforståelse. Fonagy påpeger, hvordan de intentionelle handlinger og holdninger som barnets nærmeste medmennesker udtrykker over for det, får barnet til at slutte sig til og attribuere sig selv de pågældende generaliserede intentionelle egenskaber i et forsøg på at rationalisere sine omsorgspersoners adfærd. Fonagy peger på dette som kilden til den kategoriale selvrepræsentation. På den måde omfatter Fonagys beskrivelse af selvrepræsentationen både de egenskaber ved barnet, som direkte lader sig iagttage såvel som de generaliserede intentionelle egenskaber som barnet har sluttet sig til gennem de sociale samspil (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 230) Et barns urealistisk negative selvattribueringer beskrives her som et udtryk for dets forsøg på at rationalisere en behandling præget af vanrøgt eller alvorlig forsømmelse fra dets omsorgspersoner (ibid.). Fonagy påpeger hvordan den kliniske udfordring i sådanne tilfælde kan være, at den gale og krænkende omsorgsfigur internaliseres i det samme repræsentationelle system som repræsentationen af det konstitutionelle selv på en måde, hvor begge repræsentationer opleves som en del mig'et (ibid., p. 230). Fonagy inddrager et eksempel i form af pigen Emma, hvis omsorg blev varetaget af en suicidal mor med bipolar affektiv forstyrrelse og en paranoid psykotisk far:

Ikke overraskende internaliserede hun et billede af sig selv som gal og utilregnelig og opførte sig i nogle situationer i overensstemmelse med dette billede. Men disse internaliseringer i selvstrukturen var imidlertid specifikke og adskilt fra hendes repræsentationer af sig selv som en kompetent og hjælpsom person (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 230).

1.1.2.5 Selvet og andre som repræsentationelle aktører

Under barnets fjerde til femte leveår etableres evnen til at forstå de repræsentationelle og kausalt selvrefererende egenskaber, der er knyttet til intentionelle mentale tilstande. Fonagy uddyber, hvordan barnet nu kan klare opgaver, der er baseret på falske antagelser, og hævder i denne forbindelse, hvordan forståelsen af antagelser som repræsentationelle ligeledes er en nødvendighed for at kunne forstå, hvordan handlinger forårsages på baggrund af mentale repræsentationer af virkeligheden snarere

---

end af virkeligheden selv (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 233). Fonagy pointerer, hvordan den viden, der udvikles i denne livsperiode, udgør et vigtigt grundlag for barnets gryende selvopfattelse. Når barnet i fireårsalderen bliver i stand til at rumme flere repræsentationer af virkeligheden på én gang, sætter det barnet i stand til at etablere tidsmæssige og kausale relationer mellem erindringer af tidligere selvtilstande (forstået som repræsentationer af oplevelser af sig selv), som de kan bruge i vurderingen af tilstande af det aktuelle selv. Dette kan dermed skabe en organiseret og sammenhængende selvbiografisk selvrepræsentation, der er mere abstrakt og tidsmæssigt udstrakt end tidligere (ibid., p. 235f).

1.1.3 Udviklingen af et mentaliseringsmodus af psykisk realitet

Det kan uddrages fra ovenstående afsnit, at udviklingen af det intentionelle første-persons perspektiv og erkendelsen af mentale tilstandes repræsentationelle og subjektive karakter er en udviklingsmæssig erhvervelse, der skabes i barnets sociale samspil. Den kvalitative forandring i udviklingen af mentalisering, hvorigennem selvet bliver en repræsentationel aktør medfører også en udvikling af barnets psykiske realitet – hvilket Fonagy betegner som barnets bevidsthed om og oplevelse af indre tilstande (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 241f). Fonagy argumenterer for, at barnet oplever og vurderer sin tankerealitet forskelligt alt efter, hvilket udviklingsstadium det befinder sig på og tilføjer, at – hvis alt går vel – vil det nå til den højeste form for kognitive proces, nemlig den, der kan betegnes som realitetstestning af indre tilstande (ibid.).

1.1.3.1 Oplevelsen af psykisk realitet i ækvivalensmodus og forestillingsmodus

Fonagy arbejder efter eget udsagn med en psykoanalytisk model for udvikling af bevidsthed om mentale tilstande. Denne model indbefatter to forskellige modi for, hvordan barnet oplever og repræsenterer indre tilstande inden barnet har lært at mentalisere. De to modi er henholdsvis psykisk ækvivalensmodus og forestillingsmodus, og jeg vil kort uddybe disse i det følgende (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 242f). I den *psykiske ækvivalensmodus* sætter barnet lighedstegn mellem den indre og ydre verden. Mentale tilstande opleves ikke som repræsentationer, men snarere som udtryk for virkeligheden som den er - det der opleves i den indre verden, må

---

nødvendigvis findes i den ydre og omvendt (Fonagy, 2009, p. 257). Det er if. Fonagy et primitivt niveau i den mentale funktion, idet barnet endnu ikke er i stand til at erkende, at ideer og følelser blot har repræsentationel karakter. Denne måde at opleve verden på kan medføre stærkt psykisk ubehag, da en følelse af fx frygt kan virke grufuld og umulig at dæmpe, når den opleves som én-til-én med virkeligheden. Fonagy foreslår i tråd med dette, hvordan det kan tænkes, at det andet modus for psykisk realitet - *forestillingsmodus* netop udvikler sig som en alternativ måde at opleve og fortolke mentale tilstande på og som kan ”cutte” den alt for rædselsvækkende ækvivalente forbindelse mellem den indre og ydre verden (Allen, Fonagy & Bateman, 2010, p.117). Under forestillingsmodus har den indre tilstand ingen indvirkning eller konsekvenser for den virkelige verden. Fonagy påpeger, hvordan forestillingsmodus kan ses i forbindelse med traumer, hvor dissociative oplevelser kan afspejle, at en person oplever den psykiske realitet gennem forestillingsmodus (Fonagy, 2009, p. 263).

1.1.3.2 Mentaliseringsmodus af psykisk realitet – den reflektive indstilling

Den psykiske ækvivalens- og forestillingsmodus integreres i løbet af det fjerde og femte leveår, hvis udviklingen forløber normalt. Dette bevirker, at der etableres en reflektiv modus – eller et mentaliseringsmodus af psykisk realitet (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 253). Integrationen forekommer ud fra Fonagy især gennem leg - når en voksen leger med barnet på en måde, hvor barnets fantasier eller ideer bliver repræsenteret gennem den voksnes modne psyke kan dette give mulighed for, at barnet kan reintroficere det psykiske materiale og anvende det som repræsentation for sin egen symbolske tænkning. Den voksne udstyrer barnet med en sikker kontekst, inden for hvilken det kan reflektere; og barnet kan på sin side være trygt forvisset om, at den voksne har det fornødne kendskab til virkeligheden (ibid., p. 253). Når barnet har etableret en mentaliseringsmodus af psykisk realitet kan det være bevidst om, at ting ikke nødvendigvis er som de ser ud til, og at andre personer kan have opfattelser og oplevelser af den ydre virkelighed, der er forskellig fra ens egne. Gennem denne nye måde at tænke over sine oplevelser på bliver barnet ikke blot i stand til at forstå, at dets egen og objektets adfærd er meningsfuld som udtryk for mentale tilstande. Barnet lærer også at forstå, at disse mentale tilstande er repræsentationelle, og at de derfor kan være fejlagtige, og kan forandre sig, idet de blot bygger på ét ud af mange mulige perspektiver på virkeligheden (ibid., p. 251).

Etableringen af mentaliseringsmodus kan skabe kontinuitet i oplevelsen af det psykologiske selv. Barnet bliver if. Fonagy i stand til at tilpasse sin tænkning til omverden uden, at barnet føler, det bliver nødt til at lave om på sig selv eller ændre sin opfattelse og derved miste sammenhængen med det "selv", der tænkte noget andet tidligere. Derudover sætter det barnet i stand til at skelne mellem indre og ydre sandhed. Det betyder, at barnet nu kan forstå, at bare fordi en eller anden opfører sig på en bestemt måde, så betyder det ikke, at det rent faktisk forholder sig således (ibid., p. 251). Fonagy argumenterer for, at dette er særligt afgørende i tilfælde af overgreb eller traumer, fordi det sætter barnet i stand til at overleve i psykologisk forstand, idet det "letter" presset i retning af, at barnet må gennemleve oplevelsen konkret. Dvs. når barnet først kan mentalisere, så råder det if. Fonagy over et afgørende værktøj til at afsvække psykiske erfaringer, fordi det ikke længere vil være sårbart over for den umiddelbare emotionelle reaktion dets objekt udviser (ibid., p. 273).

1.1.4 Opsamling

Jeg har nu redegjort for mentaliseringsteoriens udviklingsmodel. Som beskrevet i indledningen til dette kapitel finder jeg denne redegørelse nødvendig både for, at jeg kan indkapsle, hvordan man inden for mentaliseringsteorien kan forstå begrebet *selvoplevelse* og for at jeg kan skabe et meningsfuldt afsæt for anden del af min undersøgelse, hvor jeg vil undersøge og diskutere, hvordan mentaliseringsteorien kan forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. I mit arbejde med at indkredse, hvordan udviklingen af selvoplevelsen kan forstås inden for mentaliseringsteorien har jeg fundet Fonagys begreb om det fremmede selv relevant. Jeg vil derfor starte med at redegøre for dette begreb. Derefter vil jeg følge op med en indkredsning af, hvordan begrebet selvoplevelse kan forstås ud fra mentaliseringsteorien. Som beskrevet anvender Fonagy ikke denne betegnelse, og derfor vil dette afsnit indtage en analyserende karakter. Jeg vil afslutte første del af specialet med en delkonklusion over, hvordan udviklingen af selvoplevelsen kan forstås ud fra mentaliseringsteorien.

1.1.5 Det Fremmede Selv

Fonagy beskriver, hvordan begrebet det fremmede selv er et forsøg på at betegne den psykologiske mekanisme, der understøtter de processer, hvor affektspejlingen afviger fra dens sædvanlige forløb (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 22). Som beskrevet opstår selvet som aktør ud fra spædbarnets registrering af, hvad der udgør omsorgspersonens opfattelse af barnets intentionalitet (ibid.). Fonagy refererer i denne sammenhæng til Winnicott og bebuder, at i de tilfælde hvor spædbarnet ikke finder sig selv i moderen, finder det i stedet moderen, hvorfor spædbarnet vil være nødsaget til at internalisere repræsentationen af objektets mentale tilstand som en integreret del af sig selv. Fonagy hævder: ”I tilfælde af kronisk insensitiv eller ikke-afstemt omsorg sker der en fejlagtig konstruktion af selvet, hvorigennem spædbarnet tvinges til at internalisere repræsentationen af objektets mentale tilstand som en integreret del af sig selv” (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 22). Den internaliserede anden vil dog vedblive med at være fremmed og uden forbindelse til strukturerne i det konstitutionelle selv. Fonagy beskriver, hvordan dette betyder, at individet kan komme til at mangle et autentisk, organisk selvbillede, der er bygget op omkring internaliserede repræsentationer af selvtilstande (ibid., p. 393). Fonagy argumenterer yderligere for, at fraværet eller svagheden af dette selvbillede indebærer, at barnet – og senere den voksne kan stå tilbage med affekt, der er forvirrende og uden benævnelse (ibid.).

Fonagy inddrager et eksempel i form af den seksuelt misbrugte Henrietta. Henriettas mor var selv blevet misbrugt som barn og Fonagy analyserer på denne baggrund, hvordan:

Moderen havde formentlig været ude af stand til at tilfredsstille den spæde Henriettas behov for spejling af hendes fortvivlelse og behov (Datterens afhængighed kan have været en uudholdelig påmindelse om hendes (morens³) egen hjælpeløshed) (...) Vi anser det for sandsynligt, at Henrietta som spæd – udsat som hun var for omsorgssvigt og manglende anerkendelse – internaliserede et tomt billede af fravær som repræsentation for sin tilstand af fortvivlelse
(Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 395f).

---

³ Min egen tilføjelse

Fonagy uddyber, hvordan farens overgreb på Henrietta senere internaliseres i hendes fremmede selvrepræsentation i en proces, der kan hænge sammen med den mekanisme, hvorved et offer identificerer sig med sin krænker. Fonagy uddyber: *På denne del bliver den fremmede del af selvet persekutorisk ud over at være tomt* (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 396).

Fonagy hævder, at det fremmede selv normalt håndteres gennem eksternalisering fx gennem projektive identifikationsprocesser (ibid., p. 22). Hvis individet udvikler evnen til mentalisering og hvis den mellemste del af barndommen er relativt fri for traumer, så vil lakunerne i barnets selv (svarende til episoder af ikke-kontingent omsorg), blive udfyldt af de selvnarrativer, som ethvert velfungerende sind kan skabe (ibid., p. 23).

1.1.6 Hvordan kan begrebet selvoplevelse forstås inden for mentaliseringsteorien?

Selvet som aktør udvikles som beskrevet ud fra spædbarnets registrering af, hvad der udgør omsorgspersonens opfattelse af barnets intentionalitet. Ved at blive behandlet af omsorgspersonen som et intentionelt væsen, der rummer indre mentale tilstande som følelser, tanker og hensigter lærer barnet at forstå sig selv som en mental aktør, der netop rummer intentionelle mentale tilstande. Hvis affektspejlingen fungerer korrekt, vil barnet dermed kunne anvende omsorgspersonens spejling til at opbygge sekundære repræsentationer over sine indre mentale tilstande. Dette skaber if. Fonagy mulighed for udviklingen af en kernefølelse af det mentale selv og ikke mindst kontinuitet i oplevelsen af selvet, der er fundamentet for en sammenhængende selvstruktur (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 271).

Fonagys begreb om det fremmede selv indebærer vigtig information om, hvordan man kan forstå begrebet selvoplevelse ud fra mentaliseringsteorien. Fonagy beskriver, hvordan insensitiv og ikke-afstemt omsorg bevirker, at der sker en fejlagtig konstruktion af det psykologiske selv, idet barnet bliver nødt til at integrere objektets mentale tilstand som en del af sig selv. Derved kommer individet til at mangle autentiske internaliserede repræsentationer af indre selvtilstande, og kan stå tilbage med affekt, der er navnløs og forvirrende og dermed vanskelig at regulere (ibid., p. 211).

Jeg vil igen fremhæve eksemplet, Fonagy inddrager med Henrietta. Moren spejler ikke Henriettas mentale tilstand af fortvivlelse, og derfor internaliserer Henrietta et tomt billede af fravær som repræsentation for sin tilstand af fortvivlelse. Fonagy har i denne sammenhæng fokus på, hvordan individet gennem intens og konstant eksternalisering af de fremmede selvdele kan forsøge at skabe en fornemmelse af kontinuitet i selvoplevelsen. Henrietta ender med at dræbe sin kæreste, fordi hun eksternaliserer den fremmede del af selvet over i ham, hvorefter hun med en kniv forsøger at destruere det fremmede selv. Et andet eksempel Fonagy inddrager er Emma, der mangler en stabil selvoplevelse og derfor anvender kroppen i forsøget på at rumme, kontrollere og håndtere mentale tilstande – gennem selvskadende adfærd. Jeg inddrager disse eksempler for at vise, hvor Fonagy har sit fokus ift. begrebet selvoplevelse. Der er fokus på, at selvoplevelsen kan være manglende eller ustabil og ikke mindst, hvad dette betyder for individets evne til at regulere mentale tilstande.

1.1.7 Delkonklusion

Jeg vil argumentere for, at Fonagys forståelse af et individs selvoplevelse består af et individs repræsentationer af subjektive intentionelle mentale tilstande. Individets oplevelse af sig selv (eller af et selv) udvikles i form af det psykologiske selv, der netop tillader barnet at have repræsentationer over selvtilstande. Det psykologiske selv opstår gennem spædbarnets registrering af, hvad der udgør omsorgspersonens opfattelse af barnets intentionalitet (Fonagy, Gergerly Jurist & Target, 2007, p. 393f). Hvis individet ikke har fået opbygget internaliserede repræsentationer af selvtilstande, kan fornemmelsen af selvet blive ustabil, svag eller direkte manglende. På baggrund af dette udleder jeg, at mentaliseringsteorien forstår selvoplevelsen som noget man kan have i højere eller mindre grad.

Jeg forstår, at mentaliseringsteoriens perspektiv på begrebet ”selvoplevelse” hænger sammen med Fonagys forståelse af selvet. I Fonagys udviklingsmodel er der fokus på udviklingen af selvet som aktør – det handlende selv. Konsekvensen ved den manglende eller ustabile selvoplevelse bliver if. Fonagy, at individet ikke kan regulere de ikke-repræsenterede mentale tilstande og derfor må håndtere dem gennem fx eksternalisering. På den måde kan det udledes, at mentaliseringsteorien arbejder med en bestemt dimension af selvoplevelsen - hvorvidt, der er internaliserede mentale repræsentationer over selvtilstande, og fokus hos Fonagy er på, hvad den manglende

---

eller ustabile selvoplevelse betyder for individets evne til regulering af mentale tilstande.

Jeg er interesseret i udviklingen af en selvoplevelse, der er negativ og forvrænget som Claras. Denne dimension af selvoplevelsen kan relatere sig til afsnit 1.1.2.4, hvor udviklingen af barnets selvbegreb i løbet af andet leveår, beskrives. Fonagy hævder, at et barns urealistisk, negative selvattribueringer kan ses som udtryk for dets forsøg på ”at rationalisere en behandling præget af vanrøgt eller alvorlig forsømmelse fra tilknytningsfigurens side” (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 230). Et andet sted beskæftiger Fonagy sig ligeledes med et aspekt af selvoplevelsen, jeg vil argumentere for, er i tråd med den oplevelse jeg havde med Clara. Fonagy beskriver, hvordan et barn kan være nødsaget til at opfatte sig selv som uelsket og uden værdi, hvis det bliver bevidst om det had eller det ønske om at ødelægge barnet, som ligger i en fars eller mors overgreb (ibid., p. 332). Beskrivelserne om at være uelskelig og uden værdi indfanger netop den dimension af selvoplevelsen jeg er interesseret i. Der kobler sig dog to udfordringer til dette. For det første er disse beskrivelser af udviklingen af en negativ selvoplevelse en del af de repræsentationelle aspekter af selvet, som Fonagy ikke har fokus på i sin udviklingsmodel. For det andet var min indledende hypotese, at patologisk skam kan være en underliggende, dynamisk faktor med betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Når en negativ selvoplevelse opstår på baggrund af barnets ”rationalisering” af sin behandling, vil jeg pege på, at der ikke eksisterer noget dynamisk aspekt i denne forståelse.

DEL 2; Hvordan kan mentaliseringsteorien forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse?

2.1 Hvordan behandler Fonagy skam?

Fonagys beskæftigelse med skam anvendes primært som afsæt for at forstå voldelig adfærd. Jeg vil i det følgende redegøre for begrebet jeg-destruktiv skamfølelse og for - med Fonagys egne ord - ”skamfølelsens udspring”. Jeg vil som beskrevet supplere med pointer fra artiklen *Skam og Mentalisering* (Østergaard, Ladefoged & Pedersen, 2018), når dette findes relevant. Jeg anvender i de følgende afsnit betegnelsen skam eller skamfølelse på baggrund af, at Fonagy bruger disse betegnelser.

2.1.1 Jegdestruktiv-skamfølelse

Fonagy argumenterer for, at det er igennem brutalisering inden for rammerne af tilknytningsrelationer, at der kan opstå intense følelser af skam og ydmygelse (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 23). I Fonagys behandling af skam spørger han, hvorfor brutalisering af følelsesmæssige bånd – uanset om det sker i forbindelse med relationer til forældre eller nærtstående jævnaldrene – er forbundet med så intens og destruktiv en fornemmelse af selvfasky, grænsende til selvhad? Dette hænger for Fonagy sammen med begrebet om det fremmede selv. Det fremmede selv bliver if. Fonagy skadeligt, hvis senere traumatiske oplevelser i tilknytningsrelationer tvinger barnet til at dissociere smerte ved at anvende det fremmede selv til at identificere sig med aggressoren: ”Det tomme selv indtages nu af billedet af aggressoren og barnet oplever sig som ondt” (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 191).

Manglen på mentaliseringsevnen hos individer, der har været udsat for omsorgssvigt, gør dem særligt sårbare over for senere traumatiske oplevelser i tilknytningsrelationer, fordi sådanne individer ikke er i stand til at afsvække angrebene gennem mentalisering af smerten fra den oplevede skam og ydmygelse. Fonagy beskriver således:

Hvis disse følelser (skam⁴) optræder med en forhistorie, der omfatter omsorgssvigt og en deraf følgende svækket evne til mentalisering, vil dette med stor sandsynlighed udløse vold mod selvet eller andre, da intensiteten af den oplevede ydmygelse ikke kan håndteres eller afsvækkes gennem mentalisering. Den ikke-mentaliserede skamfølelse, der ikke er medieret af oplevet afstand mellem følelse og objektiv virkelighed, opleves da som en ødelæggelse af selvet. Vi har kaldt dette jegdestruktiv skamfølelse (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 23).

Fonagy uddyber, hvordan det er sammenhængen i selvrepræsentationen eller selve identiteten, der sættes under angreb hvis tilknytningsrelationen brutaliseres. Fonagy har fokus på, hvordan evnen til mentalisering vil kunne lindre konsekvenserne af dette angreb fordi det vil give individet mulighed for, at se sig selv som et intentionelt meningsfyldt subjekt, selvom vedkommende i denne situation mangler tilknytningsfigurens anerkendelse af dette. Fonagy uddyber, at jo stærkere en evne individet har til mentalisering, jo nemmere vil personen have ved at se bag om angrebet og dets betydning: ”i stedet for fejlagtigt at opfatte det som muligheden for en reel destruktion af jeg’et” (ibid., p. 399).

2.1.2 Mentaliseringsteoriens perspektiv på skamfølelsens udspring

Fonagy beskriver, at skamfølelse udspringer af, at man bliver behandlet som et fysisk objekt i en situation, hvor man forventer særlig personlig anerkendelse: ”Overvældende mental smerte er forbundet med oplevelsen af diskrepans mellem repræsentationen af et aktuelt selv (ud fra den behandling man får) og repræsentationen af det ideelle selv” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 23). Skamfølelsen er ifølge Fonagy udledt af denne smerte. Fonagy uddyber, hvordan det ”dræber ens sjæl” hvis man udsættes for korporlig vold eller trusler om vold fra en person man forventer at finde forståelse hos, fordi denne vold bliver et udtryk for denne persons manglende kærlighed (ibid., p. 400). Fonagy tilføjer, hvordan:

---

⁴ Dette er min egen tilføjelse

Skamfølelse er tegn på et selv, der ikke har fået nok kærlighed, på samme måde som kulde er et tegn på mangel på varme. Og ligesom kulde giver skamfølelse – der ganske vist er smertefuld, når den er akut – sig udtryk i indre følelsesløshed (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 400).

I Center for Mentalisering inddrages en case med en kvinde i 30'erne, der igennem hele sin barndom er vokset op med skam, der er opstået fordi faren har projiceret skamfølelse over på hende, når han ikke har kunne bære sin egen skam. Kvindens første minde er, da hun er 3-4 år og leger i en vandpyt. Faren bliver rasende over dette og kalder hende et svin: ”Pigen husker, hvordan hun slog blikket ned og krympede sig sammen, mens faren råbte af hende, hvorefter han sendte hende ind på sit værelse for at skamme sig” (Østergaard, Ladefoged & Pedersen, 2018, p. 44).

2.1.3 Kritisk stillingtagen til mentaliseringsteoriens forståelse af skam

Ud fra ovenstående noterer jeg mig, at Fonagy beskriver skam som resultatet af oplevelsen af diskrepans mellem repræsentationen af det aktuelle selv og repræsentationen af det ideelle selv. Derudover beskriver han skam som tegn på et selv, der ikke har fået nok kærlighed (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 400). Ud fra Frølund (1999) kan der argumenteres for, at Fonagy i denne sammenhæng sammenblander aspekter af henholdsvis moden intrapsykisk og tidlig interpersonel skam – den modne skam forstået som oplevelsen af ikke at kunne leve op til repræsentationer af idealselvet (hvilket implicerer en evne til symbolisering og til at danne indre repræsentationer af sig selv), og tidlig skam forstået – meget firkantet sagt - som oplevelsen af mangel på kærlighed fra objektet. Jeg vil argumentere for, at eksemplet fra Center for Mentalisering kan gå ind under den mere modne form for skam, idet eksemplet bygger på en erkendt oplevelse af skam som kvinden i casen selv kan huske, og ikke mindst en konkret form for skam, hvor hun direkte er blevet bedt om at skamme sig.

Jeg har beskrevet i afsnit 1.1.2.5, hvordan evnen til at etablere forbindelse mellem tidlige selvtilstande (forstået som repræsentationer af oplevelser af en selv) og det aktuelle selv opstår i fire-årsalderen gennem fremkomsten af selvet som repræsenta-

---

tionel aktør. Når Fonagys forståelse af skam bl.a. implicerer denne evne til at danne indre repræsentationer af sig selv, så indplacerer det også hans forståelse af skam som en følelse, der først kan opstå relativt sent i barnets udvikling. På denne måde divergerer Fonagys perspektiv på skam og hans begreb jegdestruktiv-skamfølelse fra min arbejdsbetegnelse for patologisk skam formet på baggrund af Skårderud og Fairbairn.

Fonagy uddyber ikke yderligere hvorfor, skamfølelse er et tegn på et selv, der ikke har fået nok kærlighed. Jeg tolker, at det hænger sammen med Fonagys forståelse af skam som en væsentlig komponent til at forstå voldelig adfærd. Fonagy beskriver, hvordan oplevelsen af mangel på kærlighed kun kan håndteres gennem en fornægtelse af objektets og selvets subjektivitet, hvilket kan føre til voldelige handlinger, hvis den fremmede del af selvet eksternaliseres og opleves som en del af den anden – hvorefter det skamfulde individ kan forsøge at tilintetgøre den fremmede del af selvet gennem vold (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p.400f).

I min forståelse af begrebet jegdestruktiv skamfølelse vil jeg efterlade rum for tvivl ift. hvordan Fonagy forstår ”jeg’et” i ”jegdestruktiv skamfølelse” - og om han overhovedet skelner mellem jeg’et og selvet. Fonagy beskriver følgende omkring skam: ”Den ikke-mentaliserede skamfølelse (...), opleves da som en ødelæggelse af selvet. Vi har kaldt dette jegdestruktiv skamfølelse” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 23). Fonagy veksler på denne måde imellem betegnelserne. I *Affektregulering, Mentalisering og Selvets Udvikling* beskæftiger Fonagy sig mest med betegnelsen *selvet* og anvender dette udtryk i sætninger som ”skamfølelse er et tegn på et selv, der ikke har fået nok kærlighed” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 400). Andre steder i værket trækker Fonagy på eksempelvis Freud, og inddrager hans sondringer mellem jeg’et og det’et i sætninger som: ”Det er en traditionel psykoanalytisk antagelse, at vold er et udtryk for galskab, jeg’et opgivelse af logisk tænkning” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 88f; 401). Med baggrund i dette kan der dermed herske tvivl om, hvordan Fonagy skelner mellem betegnelserne ”selvet” og ”jeg’et”, og dermed er der ligeledes rum for tvivl ift. om Fonagy opfatter, at det er en bestemt instans i psyken, der rammes af skam i form af ”jeg’et” eller om det mere overordnet er hele selvet (som Fonagy beskriver både indbefatter det handlingsorienterede ”jeg” og det repræsentationelle ”mig”).

På baggrund af afsnit 1.1.2, hvor jeg behandler Fonagys forståelse af selvet tolker jeg, at Fonagy med betegnelserne ”jeg-destruktiv skamfølelse” og ”jeg’et” refererer til selvet som mental aktør. Jeg har beskrevet, hvordan selvet som repræsentationel mental aktør indbefatter et mentaliseringsmodus, hvor barnet har udviklet evnen til at skelne mellem indre og ydre virkelighed. Ud fra citatet om ”den ikke-mentaliserede skamfølelse, der ikke er medieret af oplevet afstand mellem følelse og objektiv virkelighed” - er det denne evne, der mangler, når Fonagy taler om jegdestruktiv skamfølelse. Et andet argument for, at det er selvet som mental aktør, der rammes under ”jegdestruktiv-skamfølelse” er, at Fonagy beskriver, hvordan det er sammenhængen i et individs selvrepræsentation, der kommer under angreb, hvis tilknytningsrelationen brutaliseres. Det er netop jeg’et eller selvet som mental aktør, der if. Fonagy er udtryk for de mentale processer, der understøtter repræsentationen af selvet (ibid., p. 34).

Tolkningen, at det er det handlende selv eller selvet som mental aktør, der ”rammes” under jegdestruktiv skamfølelse, vil jeg argumentere for bakkes op yderligere, hvis blikket rettes mod det fokus Fonagy har på skam. Fonagy beskriver netop, hvordan jegdestruktiv skam opstår fordi individet ikke kan *håndtere* eller *afsvække* den oplevede ydmygelse gennem mentalisering (ibid., p. 23). Dette kan forstås som meningsfuldt inden for Fonagys terminologi, idet en moden evne til mentalisering indbefatter en evne til at modificere og regulere sine affekter og sit selv. Fonagys fokus er på denne måde ikke så meget på, hvordan skammen opleves, eller hvad den gør ved individets selvoplevelse, men på, hvad individet kan gøre eller ikke gøre med affekten. På mange måder vil jeg argumentere for, at dette giver god mening ift. Fonagys udviklingsmodel. Denne er som beskrevet rettet mod udviklingen af selvet som mental aktør – det handlende selv, og Fonagys fokus på skam retter sig dermed også mod, hvordan individet regulerer, afsvækker eller eksternaliserer affekt – kort sagt, der er fokus på det handlende, regulerende selv.

Igen vil jeg pege tilbage på den indledende redegørelse for skam, hvor fx Skåderud (2013) og Kaufman (1993) hævder, at oplevelsen af skam vedrører *hele* selvet. På denne måde kan det med inspiration fra Pedersen, Lunn og Poulsen siges, at mentaliseringsteorien med sit fokus på individets regulering blot beskæftiger sig med en

---

delfunktion af det psykiske (2010, p. 569f), og dermed blot et delaspekt ift. en forståelse af et fænomen som patologisk skam.

Dette leder videre til det sidste aspekt, jeg ønsker at fremhæve i min forståelse af Fonagys perspektiv på skam. Fonagy argumenterer for, at evnen til mentalisering vil kunne gøre individet i stand til at håndtere oplevelsen af skam og smerte i forbindelse med brutalisering af følelsesmæssige bånd. Denne evne vil if. Fonagy kunne tillade personen at se, hvad der ligger bag angbet og dermed ”afsvække den smerte, der opstår som følge af umenneskeliggørelsen af tilknytningen” (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 399). Jeg vil argumentere for, at dette vidner om en implikation ved mentaliseringsteorien i form af, at Fonagy har omfortolket tilknytningens evolutionære funktion, hvor tilknytningen til omsorgspersonen ikke er et mål i sig selv, men er et udviklingsmæssigt grundlag for, at vi kan lære den if. Fonagy, ”endnu vigtigere” evolutionære funktion i form af reflektiv funktion (ibid., 17). Jeg finder dette interessant ift. min i indledningen præsenterede forforståelse af skam, hvor jeg på baggrund af Skårderud og Fairbairn formoder, at patologisk skam kan opstå fordi barnets relation til sin omsorgsperson er betydningsfuldt i sig selv.

2.1.4 Opsamling

Jeg har i mit arbejde med Fonagys perspektiv på skam manglet begreber og teori til at forstå betydningen af patologisk skam og ikke mindst dette fænomens relation til udviklingen af måden, hvorpå vi oplever os selv. Fonagys perspektiv på skam retter sig mod en forståelse af, hvorfor nogle mennesker bliver voldelige, hvis de oplever skam og ikke kan mentalisere denne smertefulde affekt. Det kan tolkes, at Fonagys individ netop reagerer med vold, fordi det smertefulde i skamfølelsen er knyttet til en oplevelse af selvet som værende uelskelig og uværdig. Dette ændrer dog ikke på, at det teoretiske fokus hos Fonagy er, hvordan det handlende selv reagerer. Fonagy har ikke fokus på selvet som levet erfaring, hvis jeg skal knytte tilbage til min indkredsning af begrebet selvoplevelse. Dermed har jeg haft svært ved at finde svar på min overordnede interesse i, hvordan patologisk skam udviklingsmæssigt kan have betydning for, at et individ oplever sig selv negativt. Jeg har derfor fundet det relevant at inddrage andre teoretiske perspektiver, der beskæftiger sig med patologisk skam,

---

og som jeg vil argumentere for, vil kunne muliggøre yderligere forståelse af fænomenet.

2.2 Præsentation af teoretiske perspektiver på patologisk skam

I det følgende afsnit vil jeg præsentere tre teoretiske perspektiver, der kredser om det fænomen, jeg har valgt at betegne *patologisk skam*. Jeg baserer ikke udelukkende min forståelse af begrebet patologisk skam på teoretiske bidrag, der anvender denne betegnelse. Jeg vil igennem de tre præsentationer anvende den betegnelse, den pågældende teoretiker selv anvender. De bidrag jeg inddrager i det følgende, vil jeg argumentere for alle kan relatere sig til den arbejdsbetegnelse, jeg fremhævede under min indkredsning af patologisk skam: patologisk skam er en form for skam, der knytter sig til den tidlige udvikling, hvor barnet har manglet respons fra omsorgspersonen.

De forskellige perspektiver jeg præsenterer i det følgende, vægtlægger i forskellig grad henholdsvis 1) udviklingen af patologisk skam og 2) betydningen af patologisk skam for udviklingen af måden, hvorpå man oplever sig selv. Jeg vil afrunde nærværende afsnit af med at forsøge at syntetisere de tre præsenterede perspektiver.

2.2.1 Patologisk skam forstået ud fra William R.D Fairbairn

William R.D. Fairbairn præsenterede jeg kort i indledningen. I dette afsnit vil jeg uddybe hans perspektiv på skam og ikke mindst præsentere hans teori om internaliserede onde objekter, som jeg finder relevant ift. at forstå patologisk skams betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Fairbairn har ikke skam som sit primære omdrejningspunkt, og hans perspektiv på dette er svær at ekstrahere fra hans sammenhængende teori om menneskets psykologiske udvikling. Jeg har forsøgt at skabe en balance mellem at fokusere på dét, Fairbairn skriver om skam, men samtidig bibeholde respekt for den teoretiske struktur, hvori hans perspektiv på skam er indlejret.

Fairbairn var en af de første psykoanalytikere, der for alvor lagde afstand til Freuds driftsteori, og i stedet var han med til at udvikle objektrelationsteorien. Fairbairn argumenterede for, at barnets søgen efter opnåelse af lyst blot er sekundært ift. barnets

---

behov for relationer til et objekt. På den måde er barnet if. Fairbairn grundlæggende objektsøgende, og behovet for relationer anses som selve motivationen for barnets udvikling (Fairbairn, 1952, p. 59).

Det er centralt for Fairbairns teori, at barnet nærer ambivalens mod sine objekter i den første livsperiode. Fairbairn beskæftigede sig både med, hvordan ambivalensen påvirkede barnets udvikling af psykiske strukturer, og hvordan det påvirkede barnet på et affektivt plan. Jeg vil i det følgende fokusere på, hvordan det påvirker barnet på et affektivt plan.

Fairbairn beskriver, at det er naturligt for barnet at være impulsiv og udrykke dets umiddelbare følelser og kærlighed over for objektet. Det er netop ved at udtrykke dets følelser, at barnet kan påvirke sine objekter (ibid., p. 112). Ambivalens opstår, da det er uundgåeligt at moren (i større eller mindre grad) vil komme til at skabe frustration ift. barnets libidinøse behov (ibid., p. 108). Fairbairn beskriver:

Here it must be pointed out that what presents itself to him from a strictly conative standpoint as frustration at the hands of his mother presents itself to him in a very different light from a strictly affective standpoint. From the latter standpoint, what he experiences is a sense of lack of love, and indeed emotional rejection on his mother's part (Fairbairn, 1952, p. 112)

Måden jeg forstår dette citat på, hænger sammen med min reference til Fairbairn i indledningen, hvor jeg beskriver, at barnet if. Fairbairn ikke er i stand til at forstå fravær som fravær. Frustration af barnets behov fra morens side – fx hvis barnets umiddelbare fremvisning af følelser afvises af objektet - kan for barnet opleves som mangel på kærlighed (ibid., p. 112). Hvis barnet rækker ud og afvises af omsorgspersonen, svarer det if. Fairbairn til at tømme sin objektsøgende libido ud i et emotionelt vakuum:

Such a discharge is accompanied by an affective experience which is singularly devastating. In the older child this experience is one of intense humiliation over the depreciation of his love, which seems to be involved. At a somewhat deeper level (or at an earlier stage) the experience is one of shame over the display of needs which are disregarded or belittled (Fairbairn, 1952, p. 113).

Denne affektive oplevelse vil betyde, at barnet kan komme til at føle skam over at have behov, hvis disse bliver afvist, overset eller ringeagtede. Dét at have behov for ømhed og kærlighed, og det at række ud mod andre mennesker, vise begejstring og kærlighed kan på denne måde opleves som skamfuldt og blive knyttet til oplevelser af at have en grundlæggende defekt (ibid., p. 113). Fairbairn beskriver, at barnets følelse af værdi bliver truet og at barnet føler sig ondt i den forstand, at det er mindreværdigt. På et endnu dybere niveau (eller tidligere i barnets udvikling) vil afvisningen af barnets behov føles som om, at barnet bliver komplet tømt for libido, hvilket kan give en oplevelse af disintegration og psykisk død. Han uddyber, hvordan intensiteten af disse oplevelser vil være proportionelle med intensiteten af barnets behov, og derfor vil barnet føle, at det kræver for meget – hvilket igen kan styrke barnets følelse af at være ondt (ibid).

En væsentlig pointe ift. ovenstående er, at Fairbairn beskriver, hvordan et individ, der mangler gode ydre objekter og tilfredsstillende ydre objektrelationer i stedet vil relatere sig til indre, internaliserede objekter. Fairbairn beskæftiger med, hvordan onde internaliserede objekter gennem fortrængning henvises til det ubevidste, hvorefter barnet kan reagere med skamfølelse. Fairbairn uddyber, at hvis et forhold til et ondt objekt opleves som skamfuldt, kan det kun udspringe af, at alle objektrelationer i den tidlige barndom baserer sig på identifikation. Hvis barnets objekter præsenterer sig for barnet som onde, vil barnet selv føle sig ondt (ibid., p. 64). Når onde ydre objekter internaliseres og i større eller mindre grad bliver en del af individets billede af sig selv, så sker det if. Fairbairn i et forsøg på at opnå kontrol over og dermed beskytte jeg'et mod de onde ydre objekter (Jørgensen, 2009, p. 275). Internaliseringen af det onde objekt er en proces, der er præget af splitting, og som bevirker, at barnet selv bliver hjemsted for det onde, hvorved det ydre objekt kan opleves som hjemsted for det gode (ibid., p. 276). Dette kan for barnet skabe en oplevelse af tryghed i den ydre verden, men prisen barnet betaler er en indre utryghed og oplevelse af, at det "onde" bor i barnet selv. Internaliseringen af de onde objekter sker if. Fairbairn også fordi, barnet behøver sine objekter – mennesket er helt igennem afhængigt af at få følelsesmæssig næring fra sine omsorgspersoner og et dårligt objekt er if. Fairbairn langt bedre end intet objekt (Fairbairn, 1952). Fairbairn forstod relationen til onde objekter som kernen i forsvarsmekanismen fortrængning, der if. Fairbairn er et for-

---

søg på beskyttelse mod minder om deprivation eller andre utålelige oplevelser med onde objekter (ibid.).

2.2.2 Patologisk skam forstået ud fra Ana-Maria Rizzuto

Ana-Maria Rizzuto er psykoanalytiker og behandler i sin artikel *Shame in Psychoanalysis: The Function of Unconscious Fantasies* fantasiens betydning for patologisk skam. Rizzuto opererer med tre betegnelser for skam, henholdsvis signal skam, smertefuld skam og patologisk skam. If. Rizzuto fungerer signalskammen som en regulerende funktion for en persons psykiske velbefindende, idet skammen her er bevidst for individet, der derfor har mulighed for at regulere og tolerere den ubehagelige skamfølelse (Rizzuto, 1997, p. 299). Smertefuld skam optræder if. Rizzuto, hvis signalskammen ikke er i stand til at modificere de udefrakommende skampåvirkninger eller, hvis individets psykiske forsvar ikke er i stand til at undertrykke ubevidste skamforestillinger. Herved kan en person overvældes af skammen. Rizzuto beskriver, at patologisk skam opererer som en vedvarende prædisposition til at opleve smertefuld skam (ibid.).

Rizzuto argumenterer for, at ubevidste fantasier kan forstås som en essentiel komponent i oplevelsen af patologisk skam. Rizzuto trækker på Laplanche og Pontalis' opfattelse af, at ubevidste fantasier begynder i den tidligste barndom og fortsætter livet igennem, hvor de organiserer det mentale liv – selv de aspekter, der i første omgang udelukkende fremstår som værende styrede af realiteten (ibid., p. 300). Rizzuto trækker ligeledes på Freud, når hun uddyber, at fantasier kan være betydningsfulde indre drivkræfter, der kan vække stærke følelser og ikke mindst forsvar mod disse igennem individets liv. De fleste fantasier undergår if. Rizzuto fortrængning, og kommer til at høre hjemme i individets ubevidste. Rizzuto tilføjer, at mange fantasier kan tage form som scener mellem selvet og objektet. De fleste fantasier opstår i 3-5-årsalderen, hvor de kan kredse om spørgsmålet – er jeg værd at elske? (ibid., p. 300). Rizzuto beskriver således: “To Freud's list of wishes I may add wishes to make emotional contact, to be responded to with complementary messages, and to feel safe” (Rizzuto, 1997, p. 302).

Rizzuto trækker på Tomkins' affektteori til at beskrive, hvordan der på det tidlige udviklingsniveau, hvor prædispositionen til patologisk skam placeres, er et såkaldt biologisk affektprogram til stede. Gennem dette biologiske affektprogram danner barnet selv på det tidligste udviklingstrin et reservoir af erindringer omkring henholdsvis kropsprocesser og kommunikative udvekslinger, der indbefatter minder om den affektive kommunikation og responsivitet fra objektets side. Den tidlige affektive kommunikation kan involvere alle sanser fra spædbarnet og omsorgspersonen. Det er fx oplevelser gennem amning og hudberøring, der forbinder moren til barnets krop. Gennem øjenkontakt og præverbale stemmelyde bidrager den affektive kommunikation til, at både omsorgspersonen og barnet får en fornemmelse af barnet som et helt væsen: "They seem to provide both parent and child with a feeling of contact with the infant as a total being" (Rizzuto, 1997, p. 300). Rizzuto beskriver hvordan minder om kropslige processer og kommunikative udvekslinger bliver byggeklodserne som barnet kan anvende når fantasi udvikles. Patologisk skam kan opstå, når barnet mislykkes med at skabe en forventet affekt i omsorgspersonen, der svarer til barnets eget affektudtryk, og når barnet ikke modtager en respons fra omsorgspersonen, der er komplementær if. det barnet kommunikerer (ibid.). Rizzuto udpeger, at tidlige repræsentationer med oprindelse i øjeblikke med forfejlet affektiv kommunikation er dét, der senere i udviklingen "anvendes" i formationen af ubevidste fantasier, der kan vække smertefuld skam. Rizzuto beskriver: "Pathological shame refers to the unconscious connection between an actual or imaginary event and pre-existing beliefs and unconscious fantasies about one's own worth, defectiveness, or unlovability" (Rizzuto, 1997, p. 301).

De ubevidste fantasier kan være relaterede til selvrepræsentationer om at være defekt, grim, ulækker – alle fantasier, der if. Rizzuto er billeder på et individ, der er utiltrækkende for objektet og ude af stand til at vække respons hos objektet. I Rizzutos fremhævelse af fantasiens betydning for patologisk skam beskriver hun, hvordan hendes perspektiv ikke skal forstås som en nedtoning af traumatiske oplevelsers betydning. Det er derimod en grundlæggende tanke, at det indhold en traumatisk hændelse får, kommer til at afhænge af individets fantaserede tolkning på det givne tidspunkt og i senere omfortolkninger (ibid.).

2.2.3 Patologisk skam forstået ud fra Lone Frølund

Lone Frølund er psykoanalytiker samt specialist og supervisor i psykoterapi. Følgende afsnit er primært baseret på hendes artikel *Early Shame and Mirroring* og enkelte steder inddrager jeg hendes artikel *Det psykoanalytiske Skambegreb*.

Frølund sonderer mellem tidlig (eller primitiv) og moden skam. Det er Frølunds perspektiv på tidlig skam, jeg vil udfolde som perspektiv på patologisk skam.

Tidlig skam refererer if. Frølund til barnets affektive relation til et ydre objekt (Frølund, 1997, p. 37). Spejlingsbegrebet er essentielt for Frølunds forståelse af tidlig skam og for udviklingen af selvet. Frølund beskriver, hvordan spejlingen bidrager til at barnet bliver bekræftet i selve dets eksistens, hvilket er nødvendigt for at en stabil selvforfølelse kan udvikles og bibeholdes (ibid., p. 36).

Frølund præciserer spejling som værende en psykisk dialektisk proces, hvor der sker en vedvarende differentiering og integration mellem den indre og ydre verden. Tidlig skam er if. Frølund knyttet til dyadisk spejling, hvor den dialektiske proces mellem indre og ydre, selv og objekt opretholdes af det affektive forhold i mor/barn enheden (ibid.). Ud fra Frølunds artikel kan det forstås, at barnet i den tidligste udvikling endnu ikke har udviklet begreber eller symboler omkring sig selv eller andre, og barnet kan ikke på et symbolsk plan skelne imellem sig selv og objektet. Derfor er barnet på dette tidspunkt afhængigt af en ydre person for at kunne opretholde og bibeholde en sammenhængende fornemmelse af sig selv. Dette muliggøres if. Frølund når omsorgspersonen responderer på bestemte aktivitetsmønstre fra spædbarnet. Gennem denne spejlende adfærd fra omsorgspersonen præsenteres spædbarnet for et bestemt billede af sig selv, og spædbarnet reagerer på denne respons (ibid., p. 40). På den måde begynder barnet at få en gryende opfattelse af, hvem det selv er. Gennem denne intersubjektive og reciproke proces kan spædbarnet forbinde dets opførsel til responsen fra omsorgspersonen. Spædbarnet får på denne måde også en forventning om at kunne inducere en specifik komplementær affektiv respons hos omsorgspersonen, og dette kan få barnet til at opleve sig selv som en aktør, der er i stand til at påvirke sine omgivelser og ikke mindst som en væsentlig del af mor/barn-enheden. Det er væsentligt at notere sig, at Frølund påpeger, hvordan spejling både er en forventning og en respons. Frølund forstår barnets forventning som oplevelsen af at kunne spejle sig i omsorgspersonen, ”smelte sammen” med omsorgspersonen og ikke

---

mindst at kunne imponere og fascinere sin omsorgsperson. Forventningen om dette medfølger if. Frølund også en frygt – en frygt for at blive overvældet eller nedstirret og foragtet i omsorgspersonens blik (ibid., p. 41). Der må if. Frølund være en balance mellem barnets forventning og omsorgspersonens respons. Tidlig skam kan if. Frølund anses som en reaktion på diskrepans imellem spædbarnets forventning om at spejle sig samt blive spejlet og omsorgspersonens respons, hvis denne gør barnets forventninger til skamme (ibid., p. 45).

På den måde kan tidlig skam anses som en tidlig markering af forskelle i mor/barnenheden. Den tidlige skamfølelse kan i denne henseende udfylde en væsentlig udviklingsmæssig funktion, idet den kan muliggøre at barnet lærer at skelne imellem sig selv og omgivelsernes spejlbillede. Frølund påpeger, at hvorvidt skam kan tjene en sådan udviklingsfremmende rolle er et spørgsmål om kvantiteten af tidlig skam (ibid., p. 42).

I Frølunds forståelse af sammenhængen mellem tidlig skam og spejling trækker hun ligeledes på Tomkins' affektteori. Frølund beskriver, at kontakten mellem mor og spædbarn overvejende foregår gennem øjenkontakt, og ved at se på hinandens ansigtsudtryk. Kontakten og tilknytningen mellem moren og spædbarnet opretholdes gennem deres gensidige interesse og glæde - dvs. to af de positive affekter Tomkins antager, mennesket fødes med. Spædbarnet oplever, at dets forsøg på at få morens opmærksomhed kan lede til en komplementær affektiv respons fra moren, hvilket kan skabe en gensidig glædelig og tilfredsstillende interaktion. Snart begynder barnet at forvente, at en bestemt opførsel kan vække en bestemt affektiv respons fra moren. Hvis omsorgspersonen reagerer ved at afvise barnets forsøg på at etablere en bestemt affektiv kontakt, opstår skam. Som Frølund beskriver:

The central and continuing source of shame is the discrepancy between the infant's expectations of a complementary affective response and what happens in reality, when the interaction results in more-or-less defective mirroring by the mother of the infant's expectations (Frølund, 1997, p. 45).

På den måde forbinder Frølund tidlig skam til barnets forventning om en komplementær affektiv respons og omsorgspersonens afvisning af denne.

En væsentligt pointe Frølund markerer er, at et affektivt bånd mellem omsorgspersonen og barnet er nødvendigt for, at tidlig skam kan udvikles. Frølund trækker i denne forbindelse på Kaufmans metafor om, at tidlig skam opstår, når der sker et brud på det affektive bånd (Frølund, 1999, p. 45).

Således kan tidlig skam forstås som en oplevelse af interpersonel ineffektivitet og er forbundet til selve interaktionen. På den måde er det if. Frølund heller ikke blot barnets interesse-glæde affekter, der reguleres af skam, men også selve kontakten med omsorgspersonen. Ud over, at den tidlige skam kan opleves som interpersonel ineffektivitet, kan den desuden ramme barnets selvfølelse, idet barnets følelse af intentionalt, og følelse af at kunne påvirke sine omgivelser lider uden den manglende komplementære affektive respons (Frølund, 1997, p. 45).

2.2.4 Opsamling

Min begrundelse for at inddrage andre perspektiver på patologisk skam end blot mentaliseringsteorien beroede på, at jeg grundet Fonagys ensidige fokus på, hvordan individet *regulerer* skam, havde svært ved at indkapsle, hvordan man ud fra mentaliseringsteorien kunne forstå patologisk skams betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Ud fra de præsenterede perspektiver kan jeg sammenfatte, at patologisk skam kan have betydning for, hvordan individet oplever sig selv. Fairbairn beskriver, hvordan dét at udvise behov for ømhed og kærlighed kan blive knyttet til oplevelsen af skam, hvis disse behov afvises af moren. I kraft af sådanne skamfulde oplevelser kan barnet if. Fairbairn føle sig værdiløs, håbløs og ”ond” i den forstand, at det kræver for meget. Rizzuto beskriver, hvordan ubevidste fantasier med udspring i minder om forfejlede affektive kommunikationsprocesser har betydning for udviklingen af negative selvrepræsentationer, der kredser om, hvilken slags person man er for objektet. Frølund har fokus på, hvordan barnets mislykkede forsøg på at elicitere respons bevirker, at barnet oplever sig som ineffektiv og ude af stand til at skabe og opretholde et gensidigt tilfredsstillende intersubjektivt forhold. Dette er if. Frølund med til at ødelægge barnets selvfølelse og oplevelse af sig selv som en væsentlig del af mor/barn-enheden.

En væsentlig pointe jeg vil udlede fra Rizzuto er hendes forståelse af patologisk skam som en prædisposition til at opleve senere smertefuld skam. Dette ser jeg som

---

en meningsfuld måde at skelne imellem de relationelle processer, der har skabt grund for individets måde at opleve sig selv på og forholde sig til andre på - over for skam som en smertefuld oplevelse, der kan opstå senere i livet. Med denne distinktion vil jeg argumentere for, at man netop indfanger det dynamiske aspekt i patologisk skam, hvor det forstås, at det er "hele" selvoplevelsen, der er ramt af patologisk skam, fordi den er flettet ind i de tidlige relationelle udviklingsprocesser.

2.3 Introduktion til en syntese af Fairbairn, Rizzuto og Frølund's perspektiver på patologisk skam.

Ovenstående opsamling på, hvordan patologisk skam kan have betydning for selvoplevelsen ud fra de inddragede perspektiver er meget overordnet beskrevet. Jeg vil i det følgende forsøge at syntetisere perspektiverne med henblik på at fremdrage nogle kernepunkter fra de teoretiske perspektiver, som jeg vil argumentere for hver især har en tæt forbindelse til og betydning for, hvordan de forstår patologisk skam, og dets betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Disse kernepunkter vil jeg senere anvende som temaer i diskussionen, hvor jeg vil holde disse op imod mentaliseringsteorien i en mere uddybende diskussion over, hvorfor denne teori ikke kunne hjælpe mig til at forstå de oplevelser, der udgjorde min grundlæggende undren for dette speciale.

Igennem opgaven har jeg indtil nu anvendt skiftende betegnelser for skam, alt efter den pågældende teoretiker. Jeg vil i følgende afsnit forsøge at syntetisere de tre ovennævnte perspektiver, så jeg igennem diskussionen kan arbejde med en mere samlet konceptualisering af patologisk skam. Jeg vil i denne sammenhæng gerne udtrykke en vedvarende ydmyghed over for fænomenet og klargøre, at de perspektiver jeg har medtaget ikke skal forstås som udtømmende eller i stand til at indfange alle de nuancer, der kobler sig til så komplekst et fænomen som patologisk skam.

2.3.1 Forsøg på syntese af Fairbairn, Rizzuto og Frølund's perspektiv på patologisk skam

Generelt vil jeg argumentere for, at de tre perspektiver afspejler en overordnet forståelse af patologisk skam, som noget, der opstår som følge af fejl og svigt i relationen

---

mellem det spæde barn og dets omsorgsperson. Frølund og Rizzuto bygger begge på Tomkins' affektteori, og på denne baggrund er der større begrebsmæssige overlap mellem disse perspektiver. Ud fra Frølund opstår patologisk skam i de tidlige dyadiske spejlingsprocesser, hvor hun markerer, at spejling både indbefatter en forventning og en respons. Frølund beskriver på denne måde, hvordan tidlig skam opstår på baggrund af diskrepans imellem barnets forventning om en komplementær affektiv respons og realiteten, hvis omsorgspersonen reagerer med afvisning (Frølund, 1997, p. 45). Rizzuto beskriver nærmest identisk med Frølund, hvordan patologisk skam opstår, hvis barnet mislykkes med at vække en komplementær respons eller en forventet affekt i omsorgspersonen. Rizzuto betegner, hvordan dette finder sted i de tidlige affektive kommunikationsprocesser. Selvom Frølund og Rizzuto anvender forskellige betegnelser i form af spejling og affektive kommunikationsprocesser, så vil jeg argumentere for, at deres betragtninger over, hvordan patologisk skam kan opstå er lig hinanden – i form af, at patologisk skam kan opstå, når barnets forventning om en komplementær affektiv respons ikke imødegås af omsorgspersonen.

I min forståelse af Fairbairn hæfter jeg mig ved, at patologisk skam kan opstå, når barnet udviser sine libidinøse behov og sin spirende kærlighed til omsorgspersonen, men bliver afvist. Fairbairn anvender hverken begreberne spejling eller affektive kommunikationsprocesser. De kvaliteter Fairbairn beskriver, omsorgspersonen må bibringe ift. barnets udvikling handler om kærlighed til barnet og accept af barnets kærlighed til omsorgspersonen.

Ud fra ovenstående vil jeg argumentere for, at patologisk skam kan opstå fordi barnet rummer nogle forventninger og behov i mødet med omsorgspersonen - patologisk skam opstår, hvis disse behov bliver gjort til skamme, hvis omsorgspersonen ikke responderer, når barnet rækker ud. I denne sammenhæng noterer jeg mig, at Frølund konsekvent beskriver, at barnet har *forventninger* i relationen til omsorgspersonen, hvor Fairbairn anvender betegnelsen *behov*. Rizzuto veksler imellem disse betegnelser. Jeg finder denne forskel interessant, men vil afholde mig fra at diskutere implikationerne af den. Det betyder, at jeg i diskussionen vil anvende begge betegnelser velvidende, at der kan være nuancemæssige forskelle. Jeg vil dog tolke, at det kan have sammenhæng med, at Frølund beskriver, hvordan patologisk skam kan bevirke, at barnet oplever sig selv som ineffektivt i interaktionen med omsorgspersonen. Fairbairn og Rizzuto har større fokus på, hvordan afvisningen af barnet, der rækker ud

---

har katastrofelignende karakter, der med Fairbairns ord – kan opleves som en truende psykisk død. På denne måde kan betegnelsen ”behov” pege i retning af et syn på mennesket, hvor selve overlevelsen i psykologisk forstand er afhængig af kærlighed og en relation til omsorgsgiveren. Jeg vil argumentere for, at ovennævnte beskrivelser siger noget om teoriernes syn på spædbarnets subjektivitet. Subjektivitet er en bred betegnelse, men jeg anvender den for at betegne, at spædbarnet i de inddragede perspektiver er ”aktivt” – forstået ift. at spædbarnet indeholder de benævnte forventninger og behov i mødet med omsorgspersonen, der gør, at barnet netop reagerer med patologisk skam, hvis disse afvises. På den baggrund uddrager jeg temaet: *Spædbarnets subjektivitet.*

Et tema jeg uddrager og som relaterer sig til ovenstående er: *Omsorgspersonens funktion.* Frølund har fokus på den tidlige mor/barn-enhed, hvor hun argumenterer for, at det er morens rolle at bekræfte barnets eksistens gennem den dyadiske spejling. Rizzuto har ligeledes fokus på den tidlige affektive kommunikation, som noget der foregår i det hun betegner mor/barn-dyaden. De tidlige kropslige samspil gennem fx amning tjener if. Rizzuto til, at moren bliver forbundet både til barnets indre og til dets hud. De tidlige affektive samspil foregår if. Rizzuto gennem morens og barnets øjenkontakt og præverbale udvekslinger, der både giver moren og barnet en følelse af kontakt til barnet som et samlet væsen (Rizzuto, 1997, p. 300). Fairbairn anvender ikke betegnelserne enhed eller dyade omkring den tidligste relation mellem moren og barnet. Jeg tolker dette kan have forbindelse til, at Fairbairn fra start opfatter barnet som differentieret fra moren i modsætning til Frølund og Rizzuto. Jeg uddrager, at den altovervejende funktion moren har hos Fairbairn er, at hun både må give barnet sin kærlighed, og være der for barnet på en måde, hvor det kan mærke, at hun elsker det som person, og samtidig vise barnet, at hun accepterer og værdsætter barnets kærlighed til hende.

Jeg vil argumentere for, at morens funktion ud fra alle perspektiver er væsentlig for at forstå patologisk skam. Hos de inddragede perspektiver forstår jeg, at omsorgspersonen har betydning for barnets oplevelse af væren. Jeg vil i kommende diskussion holde dette op imod mentaliseringsteoriens opfattelse af omsorgspersonens funktion og diskutere, hvilke implikationer dette har for Fonagys mulighed for at forstå patologisk skam.

Det næste aspekt jeg vil fremdrage er, at patologisk skam kan forstås som værende relateret til selve motivationen eller drivkraften bag barnets udvikling. Jeg vil argumentere for, at de inddragede perspektiver alle indbefatter en opfattelse af subjektet som værende grundlæggende afhængigt af følelsesmæssig respons fra sine omsorgspersoner og motiveret af behovet for at relatere sig til sine omsorgspersoner. Ud fra Fairbairn vil jeg fremhæve, at det netop er inden for en kontekst, hvor individet anses som grundlæggende motiveret af at have relationer til sine omsorgspersoner, at patologisk skam ”meningsfuldt” kan opstå, når der sker et brud på relationen – hvis barnet rækker ud og viser sin kærlighed, men afvises: ”Frustration of his desire to be loved as a person and to have his love accepted is the greatest trauma that a child can experience” (Fairbairn, 1952, p. 39). Det er netop i forbindelse med denne oplevelse, at patologisk skam ud fra Fairbairn kan opstå.

På samme måde vil jeg argumentere for, at Rizzuto opfatter drivkraften bag udviklingen, som barnets relation til sine objekter. Jeg uddrager dette ud fra Rizzutos beskrivelse af, hvordan ubevidste fantasier ofte vil kredse om spørgsmålet – er jeg værd at elske? (Rizzuto, 1997, p. 303). Desuden beskriver Rizzuto følgende: “Behind the negative self-evaluation lurk the fears of the loss of the object and of loss of love” (Rizzuto, 1997, p. 303). Dvs. bag den negative måde individet oplever sig selv på, lurer en frygt for at miste relationen til objektet.

Frølund understreger ligeledes, at patologisk skam implicerer, at der eksisterer en affektiv relation mellem barnet og omsorgspersonen, og hun arbejder efter egne ord med et motivationsbegreb, der indbefatter relationsbehov i form af et basalt behov for at skabe og bibeholde en bestemt kvalitet af selvfølelse gennem relateringen til et objekt (Frølund, 1999, p. 135).

På baggrund af disse perspektiver uddrager jeg, at patologisk skam kan opstå, fordi individet grundlæggende behøver objekter at relatere sig til, og fordi individets udvikling er motiveret af dette behov. Patologisk skam kan opstå, når dette relationsbehov frustreres. Jeg vil i næste kapitel undersøge mentaliseringsteoriens perspektiv på temaet: *Drivkraften bag udviklingen*.

Det sidste aspekt jeg vælger at uddrage fra perspektiverne på patologisk skam er, at de alle implicerer et begreb om *Det ubevidste*. Jeg uddrager fra både Rizzuto, Frølund og Fairbairn, at aspekter fra den tidlige relation mellem barnet og omsorgspersonen undergår fortrængning og henføres til det ubevidste. Jeg vil argumentere for, at

---

der er forskel på, hvad det ubevidste ”drejer sig om” ud fra Rizzuto og Fairbairn. I Frølund's inddragelse af det ubevidstes betydning for udviklingen af patologisk skam trækker hun på Rizzuto som kilde, og jeg forstår derfor deres perspektiver ift. dette som sammenfaldende. Rizzuto forstår, at det er repræsentationer, der stammer fra situationer med forfejlet affektiv kommunikation, der senere i udviklingen anvendes i formationen af ubevidste fantasier, der kan vække smertefuld skam – disse ubevidste fantasier er if. Rizzuto relateret til selv-repræsentationer. Hos Fairbairn er dét, der undergår fortrængning til det ubevidste derimod uudholdelige minder om onde objekter – og dette kan if. Fairbairn vække skam fordi barnet oprindeligt har identificeret sig med dette objekt. På den måde divergerer Rizzutos og Fairbairns ”ubevidste” fordi det ubevidste hos Rizzutos drejer sig om selvet, og hos Fairbairn drejer det sig om den anden. Jeg vil i den sammenhæng argumentere for, at Rizzuto og Fairbairns forståelser ikke behøver at være gensidigt udelukkende. Rizzuto tilføjer, at de eksempler hun inddrager for selvrepræsentationer alle er billeder på en person, der er utiltrækkende og uinteressant for objektet – dvs. de går på en bestemt oplevelse af selvet i relationen til objektet. Hun beskriver desuden, hvordan fantasier kan tage form som ”scener” mellem selvet og objektet (Rizzuto, 1997, p. 301f).

På denne baggrund vil jeg argumentere for, at Rizzutos og Fairbairns ide om, hvad der fortrænges på sin vis kan forstås som to sider af samme mønt. Jeg vil i den henseende igen inddrage citatet fra Sartre: ”Skammen er en skam over sig selv, over for den anden, de to strukturer er uadskillelige” (Sartre, 1980 if. Skårderud, 2013, p. 175).

2.4 Diskussion

I mit forsøg på at skabe en syntese ud fra de tre præsenterede perspektiver på patologisk skam, uddrog jeg fire temaer. Disse temaer vil jeg nu udfolde i en uddybende diskussion over mentaliseringsteoriens muligheder for at forstå patologisk skam, og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. De fire temaer er henholdsvis: *Spædbarnets subjektivitet*, *Morens funktion*, *Udviklingens drivkraft* samt *Det ubevidste*.

I mit arbejde er det blevet tydeligt for mig, at disse temaer ikke kan adskilles, men er relaterede til hinanden på kryds og tværs. Derfor divergerer det, hvor meget temaerne fylder i den kommende diskussion, men det er min overbevisning, at de alle er essen-

---

tielle komponenter til at forstå patologisk skam, og dermed er relevante grundlag som diskussionspunkter. Selvom jeg har forsøgt at syntetisere de respektive perspektiver på patologisk skam, så vil jeg fastslå, at der naturligvis er forskelle mellem teorierne, idet de indfanger og er anvendelige ift. forskellige aspekter af dét, der var min oprindelige undren. Derfor vil jeg igennem analysen refererer til den distinkte teoretiker, når jeg vurderer, at vedkommende er særligt egnet til at belyse aspekter af det tema, der er i spil.

Som beskrevet, så jeg mig nødsaget til at inddrage andre perspektiver på patologisk skam, da mentaliseringsteorien ikke synderligt var i stand til at hjælpe mig til at forstå den oplevelse, jeg havde med Clara. Af denne grund vil følgende diskussion også antage en mere kritisk karakter ift. mentaliseringsteorien.

2.4.1 Spædbarnets subjektivitet

På baggrund af de præsenterede perspektiver på patologisk skam uddrog jeg, at patologisk skam kan opstå, når barnet rækker ud og forventer en komplementær affektiv respons, men afvises af omsorgspersonen. Jeg forstår, at dette siger noget om teoriernes syn på spædbarnets subjektivitet. Når barnet kan reagere med patologisk skam, hvis dets behov afvises og frustreres, så må der ud fra teorierne eksistere en rudimentær form for subjektivitet, hvor barnet er i stand til at opleve subjektive tilstande, og reagere ud fra disse. Jeg vil i dette afsnit undersøge, hvordan man kan forstå mentaliseringsteoriens opfattelse af spædbarnets subjektivitet.

Mentaliseringsteorien antager som beskrevet, at det lille barn fra start er rettet mod den ydre verden. Fonagy hævder, at så godt som ingen empiriske data understøtter den klassiske antagelse om, at barnet i højere grad reagerer på indre end ydre stimuli. I stedet argumenterer Fonagy på baggrund af empiriske undersøgelser for, at spædbarnets perceptuelle system fra livets begyndelse er indstillet til primært at orientere sig mod og udforske den ydre verden, hvor det overvejende danner repræsentationer på baggrund af udefrakommende stimuli (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p.152). På baggrund af sporingsmodulet for kontingens kan barnet ”scanne” sin omverden for sammenhænge mellem ydre begivenheder (omsorgspersonens reaktion og spejling af barnet) og dets indre affektive tilstande (Pedersen, Lunn, Poulsen, 2010, p. 554). Jeg har ikke kunne finde indikation på, at Fonagy mener, at det lille barn

---

indeholder noget indre, der påvirker, hvordan det perciperer henvendelsen og respon- sen fra omsorgspersonen. Dette kan forstås som en meningsfuld implikation af, at den sociale biofeedback-teori bygger på et socialkonstruktivistisk erkendelsesgrund- lag, hvor selve barnets subjektivitet og dets bevidsthed om subjektive selvtilstande først er noget, der tilegnes i det sociale samspil (Lundh & Liljenfors, 2015, p. 44f).

Fonagy beskriver:

Vi mener derfor det vil lønne sig at undersøge, hvad der vil ske, hvis man opgiver den klassiske antagelse af, at de indre stimuli har størst betydning for det nyfødte barn (...) if. denne hypotese opfatter spædbarnet til at begynde med ikke bevidst de indre – viscerale såvel som proprioceptive – signaler, der aktiveres når det befinder sig i en given emotionstilstand (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 152).

Fonagy beskæftiger sig ikke med, hvorvidt barnet *også* reagerer ud fra indre stimuli. Derfor vil jeg i tråd med Pedersen, Zeuthen og Gammelgaard påpege, at Fonagys lille barn, der møder moren for første gang, er et noget tomt subjekt (Pedersen, Zeu- then & Gammelgaard, 2006, 916). Når omsorgspersonen blot spejler det tilbage bar- net udtrykker, så kan der argumenteres for, at subjektet ud fra Fonagy opstår gennem barnets konkrete genfindelse af sig selv i objektet. På den måde vil jeg med afsæt i Pedersen, Zeuthen og Gammelgaard argumentere for, at der er noget cirkulært over beskrivelsen af subjektets opståen hos Fonagy: Subjektet opstår (gennem omsorgs- personens kongruente og markerede spejling) i mødet med sig selv – hverken om- sorgspersonen eller barnet har i mentaliseringsteorien noget andet med i dette møde end den mentale tilstand, barnet konkret udtrykker. Uden et indre liv til at fortolke eller reagere på dette møde bliver Fonagys subjekt fanget som værende præcist dét, der spejles i mødet med omsorgspersonen (ibid., p. 917). Det er dermed i mødet med den reelle ydre verden og den reelle omsorgsperson, at barnets subjektivitet skabes. Jeg fremhævede i syntesen, hvordan patologisk skam kan opstå, fordi barnet er aktivt i interaktionen og indeholder forventninger til omsorgspersonen – fx fordi de tidlige minder om kropslige- og affektive samspil er byggeklodserne til de ubevidste fanta- sier, der kan igangsættes, hvis disse forventninger frustreres. Minderne skal if. Rizzu- to forstås som sensoriske, proprioceptive og viscerale minder, der fx kan opstå på baggrund af mislykkede affektive, kommunikative processer. Dvs. at de viscerale og proprioceptive signaler, som Fonagy ikke mener, barnet bevidst opfatter, er dét, der

---

if. Rizzuto bliver byggeklodserne til barnets senere ubevidste fantasier, der er centrale komponenter i patologisk skam. Denne forståelse af patologisk skam fra Rizzuto implicerer dermed en subjektivitetsopfattelse, hvor der er et ”indre liv” i barnet, der gør noget ved perceptionen af det ydre. Hos Fonagys subjekt eksisterer der ikke et indre liv, der tillader barnet at have disse forventninger, og barnet registrerer ikke bevidst de indre signaler, der aktiveres, når det er i en given emotionstilstand (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 152). Dermed er der ingen konsekvens i form af patologisk skam, når de - hos Fonagy – ikke eksisterende forventninger ikke indfries af omsorgspersonen.

2.4.1.1 Spædbarnets kapacitet til intersubjektivitet

I henhold til ovenstående vil jeg knytte en kort kommentar til mentaliseringsteoriens forståelse af spædbarnets kapacitet til intersubjektivitet. Det anføres af Simo Køppe, at en hævde af, at det menneskelige subjekt er til stede ved fødslen implicerer en tilstedeværelse af bestemte subjektdefinerende egenskaber – herindunder intersubjektiviteten (Køppe, 2004, p. 35). Mentaliseringsteorien anerkender ikke, at barnet skulle have en medfødt kapacitet til intersubjektivitet. I ovenstående peger jeg på, at mentaliseringsteorien ikke kan belyse patologisk skam, da teorien anser det for usandsynligt, at spædbarnet bevidst registrerer egne affekttilstande. Lundh og Liljenfors har foreslået teori om primær intersubjektivitet til at løse nogle konkrete uoverensstemmelser, de mener, eksisterer i mentaliseringsteorien (Lundh & Liljenfors, 2015) De argumenterer på baggrund af IZARD (2009) for, at et nødvendigt aspekt af emotioner indbefatter en form for følt oplevelse (felt experience). De påpeger, at blot fordi Fonagy ikke mener, at barnet har anden-ordens bevidsthed om dets affektive tilstande, så behøver det ikke betyde, at barnet ikke oplever dem (ibid., p. 55). Med baggrund i dette synspunkt fra Lundh og Liljenfors kan det forstås, at der kan opstå patologisk skam som en følt oplevelse, hvis spædbarnets behov for respons frustreres – selv når dette forekommer på et tidspunkt, hvor Fonagy ikke mener, at spædbarnet vil være i stand til at registrere sådan en affektiv tilstand på et bevidst plan.

2.4.1.2 Udviklingen af en negativ selvoplevelse ud fra mentaliseringsteorien

Jeg vil argumentere for, at ovenstående undersøgelse af det lille barns subjektivitet har betydning for, at jeg ikke kan underbygge min indledende hypotese - at patologisk skam kan være en dynamisk, underliggende faktor med betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse – gennem mentaliseringsteorien.

I min delkonklusion pegede jeg på, at et individ kan udvikle en negativ selvoplevelse ud fra mentaliseringsteorien, hvis det rationaliserer sig frem til dette på baggrund af dets omsorgspersons behandling. Fonagy beskriver yderligere: ”Et barn, der bliver bevidst om det had eller det ønske om at ødelægge barnet, som ligger i faderens eller moderens overgreb, nødsages til at opfatte sig selv som uelsket og uden værdi” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 332). Ud fra citatet kan det forstås, at en selvoplevelse af manglende værdi opstår, fordi barnet bliver ”bevidst” om, at det er sådan virkeligheden forholder sig. Dette forstår jeg har sammenhæng med ovenstående afsnit. Når spædbarnets subjektivitet skabes i samspillet med omsorgspersonen, og når barnet overvejende opbygger indre repræsentationer på baggrund af udefrakommende stimuli, kan der siges at være et én-til-én forhold mellem dét den ydre verdens objekter spejler, og den selvoplevelse individet udvikler.

Hvis ikke barnet finder sig selv i omsorgspersonen, mener Fonagy, at det tvinges til at internalisere objektets mentale tilstand (ibid., p. 23; 393f). Når Clara fra selv-værdsgruppen oplevede sig selv som ødelæggende, så vil det ud fra mentaliseringsteorien være fordi, hun har internaliseret en repræsentation af sig selv som ødelæggende. En vigtig pointe ift. dette er Fonagys påpegning af, at individet med det fremmede selv har: ”en beredvillighed til at indoptage refleksioner fra den anden, der ikke refererer til noget som helst i barnets egen oplevelse” (ibid., p. 393f). I min forståelse betyder dette, at den negative selvoplevelse vil opstå på baggrund af repræsentationer, barnet indoptager, men det er ikke en del af barnets selv – det er, som betegnelsen indikerer, en fremmed oplevelse i selvet. Den logiske konsekvens af dette bliver dermed, at den negative selvoplevelse ikke stemmer overens med barnets egen oplevelse, men er noget det tilskrives ude fra.

Det er væsentligt for mig at påpege, at dele af ovenstående teori fremstår usammenhængende for mig. Jf. afsnit 1.1.2.4 påpeger Fonagy, at det kan være en klinisk udfordring, når den gale og krænkende omsorgsfigur internaliseres i samme repræsentationelle system som det konstitutionelle selv på en måde, hvor begge repræsentationer opleves som en del af mig'et (ibid., p. 230). Dette åbner op for en forståelse ift. ovenstående, hvor den negative selvoplevelse kan opleves som en "integreret" del af selvet. Jeg stiller mig dog i denne forbindelse uforstående over for to aspekter i henhold til Fonagys anvendelse af betegnelsen "det konstitutionelle selv": 1) Konstitutionel kan forstås som medfødte anlæg eller egenskaber⁵. Dét, at Fonagy betegner en del af selvet som konstitutionelt harmonerer ikke med mentaliseringsteoriens overbevisning om, at al subjektivitet har et interaktivt udspring (ibid., p.210f). 2) Fonagy bebuder, at selvet *konstitueres* gennem samspillet med det sociale miljø (ibid., p.19). Her vil jeg påpege, at det er uklart, hvordan der kan være forskel på dét repræsentationelle system, hvor den gale, krænkende omsorgsfigur internaliseres og repræsentationen af det konstitutionelle selv, når denne repræsentation – hvis der skal være konsistens i teorien - også må have et interaktivt udspring.

2.4.1.3 Udviklingen af en negativ selvoplevelse ud fra Fairbairn

Et aspekt jeg finder væsentligt ift. ovenstående er, at Fonagy beskriver, hvordan det fremmede selv kan blive skadeligt, hvis barnet bruger det til at dissociere smerte i en proces, der minder om identifikation med aggressoren. Hvordan adskiller dette sig fra Fairbairns forståelse af internaliseringen af onde objekter? Dette kræver en mere udførlig redegørelse for Fairbairns teori, men jeg vil argumentere for, at forskellen er væsentlig⁶. Hos Fairbairn er frustration og ambivalens som beskrevet centralt i barnets udvikling. I præsentationen af patologisk skam forstået ud fra Fairbairn fokuserede jeg på nogle af de følelsesmæssige implikationer af dette. Fairbairn beskæftigede sig også med, hvordan denne ambivalens påvirkede udviklingen af barnets psykiske strukturer, hvilket jeg vil uddybe i det følgende.

Det spæde barn kan if. Fairbairn ikke håndtere, at den gode mor, der tilfredsstiller, også er den onde mor, der frustrerer barnets behov. Derfor splitter barnet moren i et

---

⁵ Jf. Den Danske Ordbog

⁶ Følgende redegørelse er en forsimplet udgave af Fairbairns oprindelige teori

---

godt og et ondt objekt. Selv efter denne splitting vil barnet dog ikke kunne udholde situationen, da det foregår i den ydre verden uden for barnets kontrol (Fairbairn, 1952, p. 111). Derfor hævder Fairbairn, at barnet introjicerer det onde objekt. Det onde objekt vedbliver dog med at være ondt og utilfredsstillende, og barnet har i sit forsøg på at kontrollere det, overført det til sit eget indre. For at løse dette kan barnet i forsvar splitte det onde objekt yderligere til to objekter (det uundværlige eller op-hidsende objekt og det frustrerende eller afvisende objekt) (ibid.). Barnet undertrykker begge disse objekter og deres libidinøse tilknytning til objektet bliver derfor delt mellem de to objekter, der er resultatet af delingen. På den måde udvikler jeg'et nogle dele, der stadig bevarer den libidinøse tilknytning til det objekt, der oprindeligt er blevet undertrykt (Ogden, 1992, p. 140). Processen er på den måde en deling af jeg'et, hvor de dele, der vedbliver med at være i tilknytning til det fortrængte objekt, derfor også undergår fortrængning. De to undertrykte dele af jeg'et bliver til hver sit "under-jeg", hvilket Fairbairn betegnede som henholdsvis *det libidinøse jeg* og *den indre sabotør*. (Fairbairn, 1952, p. 111f).

Fairbairn beskriver, at det tidligste forsvar er fortrængning, hvor de onde objekter netop henvises til det ubevidste som beskrevet i ovenstående. I tillæg til dette kan det moralske forsvar (eller overjeg'ets forsvar) udvikles, men det kræver, at der er gode objekter til rådighed for internalisering.

En vigtig pointe fra Fairbairn er, at der er forskel på om objekter er ubetingede onde (fra et libidinøst synspunkt) eller betingede onde (fra et moralsk synspunkt). De onde objekter barnet internaliserer, er onde fra et libidinøst synspunkt – dvs. ubetingede onde. Hvis barnet har identificeret sig med det onde objekt, opleves det selv som ubetinget ondt. For at afhjælpe denne situation kan barnet internalisere sine gode objekter, der bliver en del af overjeg'et (ibid., p. 165). Hvis barnet nu identificerer sig med sine internaliserede onde objekter, bliver det moralsk ondt i forhold til sine gode internaliserede objekter i overjeg'et. Hvis det modstår tiltrækningskraften mod det internaliserede onde objekt, kan det selv blive betinget godt ift. sit overjeg. Fairbairn beskriver: "It is obviously preferable to be conditionally good than conditionally bad; but in default of conditional goodness, it is preferable to be conditionally bad than unconditionally bad" (ibid., p. 66). Hvorfor er det bedre at være betinget ondt end ubetinget ondt? Fairbairn anvender religiøse termer for at beskrive dette – det er if. Fairbairn bedre at være en synder i en verden styret af Gud, end at leve som hel-

---

gen i en verden styret af djævelen. I en verden styret af Gud kan man muligvis undgå det onde, der ligger i at være synder, fordi verden omkring en er god. I en verden styret af djævelen kan man måske undslippe det onde, der ligger i at være synder – men hvilken betydning har dette, når verden omkring en er ond? (ibid.).

Fairbairn hævdede, at fordi internaliserede objekter er strukturer, må de være mere eller mindre dynamiske. Dette har betydning, for når det ikke bare er underdelinger af jeg'et, men også internaliserede objekter, der er dynamiske, så argumenterer Ogden for, at ”konceptet” om internaliserede objektrelationer kan forstås som semiautonome dele inden for en enkelt personlighed:

I infer from Fairbairn's use of the term structure that he is thinking of a stable set of ideas and mental representations. The conscious and unconscious ideas are consistent beliefs in terms of which one plans and measures one's behavior and one's responses to new experiences. But these ideas do not themselves think, respond or perceive. The capacity for thinking, feeling, and perceiving is the basis for the determination that an aspect of the personality is dynamic (Ogden, 1992, p. 142).

Ud fra citatet forstår jeg, at når Fairbairn taler om internaliserede objekter, så er der til dels tale om dynamiske strukturer – dvs. ikke ”bare” mentale repræsentationer af objekter, men aktive dele af personligheden, der har betydning for, hvordan en person fx føler eller tænker. Internaliserede onde objekter, der if. Fairbairn opleves som skamfulde netop, fordi de er internaliserede, kan derfor forstås som havende central betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Ud fra dette synspunkt kan patologisk skam netop forstås som en underliggende dynamisk faktor, der har betydning for, hvordan man oplever sig selv.

2.4.1.4 Opsamling

Hvorfor har disse overvejelser betydning? Jeg ser særligt to implikationer ved de to fremlagte forståelser over, hvordan en negativ selvoplevelse kan udvikles. Der er forskel på om den negative selvoplevelse er en del af ”hele” ens selv, hvor det netop ved Fairbairn kan blive en dynamisk faktor, der har betydning for, hvordan man føler, tænker og handler. Eller om det er en repræsentation, der ”påduddes” af andre eller ræsonneres på baggrund af omsorgspersonens opførsel – en repræsentation, der

---

er smertefuld, men ikke grundlæggende er flettet sammen med barnets egen selvoplevelse, som jeg forstår ud fra Fonagy. Dette kan forstås i sammenhæng med afsnit 2.1.1, hvor Fonagy netop forstår det smertefulde ved skam, som *diskrepansen* mellem det aktuelle selv (ud fra den behandling man får) og repræsentationen af det ideelle selv.

En anden afgørende forskel som har sammenhæng til temaet om forståelsen af spædbarnets subjektivitet er, at jeg ud fra mentaliseringsteorien forstår, at barnet skal have været udsat for direkte eller konkrete oplevelser med fx skam og ydmygelse fra omsorgspersonens side for, at der kan opstå en negativ selvoplevelse. Dette vil jeg argumentere for kan relateres til den forståelse af skam, der ligeledes kom til udtryk hos Center for Mentalisering i deres case om kvinden, der er ”vokset op med skam”. Her blev kvindens oplevelse af skam baseret på hendes første minde, da hun var 3-4 år og faren havde kaldt hende et svin og sendt hende på sit værelse for at skamme sig (Østergaard, Ladefoged & Pedersen, 2018, p. 44).

Dette vil jeg argumentere for adskiller sig fra eksemplet med Fairbairn, hvor det kan forstås, at patologisk skam kan være barnets reaktion på noget, der sker – eller ikke sker, og som dermed også kan opstå som resultat af barnets (ubevidste) tolkninger af det, barnet oplever.

2.4.2 Omsorgspersonens funktion

Jeg uddrog i syntesen, at patologisk skam opstår, hvis der forekommer fejl inden for nogle af de centrale funktioner omsorgspersonen varetager. I det følgende vil jeg undersøge, hvordan omsorgspersonens funktion kan forstås ud fra mentaliseringsteorien og derefter diskutere, hvilke implikationer dette har for, hvordan teorien kan forstå patologisk skam.

Fonagy beskriver, hvordan en reflektiv omsorgsperson er central for, at individet kan lære at mentalisere. Fonagy uddyber herefter, hvordan det mest afgørende aspekt for, at det psykologiske selv udvikles, er afstemte samspil med en forælder, der involverer affektspejling (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 17). Ud fra dette forstår jeg, at den væsentligste funktion omsorgspersonen varetager ud fra mentalise-

---

ringsteorien er at spejle barnets affekter, så det opbygger repræsentationer over indre mentale tilstande, og dermed lærer at regulere sine selvtilstande.

I tråd med Pedersen, Lunn og Poulsen bemærker jeg, at relationen mellem barnet og den, der udfører spejlingen samt følelsen for barnet hos den, der udfører spejlingen, tilsyneladende ikke spiller nogen rolle. Så længe spejlingen er kongruent og markeret, må det antages, at barnet kan bruge den i sit sekundære repræsentationssystem. Pedersen, Lunn og Poulsens beskriver hvordan: ”Spejlingen kunne tilsyneladende være udført af en robot – kærligheden til barnet behøver ikke være der” (Pedersen, Lunn & Poulsen, 2010, p. 572). Dette kan ses i relation til Fonagys påpegning af, at det tidlige samspil mellem spædbarn og omsorgsperson udfylder en primær biologisk funktion, og at de affektregulerende samspil ikke tjener som medium for intersubjektiv kommunikation per se, men primært for at etablere en forhåndsbetingelse for udvikling af mentalisering og affektregulering (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 210f). Dette adskiller sig markant fra de inddragede perspektiver på patologisk skam. Fairbairn beskriver, at frustration af barnets ønske om at blive elsket som person og manglende accept af barnets kærlighed er det største traume, et barn kan opleve (Fairbairn, 1952, p. 39f). Den patologiske skam er på denne måde knyttet til fejl eller ødelæggelse af relationen til objektet, og opstår fordi denne relation til omsorgsgiveren i sin egen ret er vigtig for barnets psykologiske overlevelse.

Ud fra ovenstående vil jeg henvise tilbage til afsnit 2.1.3, hvor jeg i min undersøgelse af mentaliseringsteoriens perspektiv på skam kunne forstå, at Fonagy havde et overvejende fokus på individets kapacitet til at *regulere* skamfølelse. Her påpegede jeg med inspiration fra Pedersen, Lunn og Poulsen, at dette kunne bevirke, at teorien kun indfanger et delaspekt af det psykiske. Jeg vil i denne sammenhæng argumentere for, at de inddragede perspektiver på patologisk skam har en forståelse, hvor omsorgspersonen varetager en funktion, der har betydning for hele barnets oplevelse af væren. Frølund beskriver, hvordan spejlingen har betydning for, at barnet bliver: ”confirmed in its existence as a specific human being” (Frølund, 1997, p. 36), og Rizzuto beskriver ligeledes, hvordan den tidlige affektive kommunikation: ”provides⁷ both parent and child with a feeling of contact with the infant as a total being” (Rizzuto, 1997, p. 300). På samme måde vil jeg argumentere for, at når Fairbairn beskriver barnets fø-

---

⁷ Tilføjelsen af et ”s” til ”provide” er min egen

---

lelsesmæssige oplevelse af at blive afvist af moren, når det rækker ud, og viser sin kærlighed – som en oplevelse af destruktion og truende psykisk død – så er det hele barnets selv, der er på spil.

Ud fra disse formuleringer vil jeg med inspiration fra Pedersen, Lunn og Poulsen argumentere for, at man ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam kan forstå, at moren har betydning for udviklingen af barnets evne til at være eller blive (sig selv). Derimod opererer mentaliseringsteorien med en forståelse af omsorgspersonen, hvor de affektregulerende samspil ikke har betydning for relationen mellem barnet og omsorgspersonen i sig selv, men tjener til, at barnet kan udvikle evner til affektregulering. Dermed kan det siges, at mentaliseringsteorien opererer på et funktionsniveau af det psykiske med dens fokus på udvikling af barnets evne til at gøre noget – til at regulere affekter. Hvis barnet har fået en dyb oplevelse af skam over at være den det er gennem den tidligste relation, så vil jeg argumentere for, at det giver en afgørende forskel, om man arbejder med patologisk skam ud fra en forståelse af, at det er smeltet sammen i selvoplevelsen på en måde, der rammer hele personens væren i verden – eller om man arbejder ud fra en forståelse af, at barnet har følelser af skam, det ikke har evner til at regulere.

2.4.2.1 Opsamling

Jeg vil argumentere for, at både mentaliseringsteorien samt de inddragede perspektiver på patologisk skam, forstår omsorgspersonens betydning som væsentlig ift. barnets udvikling. Mentaliseringsteorien indebærer dog en markant anderledes forståelse af, hvad der er vigtigt for barnet psykologiske overlevelse, og dermed hvilken funktion omsorgspersonen varetager. Hos Fonagy er det et system af repræsentationer, der kan muliggøre interpersonel fortolkning og affektregulering. Hos de inddragede perspektiver på patologisk skam er morens funktion først og fremmest at bekræfte barnets væren. Inden for disse perspektiver er barnets *relation* til moren og ikke mindst kærligheden imellem dem vigtig for barnets psykologiske overlevelse i sig selv. Dette har betydning for, hvordan teorierne kan forstå patologisk skam. Hos Fonagy vil fokus være på om barnet mangler evner til at regulere skamfølelsen. Hos de inddragede perspektiver på patologisk skam, vil der kunne anlægges en forståelse af, at hele personens oplevelse af sig selv kan være ramt af skam.

2.4.3 Udviklingens Drivkraft

I mit forsøg på en syntese uddrog jeg, at patologisk skam kan opstå, fordi barnet grundlæggende behøver objekter at relatere sig til, og fordi udviklingen er motiveret af dette behov. I nærværende tema vil jeg beskæftige mig med, hvordan man ud fra mentaliseringsteorien kan forstå, hvad der driver barnets udvikling.

Jeg har allerede været inde på, at mentaliseringsteoriens subjekt primært forholder sig til den reelle ydre realitet. Jeg vil argumentere for, at dette er betydningsfuldt ift. en forståelse af, hvad der driver udviklingen hos Fonagys spædbarn. Fonagy henviser i denne sammenhæng til Gergerly, der har peget på, at spædbørns opfattelse af sociale forhold er teleologisk ved begyndelsen af anden halvdel af første leveår, dvs. at spædbarnet inddrager fremtidige tilstande (mål) som faktorer i fortolkningen af adfærd ud fra den antagelse, at handling er rationel (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 42). I en undersøgelse har Gergerly vist, at spædbørn giver udtryk for overraskelse, når ikke-menneskelige objekter, der bevæges (fx plader af forskellig størrelse i en computeranimation) synes at opføre sig irrationelt, idet de ikke vælger den optimale kurs set i lyset af bestemte mål og begrænsninger (ibid.). Fonagy tilføjer, at spædbarnets adfærd i dyadiske samspil understøttes af det, der efterhånden bliver en egentlig forventning om, at omsorgspersonen handler rationelt (ibid.). På baggrund af dette uddrager jeg, at der i mentaliseringsteorien arbejdes med en antagelse om, at helt små børn forsøger at skabe mening i andres adfærd ved at forstå den ud fra en bagvedliggende rationalitet og intentionalitet.

Fonagy forstår som beskrevet, at et barns urealistiske negative selvattribueringer udvikles, hvis barnet ”rationaliserer en behandling præget af vanrøgt” eller hvis det bliver ”bevidst” om det had, der ligger bag en omsorgspersons overgreb (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 230; 332). Dvs. når et barn rammes på dét, der ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam, vil være det mest traumatiske et barn kan opleve – mangel på kærlighed fra omsorgspersonen – så er dette ud fra mentaliseringsteorien noget, der foranlediger, at barnet ”rationaliserer” sig frem til, at det derfor er uden værdi. Det betyder for mig at se, at det mentaliseringsteoretiske barn selv i en situation, hvor relationen til omsorgspersonen står på spil, befinder sig i sine realitetsorienterede tankeprocesser, hvor det gennem intentionalitet finder ”mening” i sin omsorgspersons umenneskelige behandling. En anden tolkning kan

---

være, at dette hænger sammen med Fonagys begreb om identifikation med aggressoren. Et tænkt eksempel: Når min mor er aggressiv mod mig, så må der være noget galt med mig. Dvs. at barnet for at overleve mentalt ”rationaliserer” sig frem til eller ”vælger” at se det fra morens synspunkt. Ud fra denne tolkning vil Fonagys synspunkt på visse måder kunne sammenlignes med det moralske forsvar hos Fairbairn. Jeg vil dog argumentere for, at hvis dette er tilfældet, så giver ordvalgene i form af at ”rationalisere” og ”blive bevidst” en association til en nøgtern og realitetsbetonet proces. Hos Fairbairn sker det – som navnet på processen indikerer - i forsvar, der ikke er bevidst fra barnets side.

2.4.3.1 Opsamling

På baggrund af ovenstående kan det udledes, at Fonagy opfatter barnet som værende intentionelt og drevet gennem dets forsøg på at skabe mening i omsorgspersonens handlinger gennem primært rationelle og realitetsorienterede overvejelser.

Zeuthen, Pedersen og Gammelgaard påpeger i denne sammenhæng, hvordan intentionalitet er knyttet til bevidstheden og realiteten (2008, p. 440f). Jeg vil argumentere for, at denne forståelse af, at det mentaliseringsteoretiske barn er intentionelt og drives i forsøget på at skabe mening i omsorgspersonens handlinger gennem rationelle, realitetsorienterede overvejelser, har betydning for det næste tema jeg uddrog i syntesen – betydningen af det ubevidste.

2.4.4 Det ubevidste

I dette tema vil jeg undersøge, hvordan mentaliseringsteorien forstår ”det ubevidste”. Dette vil jeg gøre ved at undersøge to begreber fra mentaliseringsteorien, henholdsvis *den intentionelle indstilling* og *psykisk realitet*. Som det vil fremgå i nedenstående, hævder Fonagy, at mentaliseringsteorien på baggrund af Freud arbejder med en forståelse af intentionalitet, der indbefatter ubevidste mentale tilstande, og dette er min baggrund for at undersøge begrebet om intentionalitet.

Min baggrund for at undersøge begrebet psykisk realitet er, at Fonagy beskriver, hvordan de fleste psykoanalytikere anvender begrebet psykisk realitet på en uformel måde til at betegne en subjektiv oplevelse, der påvirkes af ubevidste processer. I mentaliseringsteorien er begrebet psykisk realitet dog blevet erstattet af psykisk ækvivalensmodus (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 242). Fonagy knytter

---

både mentaliseringsteoriens begreb om intentionalitet og psykisk realitet/psykisk ækvivalens tilbage til Freud, men han uddyber ikke sine referencer synderligt. Derfor vil jeg i de næste to afsnit foretage en uddybende undersøgelse af disse begreber, inden jeg kan forholde mig til implikationerne af mentaliseringsteoriens forståelse af det ubevidste og diskutere, hvordan dette har betydning for teoriens mulighed for at forstå et fænomen som patologisk skam.

2.4.4.1 Undersøgelse af mentaliseringsteoriens forståelse af det ubevidste ud fra begrebet om den intentionelle indstilling

Fonagy hævder, at begrebet intentionalitet normalt ikke indbefatter ubevidste antagelser og følelser, men postulerer at mentaliseringsteorien på baggrund af Freud arbejder med en bred forståelse af intentionalitet, der netop indbefatter tilsyneladende irrationelle, ubevidste, handlinger (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p.36). Fonagy knytter i denne sammenhæng de processer, der indgår i mentaliseringsbegrebet tilbage til Freuds oprindelige begreb om binding. Fonagy beskriver:

I forbindelse med sondringen mellem primær- og sekundærprocesser fremhævede Freud (1911b), at 1) bindingen udgjorde en kvalitativ forandring fra en fysisk (umiddelbar) til en psykisk, associativ binding, og at 2) den psykiske elaborering eller repræsentation af den indre tilstand (fremstillet som strømme af energi) slog fejl på forskellige måder (Freud, 1914) (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 37)

Fonagy uddyber ikke citatet yderligere. Og derfor kan der stadig herske tvivl om, hvilken baggrund Fonagy har for at hævde, at den intentionelle indstilling - på baggrund af Freuds arbejde - indbefatter ubevidste processer. For at undersøge dette yderligere har jeg fundet Signe Holm Pedersens artikel: *Mentaliseringsbegrebet og dets arv fra Freuds begreb om binding*, relevant.

Pedersen knytter begrebet binding til overgangen mellem primær- og sekundærprocesser – dvs. til forskellen mellem fri og bunden energi, hvor primærprocessernes spontane udtryk blokeres, og hvor der igennem bindingen opstår bunden energi i jeg 'et, der kan anvendes ift. mere langsigtede mål (Pedersen, 2011, p. 198). Der kan i denne forbindelse skelnes overordnet mellem ubundne og lystorienterede primærpro-

---

cesser i det ubevidste niveau af psyken over for bundne og realitetsorienterede sekundærprocesser i det bevidste niveau af psyken (Olsen & Kjøppe, 1987, p. 342ff).

Pedersen tolker, at Fonagys reference til Freuds bindingsbegreb umiddelbart knytter sig til sekundærprocesserne, idet opnåelse af mentalisering (og dermed et sekundært repræsentationssystem) gør, at barnet nu kan forholde sig reflektivt til indre tilstande, hvor det før blot kunne være i eller reagere på disse – dvs. det spontane udtryk fra primærprocesserne blokeres. På samme tid implicerer mentaliseringsevnen en forståelse af forholdet mellem den indre og ydre virkelighed, altså en form for realitetstestning (Pedersen, 2011, p. 197).

Pedersen anslår, at bindingsbegrebet hos Freud ligeledes knytter sig til de bevidstheds- og realitetsbetonede dele af det psykiske apparat, men hun beskriver samtidig, hvordan Freud understregede, at realitetsprincippet kun udgør en del af det psykiske, og at en stor del af processerne i det psykiske apparat vedbliver med at fungere i det ubevidste (ibid., p. 203). Det betyder, at primærprocesserne – herindunder fantasier - ud fra Freud er noget, der bliver ved med at have indflydelse på det psykiske apparat sideløbende med udviklingen af realitetsprincippet og bevidstheden (ibid.). Pedersen argumenterer i denne sammenhæng for, at Fonagy arbejder med et langt mere lineært udviklingsbegreb, hvor de præmentaliserende eksistensmåder holder op med at være relevante, når mentaliseringsevnen er opnået. Jeg vil argumentere for, at dette kommer til udtryk, når Fonagy beskriver overgangen til et mentaliseringsmodus af psykisk realitet som noget: ”barnet gennemfører – eller ikke formår at gennemføre” eller hævder at: ”indtil barnet har afsluttet denne integration af de to modi, vedbliver det med at være sårbart (...) særlig i forhold til de voksne, der omgiver barnet” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 254; 273). Jeg lægger i denne sammenhæng mærke til betegnelsen ”afsluttet”.

Hvis ovenstående analyse fra Pedersen er plausibel (at Fonagys reference til bindingsbegrebet refererer til, at ubunden energi fra det ubevidste, bindes af jeg’et i sekundærprocesserne) – så betyder det, at et mentaliseringsmodus over psykisk realitet er et modus hvor sekundærprocesserne - dvs. de realitetsorienterede, bevidste processer i psyken - bliver ”det eneste der er”, når først mentaliseringsevnen er opnået. På den baggrund kan der argumenteres for, at det der kommer tættest på et begreb om det ubevidste hos mentaliseringsteorien er de præmentaliserende faser. Det kan dog

---

diskuterer, hvorvidt, der eksisterer noget dynamisk i disse, når jeg har tolket, at Fonagys subjekt ”opstår” på baggrund af perceptionen af den ydre verden. Pedersen påpeger ift. dette, at når spædbarnet udelukkende udvikler sig på baggrund af dets rettedhed mod den ydre verden så er der ikke grobund for et indre liv, der skulle adskille sig kvalitativt fra den ydre verden (Pedersen, 2011, p. 205). Dét, der med betegnelserne primær-og sekundærprocesser på en overordnet måde kan referere til to forskellige niveauer i den psykiske funktionsmåde, kan på den måde virke som en irrelevant sondring hos mentaliseringsteorien, da begge procestyper opstår og løses ift. realiteten. Pedersen påpeger på denne måde, hvordan primærprocesserne (hvor ubevidste og ikke-realitetskorrigerede fantasier og forestillinger råder) ikke kvalitativt vil adskille sig fra sekundærprocesserne ud fra Fonagys udviklingsforståelse (ibid.).

2.4.4.2 Fra psykisk realitet til psykisk ækvivalens

Det andet begreb jeg finder relevant for at undersøge Fonagys forståelse af det ubevidste er, som beskrevet, begrebet om psykisk realitet. Fonagy beskriver, hvordan mentaliseringsteorien anvender begrebet psykisk ækvivalens om de tilfælde, hvor den psykiske realitet - i Freuds forstand - tillægges forrang (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 243) I forbindelse med dette beskriver Fonagy den højeste form for kognitive proces, som dér individet kan realitetsteste indre tilstande. Jeg forstår dette som sammenfaldende med det mentaliserende modus for oplevelsen af psykisk realitet, da dette indbefatter, at individet kan skelne mellem indre og ydre virkelighed. Et refleksivt modus eller mentaliseringsmodus for oplevelsen af psykisk realitet opstår, når ækvivalens- og forestillingsmodus integreres i løbet af barnets 4. leveår. Fonagy beskriver, hvordan barnet indtil da fungerer som en slags vejrhane, idet det i højere grad tilpasser den indre verden til den ydre. Fonagy uddyber, hvordan omsorgspersonen gennem sin indstilling må udgøre den ramme, der er ”den ydre virkelighed” (ibid., p. 248). Ud fra denne forståelse vil jeg på linje med Zeuthen, Pedersen og Gammelgaard påpege, at indre forestillinger og herindunder fantasi hos Fonagy forstås som noget der gennem udviklingen korrigeres eller afstemmes med den ydre virkelighed. Fantasi bliver på den måde noget, der i den mentaliserende psyke kontant må forholde sig til realiteten (Gammelgaard, 2004, if. Zeuthen, Pedersen & Gammelgaard, 2008, p. 441). Dette er en markant anderledes forståelse end det, der fremlægges hos fx Rizzuto, der påpeger, at ubevidste fantasier vedbliver med

---

at organisere det psykiske liv. Rizzuto⁸ refererer i sin forståelse af fantasi til Freud, hvor hun beskriver, hvordan ubevidste fantasier – fx omkring ens eget værd eksisterer i det ubevidste, og fungerer uafhængigt af den eksterne realitet (Rizzuto, 1997). Det er interessant at notere sig, hvorledes Rizzuto og Fonagy trækker på de samme kilder i form af Laplanche & Pontalis, Arlow og i særdeleshed Freud. Fonagy hævder netop, at mentaliseringsteorien bygger på Freuds forestilling om psykisk realitet i et udviklingspsykologisk perspektiv (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 244). Dette kræver et nærmere blik på, hvad Fonagy citerer Freud for. Fonagy beskriver følgende: ”Freud var særligt interesseret i, hvordan jeg’et vurderer tænkningens ”kvalitet”, og hvordan den emotionelle kateksis og sproget påvirker denne jefunktion: Tænkning med besætning af tænkerealitetstegn eller sprogtegn er altså den erkendende tænkeforgangs højeste, sikreste form” (Freud, 1985, p. 242 if. Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2007, p. 242). Inddragelsen af dette citat kan undre, hvis det holdes op imod Pedersen, der beskriver hvordan psykisk realitet for Freud ikke var lig med det ubevidste, men må forstås som en uforanderlig eller hård kerne i det ubevidste – en kerne, der kan eksistere uafhængigt og uberørt af den eksterne realitet, men som ikke desto mindre er betydningsproducerende og påvirker det psykiske. På den måde er fantasi hos Freud noget, der vedbliver med at have sit eget liv, og fungerer uden om det Fonagy betegner som mentaliseringsevnen (Pedersen, 2012, p. 129; Pedersen, 2011, p. 201).

2.4.4.3 Opsamling

Ud fra undersøgelsen af mentaliseringsteoriens forståelse af *det ubevidste* kan det udledes, at evnen til mentalisering knytter sig til de (før)bevidste, realitetsorienterede dele af psyken. Teorien bygger på en udviklingsforståelse, hvor fx fantasi anses som noget, der igennem udviklingen må korrigeres og afstemmes med virkeligheden.

Jeg argumenterer for, at dette adskiller sig fra de inddragede perspektiver på patologisk skam. Her fremhæver jeg Rizzuto, der forstår ubevidste fantasier med betydning for patologisk skam som værende betydningsproducerende i det ubevidste, hvor de kan fungere uafhængigt af de mere realitetsbetonede dele af det psykiske apparat.

---

⁸ Igennem behandlingen af temaet: Det ubevidste, benævner jeg udelukkende Rizzuto og Fairbairn. Dette skyldes, at Frølund’s perspektiv på emnet er baseret på Rizzuto, hvorfor jeg forstår perspektiverne som samstemmende.

2.4.5 Diskussion over kliniske implikationer

Jeg har i de foregående afsnit undersøgt mentaliseringsteoriens forståelse af de fire temaer, jeg uddrog i syntesen. Jeg har undervejs diskuteret betydningen af teoriens forståelse af de fire respektive temaer. Jeg vil nu tage tråden op fra de foregående afsnit, og i den følgende diskussion have fokus på de kliniske implikationer ved mentaliseringsteoriens muligheder for at forstå patologisk skam, og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. Jeg vil i denne forbindelse reflektere over, hvordan man ud fra henholdsvis mentaliseringsteorien og de inddragede perspektiver på patologisk skam vil have mulighed for at forstå og hjælpe Clara.

Når mentaliseringsteorien ud fra ovenstående tolkninger retter sig mod sekundærprocesserne og de realitetsbetonede dele af det psykiske apparat, så vil jeg på baggrund af Pedersen argumentere for, at det har implikationer for den terapeutiske praksis – både ift. *hvad* det er, der ønskes forandret under terapi, og *hvor* i psyken, der skal sættes ind for at skabe en forandring (Pedersen, 2011, p. 215). Jeg vil i denne forbindelse referere tilbage til indledningen og præsentationen af Clara, som jeg gerne vil uddybe. Da Clara sad og var ked af det, prøvede jeg at reflektere med hende over, hvordan hun kunne være sikker på, at de andre tænkte, at hun var dum og ødelagde gruppen. Her prøvede jeg, at overbevise hende om, at jeg ikke oplevede hende sådan, og at jeg var sikker på, at de andre i gruppen gerne ville have hende med. Her var Clara klar omkring, at hun nok godt et sted vidste, at de andre ikke nødvendigvis tænkte alle de negative ting om hende, for det ville hun heller ikke selv gøre om dem. Hun følte bare virkelig, at de burde tænke sådan - hvilket hun sagde med en overbevisning, der fik mig til at overveje, om hun næsten kunne tænke, at de andre ville være dumme og uintelligente, hvis de ikke kunne se denne sandhed omkring hende. Hvis det antages, at der kan ligge patologisk skam bag denne måde at opleve sig selv på, så kan man gå videre og undersøge hvordan henholdsvis mentaliseringsteorien over for de andre perspektiver på patologisk skam vil kunne forstå og imødegå dette.

2.4.5.1 Overvejelser om den terapeutiske behandling af Clara ud fra mentaliseringsteorien

Fonagy beskriver, hvordan mentaliseringsteoriens reformulering af det sociale miljøets betydning har vigtige kliniske implikationer, idet målet for den psykoterapeutiske behandling af individer, hvis tidlige erfaringer har betydet, at deres evne til mentalisering er begrænset, er at hjælpe disse mennesker med denne interpersonelle evne til fortolkning (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 24). Fonagy uddyber:

Et af de væsentligste formål med psykoterapi, hvis ikke det væsentligste, er udvidelsen af området for mentalisering. I forhold til nogle patienter, særligt patienter, der befinder sig i borderline-området af det psykiske spektrum, kan man sammenligne terapeuten med omsorgspersonen, der intuitivt træder ind i barnets verden, som er præget af psykisk ækvivalens, for at understrege denne indre verdens repræsentationelle karakter (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 25).

Ud fra mentaliseringsteorien vil man kunne tolke, at Clara i den fremhævede situation fungerer i ækvivalensmodus, hvor hendes indre oplevelse af, hvordan de andre gruppemedlemmer ser hende bliver lig med virkeligheden. Fonagy påpeger netop, hvordan: ”ækvivalensmodus udspringer af en ”barnlig” opfattelse af mentale tilstande, hvor følelser og ideer betragtes som direkte (eller ækvivalente) repræsentationer af virkeligheden med overdrivelse af deres betydning og konsekvens til følge” (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 351). På den måde vil Claras oplevelse af at være dum og ødelæggende for gruppen kunne tolkes, som om Clara ikke formår at skabe refleksiv afstand mellem indre og ydre virkelighed. Dette vil også i Fonagys terminologi kunne forklare, hvorfor Clara ikke får reguleret sin mentale tilstand, og ender med at handle på den ved at flygte ud på toilettet. Ud fra mentaliseringsteorien vil man kunne argumentere for, at Claras følelser i denne situation kalder på at blive hævet op på et symbolsk repræsentationelt plan, hvor de – i tråd med tolkningen om, at mentaliseringsteorien retter sig mod realitetsorienterede sekundærprocesser – ønskes afstemt med virkeligheden. Præcis som omsorgspersonen må afstemme barnets fantasier med den ”ydre virkelighed”. Sagt kort: Claras selvoplevelse skal realitetskorrigeres.

Denne forståelse giver mening, når jeg på baggrund af Pedersen har tolket, at de bevidste og realitetsorienterede dele af psyken bliver det eneste psykiske funktionsniveau, der er i spil, hvis mentaliseringsevnen først er udviklet. Dette implicerer en forståelse af Clara, hvor hendes dybe oplevelse af skam over at være den hun er, vil kunne korrigeres, hvis de forvrængede dele blot afstemmes med virkeligheden. Jeg vil i denne sammenhæng endnu engang pege på, at Rizzuto forstår ubevidste fantasier som noget, der livet igennem vedbliver med at påvirke individet uafhængigt af den eksterne realitet. En central pointe fra Freud, som Fonagy selv refererer til, er i denne sammenhæng, at det ubevidste ikke skelner mellem fantasi og realitet (Pedersen, 2012, p. 110). Pedersen inddrager følgende citat fra Freud: ”Man må imidlertid aldrig lade sig forlede til at lade realitetsvurderingen gælde de fortrængte psykiske dannelser og måske derved undervurdere fantasiers betydning for symptomdannelsen ud fra det synspunkt, at de netop ikke er virkelige” (Freud, 1911, p. 66, if. Pedersen, 2011, p. 201).

Disse pointer fra Rizzuto og Freud kan bringe forståelse ift. at Clara på et rent rationelt eller fornuftsorienteret plan godt kunne forholde sig til, at det måske ikke var sandt, at de andre oplevede hende så negativt, men at hun stadig havde følelsen af, at de burde opleve hende sådan – en følelse, der var så stærk for Clara, at hun hverken kunne udholde at blive med de andre i gruppen, men heller ikke kunne gå hjem. Hvis det antages, at Claras selvoplevelse er præget af dybe oplevelser af patologisk skam, så kan det dermed tænkes, at disse oplevelser er en del af Claras ubevidste, hvor de kan fungere sideløbende og med samme styrke og kraft som realiteter i den virkelige verden. Ud fra disse perspektiver har det ubevidste en kvalitet, hvor det kan blive ved med at sætte rationaliteten eller fornuften ud af spillet, og dermed fungere sideløbende med evnen til mentalisering.

I sammenhæng med dette vil jeg ud fra Pedersen pege på, at hvis man kun bevæger sig fremad i terapi med fokus på at blive bedre til at mentalisere, så risikerer man at miste muligheden for at komme i kontakt med de oprindelige eller bagvedliggende erfaringer, der har ansporet til den selvoplevelse, der ud fra Fonagy ønskes realitetskorrigeret (2012, p. 130). Pedersen argumenterer i denne sammenhæng for, at et ensidigt fokus på at realitetskorrigere fantasier og opfattelser, der er i strid med den eksterne realitet, kan medføre en form for fremmedgørelsesproblematik, der kan have en tendens til at skabe et realitetstilpasset falsk selv, der ikke svarer til den bag-

---

vedliggende ubearbejdede forestilling eller fantasi (ibid.). Det betyder i mine øjne, at dét, der på et dybere niveau har ansporet til Claras selvoplevelse, undslipper af syne og forbliver uberørt. Dette kan forstås i sammenhæng med Rizzuto, der pointerer, at fantasierne – der i individets ubevidste kan organisere de tidlige smertefulde oplevelser med forfejlet affektiv kommunikation – bliver trukket med ind i individets nutid, hvor de fx kommer til syne igennem de metaforer det skamfulde individ anvender om sig selv – ildelugtende, defekt, beskidt (Rizzuto, 1997, p 301). Strukturen og den dybereliggende mening bag en selvoplevelse kan if. Rizzuto forstås ved at rekonstituere og analysere den bagvedliggende ubevidste fantasi, der viser sig i de metaforer, der anvendes af individer med patologisk skam. Hvis man kun tager højde for metaforen i sig selv – dvs. det nutidige, umiddelbare udtryk og arbejder med at realitetskorrigere denne - så skraber man if. Rizzuto kun i overfladen og får ikke en forståelse af de omstændigheder, der har været formgivende for de ubevidste fantasier til at starte med:

The risk is to accept metaphor, surface descriptive material of a phenomenological nature, as facts that prove defects of the self or of the ego, or other developmental pathology. Metaphors are for conscious life what dreams are for sleeping life: royal roads to arrive at the understanding of the formation of unconscious fantasies of a developing child in a given family circumstance (Rizzuto, 1997, p. 309f).

Dette synspunkt fra Rizzuto kan perspektiveres til min indledende inspiration fra Merleau Ponty, der netop advarer om at forveksle sproglige beskrivelser af et fænomen med den levede erfaring af fænomenet – den sproglige, symboliserede beskrivelse peger tilbage på en større helhed af levet erfaring.

Jeg vil argumentere for, at ovenstående vidner om en anden implikation ved Fonagys begreb om psykisk ækvivalensmodus, hvor det ud fra Pedersen kan forstås, at dét, der opleves i psykisk ækvivalensmodus, forholder sig til eller handler om realiteten (Pedersen, 2012, p. 133). Det, der opleves i psykisk ækvivalensmodus, er dermed bevidste eller førbevidste mentale tilstande, som fx tankeprocesser, som individet antages at have direkte adgang til – problemet er bare if. Fonagy, at de ikke kan realitetstestes. Dette implicerer en idé om det ubevidste, hvor det bare giver sig til kende i sin rene form, hvor individet kan erkende og opleve det, men blot mangler bevidst-

---

heden om, at det ikke er sådan virkeligheden reelt, forholder sig. De internaliserede onde objekter, der hos Fairbairn fortrænges er netop henvist til det ubevidste, fordi erkendelsen af deres ondhed vil være katastrofal for individet. På den måde er indholdet i det ubevidste ikke noget individet "kender til" på et bevidst eller førbevidst plan, og derfor er det heller ikke noget, der bare uden videre kan korrigeres ved, at man fx lærer at reflektere.

2.4.5.2 Overvejelser om den terapeutiske behandling af Clara ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam

Jeg har allerede taget hul på dette i det ovenstående, men jeg vil i det følgende reflektere videre over, hvordan de inddragede perspektiver på patologisk skam vil kunne muliggøre en anden tilgang til Clara end mentaliseringsteorien.

Et væsentligt aspekt, der kobler sig til min oplevelse med Clara går på, hvor forvrænget og forkert hendes beskrivelser af sig selv var i mine øjne - jeg beskriver i indledningen, at jeg havde svært ved at tro på, at hun virkelig kunne opleve sig selv på en måde, der divergerede så meget fra min realitet. I ovenstående har jeg beskæftiget mig med, hvordan Claras selvoplevelse ud fra mentaliseringsteorien kan forstås som værende i ækvivalensmodus - dvs. at Clara ikke evner at skabe refleksiv afstand mellem indre og ydre virkelighed ved at realitetsteste hendes indre mentale tilstande. Jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvordan det ud fra dette perspektiv bliver terapeutens virkelighed, der er den rigtige – og Claras selvoplevelse, der anses som forkert og nærmest irrationel. Min baggrund for at fortælle hende, at jeg ikke oplevede hende som fx dum og grim var nok ansporet af, at jeg tænkte, at den måde hun oplevede sig selv på, var helt forvrænget og forkert i mine øjne. Ved at insistere på, at der er en ydre virkelighed og at Claras indre oplevelse af forkerthed ikke stemmer overens med denne, risikerer man så ikke at møde hende med en affektiv fejlafstemning, der kan forstærke hendes oplevelse af forkerthed? Og mister man ikke blikket for den virkelighed, der engang har været med til at forme dét, der nu er Claras virkelighed?

Igennem Fairbairn vil jeg argumentere for, at man i stedet for et perspektiv på, hvordan Claras selvoplevelse er forvrænget ift. den ydre realitet, kan rette blikket mod dét, der har skabt baggrunden for dette. Hvorfor oplever en person som Clara sig som

---

ødelæggende, dum og forfærdelig? Ud fra de teoretiske perspektiver på patologisk skam, vil dette kunne knytte sig tilbage til opfattelsen af, hvad der driver mennesket – behovet for en relation til objektet. Ud fra Fairbairn kan den fremhævede sekvens med Clara tolkes som, at Clara har brug for at holde fast i, at det er hende, der er den dumme, opmærksomhedskrævende og ødelæggende – for hvis ikke hun er den ”onde”, hvem er så?

Som beskrevet understreger Fairbairn, hvordan det lille barn ikke bare internaliserer de onde objekter for at kontrollere dem, men fordi det behøver dem for at overleve: ”Even if they neglect him, he cannot reject them: for if they neglect him, his need for them is increased” (Fairbairn, 1952, p. 67). Jeg vil argumentere for, at det kan give en væsentlig forståelse for, hvorfor en som Clara har brug for at holde fast i, at de andre burde opleve hende som dum og grim. Claras reaktion kom efter de andre gruppemedlemmer havde vist interesse og nysgerrighed for hende, og hun modtog positive tilkendegivelser for at fortælle om sig selv. Ud fra Fairbairn kan det tolkes, at hvis en som Clara nogensinde skulle kunne tage imod ros eller tro på, at hun er noget værd, så ville hun blive nødt til at erkende, at dette ikke stemmer overens med objektets behandling. Denne erkendelse vil ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam gå direkte imod det mest centrale menneskelige behov for at relatere sig til objekter. Hvis relationsbehovet til omsorgspersonen er så stærkt, som de inddragede perspektiver på patologisk skam peger på, så vil det ud fra disse synspunkter kunne antages, at det ligefrem bliver skadeligt – eller i hvert fald kan vække betydelig modstand at sidde i min rolle som gruppeleder og modsige Claras oplevelse af sig selv ved at holde den op imod min virkelighed.

2.4.5.3 Mentaliseringsevnen – en vaccine mod psykisk smerte?

Jeg vil ud fra diskussionen af temaerne samlet pege på, at mentaliseringsteorien forstår den tidligste udvikling og ikke mindst menneskets grundlæggende motivation anderledes end de inddragede teorier om patologisk skam. Fonagy beskriver, hvordan barnet, der kan mentalisere, bliver i stand til at bevæge sig ud over den blotte fremtrædelsesform, og derfor ikke længere vil være sårbart over for den umiddelbare emotionelle reaktion, dets objekt udviser. Indtil barnet kan dette, vil en manglende sammenhæng eller fjendtlighed i objektets adfærd kunne blive opfattet helt bogstaveligt, som udtryk for noget dårligt ved barnet.

Er barnet derimod i stand til at forklare den tilsyneladende afvisende adfærd, en distanceret og ulykkelig mor udviser, med henvisning til hendes emotionelle tilstand – f.eks. depression eller vrede på grund af en ydre omstændighed – i stedet for at skulle søge forklaringen i sig selv – f.eks. at det er ondt eller ikke tilstrækkeligt stimulerende, kan barnet beskytte sin opfattelse af sig selv mod at tage varig skade (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 273).

Citatet implicerer, at moren er et intentionelt væsen med klare be væggrunde for sin afvisende adfærd og det implicerer et barn med klare (realitetsbetonede) overvejelser omkring baggrunden for sin omsorgspersons afvisende adfærd. Jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvordan det ud fra Fonagy påvirker barnet, hvis morens afvisende adfærd forekommer inden barnet kan mentalisere - kan man mentalisere med bagudvirkende kraft? Netop her vil jeg pege på, at de inddragede perspektiver på skam alle arbejder med en forståelse af det ubevidste i form af, at individet gør noget ved disse tidlige oplevelser, hvor disse transformeres gennem fantasi og forsvarsmekanismer – og hvor ”realiteten” i det ubevidste bliver ved med at spille en rolle, selv når de mere realitetsbetonede dele, heriblandt dét Fonagy betegner som mentaliseringsevnen, udvikler sig.

I denne forbindelse vil jeg perspektivere bredt til et begreb som gentagelsestvang. Ole Andkjær Olsen beskæftiger sig med, hvordan det ”dæmonisk onde” påkalder sig opmærksomhed hos personer, hvor lystprincippet så at sige er sat ud af spillet, og som i eksemplariske tilfælde oplever sig selv som onde. Andkjær Olsen peger på, at dette beror på en identifikation med det onde, som skyldes at forsvar mod det ikke har været muligt: ”Den ledsagende affekt er snarere skamfølelse end skyldfølelse. Det udspringer af processer i den primitive holding-eller containmentrelation til moren” (Andkjær Olsen, 2003, p. 121).

Ud fra dette perspektiv kan tidlig skamfølelse spille en rolle i de tilfælde, der har fået Freud til at teoretisere om gentagelsestvang og dødsdriften. Fairbairn⁹ beskæftigede

---

⁹ Fairbairn anerkender ikke benævnte lystprincip, da han anser libidoen for objektsøgende og ikke lystsøgende.

---

sig ligeledes med, hvordan man kan forstå patienters modstand og negative terapeutiske reaktioner, som han mener udspringer af de indre onde objekter, idet individets libidinøse mål kan stå i skærende kontrast til det terapeutiske mål om at frigøre de onde indre objekter (Andkjær Olsen, 2003, p. 114).

Hvordan forstår man, at en som Clara har brug for at holde fast i – hvad man må gå ud fra – er smertefulde antagelser om, at hun dybest set er et forfærdeligt menneske? Hvorfor bliver en pige ved med at søge ind i destruktive forhold med voldelige kærester? Hvorfor kan den spiseforstyrrede ende med at dø i sin afvisning af livsgivende næring? Ved patologier eller psykiske dynamikker som disse, hvor det kan tænkes, at der ligger traumatiske omsorgserfaringer bag, kan det problematiseres, hvorvidt individet blot er drevet af rationalitet og intentionalitet. Jeg vil skynde mig at gøre det klart, at jeg ikke mener, at jeg har fundet én stor fællesfaktor, der kan forklare grundlaget for al psykopatologi, og jeg anerkender fuldt ud genetikkens og senere sociale erfaringers rolle i et menneskes udvikling. Men jeg ønsker med eksemplerne at pege på, at der kan eksistere nogle dynamiske aspekter i et individ – eksempelvis patologisk skam – der bevirker, at det kan være problematisk at basere en teori på en subjektforståelse, der har et så overvejende fokus på erkendelsen af realiteten og som forstår barnets udvikling som værende drevet af, at det forsøger at forstå den anden gennem rationelle, realitetsorienterede overvejelser. Hvis et barns omsorgsfigur udsætter det for had eller mangel på kærlighed, kan man næsten få den tanke, at dette kun forvolder barnet smerte, hvis det ikke kan mentalisere smerten og se bag om adfærden. Dette implicerer et menneske, der konstant, må have reflektiv afstand til sine følelser – eller som Pedersen formulerer: ”Fonagys subjekt har mest tankeidentitet” (Pedersen, 2011, p. 206). Ikke mindst vil jeg på baggrund af de inddragede perspektiver på patologisk skam udfordre, hvorvidt mennesket blot behøver relationer for at udvikle en selvrefleksiv og interpersonel fortolkningsmekanisme (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 14). Igen vil jeg inddrage følgende citat fra Fonagy:

Hvis disse følelser (skam¹⁰) optræder sammen med en forhistorie, der omfatter omsorgssvigt og en deraf følgende svækket evne til mentalisering, vil dette med stor

---

¹⁰ Min egen tilføjelse

---

sandsynlighed udløse vold mod selvet og andre (Fonagy, Gergerly, Jurist & Target, 2007, p. 23).

Hos Fonagy er det en mangelfuld evne til at mentalisere, der er konsekvensen af omsorgssvigt. Hos de præsenterede perspektiver på patologisk skam kan dét omsorgssvigt, Fonagy benævner i citatet, netop indbefatte en reaktion i form af patologisk skam og dermed berøre hele barnets selv - og ikke kun udviklingen af dets evner til at regulere. Jeg finder følgende citat fra Sørensen relevant i denne sammenhæng: ”Skam vedrører ikke hvad man gør eller ikke gør, men hvem man er, så skammens drivkraft er en forholdemåde, væremåde eller selvforståelse, der er kommet under angreb” (Sørensen, 2013, p. 64). Jeg vil argumentere for, at Sørensens citat rammende kan problematisere, hvis man arbejder med patologisk skam ud fra en teori, der overvejende fokuserer på hvad individet gør – hvordan det handlende selv *regulerer*.

Ift. ovenstående tolkninger er det væsentligt for mig at markere, at jeg ikke kender Claras baggrund. Jeg vil dog argumentere for, at det er vigtige tolkninger, fordi de kan bidrage med et perspektiv, der flytter fokus fra, hvorfor hendes måde at forstå sig selv på er forkert ift. realiteten – til at forstå hendes negative selvoplevelse som meningsfuld ift. det liv hun har levet. I denne sammenhæng finder jeg det passende at afslutte med et citat fra Sørensen:

Det kan føles nødvendigt at blive behandlet, når noget fremmed og ubehageligt har invaderet en. Hvem vil ikke gerne slippe af med deres sygdom? Derimod vil det for de fleste føles forkert, hvis deres selvforståelse og væren-i-verden bliver udsat for behandling (Sørensen, 2013, p. 174).

Konklusion

I dette speciale har jeg gennem en todelt problemformulering undersøgt, hvordan mentaliseringsteorien forstår udviklingen af selvoplevelsen, og hvordan teorien kan forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse.

Gennem min undersøgelse af mentaliseringsteoriens udviklingsmodel kan jeg ud fra første del af opgaven udlede, at Fonagy forstår selvoplevelsen som et individs internaliserede repræsentationer af selvtilstande. Hvis omsorgspersonen ikke spejler barnets mentale tilstande kongruent og markeret, vil barnet ikke kunne opbygge repræsentationer over indre mentale tilstande, og dermed kan oplevelsen af et selv blive mangelfuld, svag eller ustabil. Der er i mentaliseringsteorien overvejende fokus på, hvad en mangelfuld selvoplevelse betyder for individets evne til at regulere mentale tilstande. Fonagy forstår, at udviklingen af en *negativ selvoplevelse* kan forekomme, hvis omsorgspersonen fx behandler barnet som værende uelskeligt og uden værdi, hvorved barnet på baggrund af den behandling eller adfærd rationaliserer sig frem til at være uelskelig og uden værdi.

I min undersøgelse af, hvordan mentaliseringsteorien kan forstå patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse, kan jeg pege på, at Fonagy igennem begrebet *jegdestruktiv skamfølelse* har et overvejende fokus på, hvordan individet regulerer skam. Dette er en logisk implikation af Fonagys udviklingsmodel, hvor der er fokus på det handlende selv.

På baggrund af Fonagys overvejende fokus på, hvordan individet regulerer skamfølelse valgte jeg at inddrage tre andre perspektiver på patologisk skam i form af William R.D. Fairbairn, Ana-Maria Rizzuto og Lone Frølund. Ud fra min syntese af disse tre perspektiver udledte jeg fire temaer med betydning for, hvordan de forstår patologisk skam og dette fænomens betydning for udviklingen af en negativ selvoplevelse. De fire temaer er som følger: *Spædbarnets subjektivitet*, *Omsorgspersonens funktion*, *Udviklingens drivkraft* og *Det ubevidste*.

Jeg vil i det følgende behandle konklusionerne vedrørende disse temaer.

På baggrund af diskussionen over *spædbarnets subjektivitet* kan jeg pege på, at mentaliseringsteorien ikke kan belyse patologisk skam, idet den baserer sig på en udviklingsforståelse, hvor spædbarnets subjektivitet skabes ud fra omsorgspersonens spejling. I de andre inddragede perspektiver opstår patologisk skam, fordi det lille barn indeholder forventninger og behov i mødet med omsorgspersonen, der gør, at barnet netop kan reagere med patologisk skam, hvis de benævnte forventninger og behov frustreres. Hos Fonagy registrerer spædbarnet ikke bevidst de indre signaler, der aktiveres, når det er i en given emotionstilstand, og derved er der ingen reaktion i form af patologisk skam, når de hos Fonagy – ikke eksisterende forventninger – ikke indfries af omsorgspersonen.

Dette har betydning for ovenstående konklusion over, hvordan en negativ selvoplevelse kan udvikles hos Fonagy. Gennem mentaliseringsteoriens forståelse af, at spædbarnets subjektivitet skabes i omsorgspersonens spejling, eksisterer der en form for én-til-én forhold mellem dét omsorgspersonen spejler og den selvrepræsentation, der udvikles. Derved kan teorien forklare udviklingen af en negativ selvoplevelse ud fra ”synlige” eller ”direkte” traumer. Teoriens udviklingsmodel tillader ikke en forståelse af, at en negativ selvoplevelse kan udvikles på grund af fravær af respons. Her kan man ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam pege på, at et individs negative selvoplevelse kan opstå som resultat af barnets (ubevidste) tolkninger af mangel på respons.

Ud fra diskussionen om *omsorgspersonens funktion* udleder jeg, at omsorgspersonens funktion ud fra mentaliseringsteorien er at være et refleksivt objekt for individets mentale tilstande. Herved kan individet opbygge repræsentationer over indre mentale tilstande og ikke mindst udvikle en reflektiv forståelse af den indre verdens repræsentationelle karakter, hvilket er nødvendigt for at individet kan lære at regulere de indre mentale tilstande. Dette bevirker, at mentaliseringsteorien blot indfanger et delaspekt af det psykiske med dens fokus på, hvordan individet kan – eller ikke kan – regulere skamfølelse. Ud fra de inddragede perspektiver på patologisk skam har omsorgspersonen betydning for, at barnet udvikler en oplevelse af væren. De inddragede perspektiver på patologisk skam implicerer på denne måde en forståelse, hvor hele individets væren i verden kan være ramt af patologisk skam, hvis der er forekommet fejl i de centrale funktioner omsorgspersonen varetager.

Jeg vil pege på, at *drivkraften bag udviklingen* ifølge mentaliseringsteorien er baseret på en forståelse af et barn, der skaber mening i sine omsorgspersoners adfærd ved at forsøge at forstå den ud fra bagvedliggende rationalitet og intentionalitet. Hos de inddragede perspektiver på patologisk skam er relationen til objektet den centrale drivkraft bag udviklingen, og patologisk skam opstår netop, hvis dette centrale relationsbehov frustreres. På den måde kan der ud fra undersøgelsen af patologisk skam peges på, at barnet ikke kun behøver relationer for at lære at mentalisere. En forståelse af patologisk skam implicerer, at relationen til objektet i sin egen ret har betydning for individets psykologiske overlevelse.

Ud fra diskussionen af *det ubevidste*, har jeg vist, at mentaliseringsbegrebet knytter sig til de realitetsbetonede og bevidste dele af psyken. Dette hænger sammen med teoriens udviklingsforståelse, hvor barnets indre – fx fantasier – forstås som noget, der afstemmes med den ydre virkelighed, når der udvikles et mentaliseringsmodus af psykisk realitet. Det påpeges, at Clara ud fra mentaliseringsteorien vil kunne forstås som fungerende i ækvivalensmodus, hvilket i terapeutisk praksis vil betyde, at Claras negative selvoplevelse vil ønskes realitetskorrigeret og afstemt med den ydre virkelighed. Dette adskiller sig fra de inddragede perspektiver på patologisk skam, hvor det antages, at et individ som Clara kan have en dyb skam over at være, den hun er – en selvoplevelse, der kan eksistere som en realitet i hendes ubevidste, hvor den kan fungere med samme kraft og styrke som realiteter i den ydre verden. Hvis man insisterer på, at der er en ydre virkelighed, og at Claras negative selvoplevelse ikke stemmer overens med denne, kan man risikere at møde hende med en affektiv fejlafstemning, der vil kunne forøge hendes følelse af forkerthed. Samtidig risikerer man at miste blikket for, hvad der engang har formet dét, der nu er Claras virkelighed.

Referenceliste

- Allen, J. G., Fonagy, P. & Bateman, A.W. (2010). *Mentalisering i klinisk praksis*. København: Hans Reitzels Forlag
- Allen, J. G (2009). At Mentalisere I Praksis. In J. G., Allen, P. Fonagy, and A. Slade (Eds.), *Mentaliseringsbaseret behandling i teori og praksis* (pp.17-45) København: Hans Reitzel Forlag
- Christiansen, I. (2012). *Skammen sidder i kroppen*, Psykolog Nyt, nr 12, pp 14.17
- Christiansen, I. (2015) *Skårderud: "Minding the Body"*. Konferenceartikel fra Skårderuds besøg ved Dansk Psykoterapeutisk Selskab for Psykologers Internationale Seminar, 1. December 2015. Tilgået den 21.04.19, fra <https://www.dp.dk/p-psykologernes-fagmaga-sin/konferenceartikler/skaarderud-minding-the-body/>
- Den Danske Ordbog, tilgået den 15.05.1, fra <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=konstitutionel>
- Dahlberg, K., Dahlberg, H & Nystöm, M. (2008). *The Philosophy of Reflective Lifeworld Research*, In, *Refelctive Lifeworld Research*. 2.ed Lund: Studentlitteratur
- Fairbairn, W.R.D. (1952) *Psychoanalytic Studies of Personality*. London: Routledge
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. & Target, M. (2007) *Affektregulering, Mentalisering og Selvets Udvikling*. København: Akademisk Forlag
- Fonagy, P. (2009). Den Mentaliseringsbaserede Tilgang til Social Udvikling, In J. G., Allen, P. Fonagy, and A. Slade (Eds.), *Mentaliseringsbaseret behandling i teori og praksis* (pp.229-268) København: Hans Reitzel Forlag
- Fonagy, P (1991) Thinking about thinking: Some clinical and theoretical considerations in the treatment of a boderline patient. *International Journal of Psycho-Analysis*, 72, 1-18.
- Frølund, L. (1999) Det psykoanalytiske skambegreb, *Nordisk Psykologi*, 51:2 135-150
- Frølund, L. (1997). Early Shame and Mirroring, *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 20:1, 35-57, DOI: 10.1080/01062301.1997.10592553
- Hagelquist, J & Rasmussen, H. Center for Mentalisering (2019). *Hvad er mentalisering?* Tilgået den 20.04.19 fra: <https://www.centerformentalisering.dk/mentalisering/>

-
- Institut for Mentalisering (2019) Om mentalisering. Tilgået den 20.04.19, fra: <https://www.institutformentalisering.dk/om-mentalisering.html>
- Jørgensen, C. (2009). Bidrag til en Relationel Psykoanalytisk Forståelse af Personlighedsforstyrrelser (275-278), In *Personlighedsforstyrrelser - en moderne relationel forståelse og behandling af borderline-lidelse*. København: Hans Reitzels Forlag
- Kaufman, G (1993) *The Psychology of shame*. (pp. 1-113). New York: Springer Publ. Company.
- Katzenelson, B. (2001) *Vejledning i Udarbejdelse og Affattelse af Universitetsopgaver og Videnskabelige Arbejder*. Virum: Psykologisk Forlag, (pp. 28-31; 190-192).
- Kjellqvist, E. (1996). Rødt og hvidt – Om skam og skamløshed. København: Gyldendal (pp. 9-48)
- Køppe, S. & Zeuthen, K. (2014) Nyere Psykoanalytiske Teorier, In S. Køppe and J. Dammeyer (Eds.), *Personlighedspsykologi*, (pp. 187-189). København: Hans Reitzels Forlag
- Køppe, S. (2004). Kroppens historie, In S, Køppe, B. B, Matheisen., J. B, Sørensen., B. Jacobsen., M.S, Væver., S. Harder & S. Lunn (Eds.), *Kroppen i Psyken*. København: Hans Reitzels Forlag
- Landmark, A. (2018) Skam - Psykoterapi & Frihet. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. Vol 56, nummer 9, 2018 (pp. 796-805).
- Lansky, M, R., Morrison, A,P. (1997) *The Widening Scope of Shame*. The Analytic Press: Hillsdale (pp. 3-41)
- Lundh, L. & Liljenfors, R. (2015). Mentalization and intersubjectivity towards a theoretical integration. *American Psychological Association*, 32(1), 36-60. doi:/10.1037/a0037129
- Møhl, B (2003) Attachment – en introduktion. *Psyke & Logos*, 24, 477-484
- Nathanson, D.L (1997) Shame and the Affect Theory of Silvan Tomkins, In M.R. Lansky & A.P. Morrison (Eds.), *The Widening Scope of Shame*. The Analytic Press: Hillsdale
- Ogden, T. H. (1992). *The Matrix of the Mind*. London: Maresfield Library
- Olsen, A.A (2003). Det Onde Skal Ud! Fra dæmonologi til psykoanalyse. *Psyke & Logos* 24 , 93-125
- Olsen, A.A & Køppe, S. (1987) *Freuds Psykoanalyse*. København: Gyldendals Bogklub (pp. 342-352).

-
- Pedersen, S.H. (2012). Psykisk Realitet, In J.Gammelgaard,., B. Mathiesen and K. Zeuthen (Eds.), *DET TALER - Psykoanalytiske Dialoger*. København: Akademisk Forlag
- Pedersen, S.H. (2011). Mentaliseringsbegrebet og dets arv fra Freuds begreb om binding. Teoretisk sammenfald eller grundlæggende forskellige subjektoplevelser? *Matrix*, 2011; 3, 192-217
- Pedersen, S.H., Lunn, S., Poulsen, S. (2010). Affektregulering - Holding, Containing og Spejling *Psyke & Logos* 31 , 552-576
- Pedersen, S.H., Zeuthen, K. & Gammelgaard, J (2006). Tilknytning og Forførelse *Psyke & Logos* 27 , 914-921
- Rizzuto, A. M (1997) Shame in Psychoanalysis - The Role of Unconscious Fantasies. *The International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 72 (pt 2), 297-312
- Robinson, Skårderud & Sommerfeldt (2014). Hunger - Mentalization based treatments for Eating-Disorder (pp. 181-202)
- Rokkedahl, K. (2009). Spiseforstyrrelser (p.522). In Kragh-Sørensen P. & Parnas J. & Mors O. (Eds) *Klinisk Psykiatri*. København: Forfatterne og Munksgaard Danmark
- Simonsen, C & Beck, E (2006). Affektregulering i Udvikling og Psykoterapi – en anmeldelse af Peter Fonagy, Allan N. Schore & Daniel N. Stern: Affektregulering i Udvikling og Psykoterapi. *Psyke & Logos* 27, 1020-1023
- Skårderud, F. (2013) *URO - en rejse i det moderne selv* (3.ed) Tiderne skifter: København
- Skårderud, F. (2001). Kap 2. Tapte ansikter & Kap 3. Det tragiske mennesket i skam. *Perspektiver på skam, ære og skamløshed i det moderne* af Wyller, T. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS: Bergen
- Sørensen, J. H. (2009) Affektspejling som Forudsætning for Affektbevidsthed og Mentaliseringsevne. J. G., Allen, P. Fonagy, and A. Slade (Eds.), *Mentaliseringsbaseret behandling i teori og praksis* (pp.155-229) København: Hans Reitzel Forlag
- Sørensen, L.S. (2013). *SKAM - Medfødt og tillært, når skam fører til sjælemord*. Hans Reitzels Forlag: København K
- Thimmer, L.S. & Hagelquist J.Ø. (2016). *Geniscenesættelse - en selvskadende traumeefterreaktion*. *Psyke & Logos*, 37, pp. 159-182
- Vammen, K.S & Christoffersen, M.N (2013). Unges Selvskade og Spiseforstyrrelser - Kan social støtte gøre en forskel? (*SFI, Det Nationale*

- Zeuthen, K., Pedersen, S.H., & Gammelgaard, J (2008). Tilknytning og Udviklingens Drivkraft - en kritisk diskussion af empirisk spædbørnsforskning. *Psyke & Logos* 29, 431-450
- Wurmser, L (1981). *The Mask of Shame*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press (pp. 3-90)
- Østergaard, J., Ladefoged, L.K & Pedersen, C.L (2018). Mentalisering og Skam - skam i dysfunktionelle familier og mentaliseringsbaseret behandling heraf, *Matrix* 34, (pp. 43-64)